

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

TURGUT ÖZAL'IN ÜÇ HÜRRİYET TEORİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Necla Merve GÖRGÜN**

**Danışman
Doç. Dr. Ramazan TAŞ**

Ankara-2016

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

TURGUT ÖZAL'IN ÜÇ HÜRRİYET TEORİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Necla Merve GÖRGÜN**

**Danışman
Doç. Dr. Ramazan TAŞ**

Ankara-2016

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Necla Merve GÖRGÜN

ONAY

Necla Merve KOVA tarafından hazırlanan “*Turgut Özal’ın Üç Hürriyet Teorisi*” başlıklı bu çalışma, [20.06.2016] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (*oybirliği/oyçokluğu*) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler] dalında [Yüksek Lisans] Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet BEŞKAYA
(Bülent Ecevit Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Doç. Dr. Ramazan TAŞ
(Turgut Özal Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Yrd. Doç. Dr. Farkhad ALİMUKHAMEDOV
(Turgut Özal Üniversitesi Öğretim Üyesi)

ÖNSÖZ

Günümüzde, teknik ve günlük hayatta çeşitli düşünce akımları dünyayı etkisi altına almıştır. Ancak küreselleşme ile birlikte yaşanan değişimler, insanların sosyal, düşünce ve ekonomik alanlarda özgürlüğe odaklanmıştır. 1980'li yıllarda bu özgürlüğün rüzgarı ile geçmiştir. Bu yüzden Türkiye bu yıllarda dünyayı etkisi altına almış özgürlüğü Turgut ÖZAL'ın 3 hürriyet teorisi ile gerçekleştirmiştir. Bunlardan Türkiye tarihinde belki de en ciddi değişim Turgut Özal'la yaşanmıştır. Özal'ın yaklaşımları her zaman dikkatimi çekmiştir. Bu yüzden Özal'a ait Üç Hürriyet Teorisi konusunu kendime tez konusu olarak seçtim.

Tez konusunun belirlenmesi ile birlikte tüm tez yazımı süresince bana yardımcı olan, yoğun çalışma saatleri içinde, çok değerli vakitlerini ayırarak bana destek ve yardımlarını esirgemeyen, akademik kariyerime başladığım günden beri tecrübeleriyle bana ışık tutan, Tez Danışmanı saygıdeğer hocam Doç.Dr. Ramazan TAŞ'a teşekkür ederim. Tezimin başından sonuna kadar desteklerini esirgemeyen, tezimi okuyup gereken düzeltmeleri yapmamda yardımcı olan akademik kariyerime devam etmemde ve ailemin bir araya gelmesinde sağladığı destekle en zor günlerimde yanımda olan saygıdeğer eşim Mehmet Görgün'e teşekkür ederim.

ÖZET

[Necla Merve Görgün], [Turgut Özal'ın Üç Hürriyet Teorisi], [Yüksek Lisans Tezi], [Ankara], [2016].

Bu çalışmanın amacı Üç Hürriyet teorisinin sahibi olan 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bu teorilerini incelemektir. Üç Hürriyet teorisi girişimcilik- teşebbüs, düşünce- ifade ve din- vicdan özgürlüğünden oluşmaktadır. Özal'ın gerçekleştirdiği ekonomik, siyasal-özgürlükçü reformların temelinde bu üç hürriyet teorisi yatmaktadır. Çalışmada Özal'ın bu üç hürriyet teorisi ile ilgili görüşleri, izlediği politikalar ve uygulanan politikaların sonuçları değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçta Özal'ın Türkiye'ye verdiği katkıların bu üç hürriyet teorisi ile çerçeveslendiğini göstermektedir. Üç hürriyet teorisinin Turgut Özal'ın tüm politik aktivitelerine yansıdığı görülmektedir. Teşebbüs hürriyeti ile Türkiye'de yatırımın, ihracatın, turizmin, ithalatın, sermaye hareketlerinin ve özel teşebbüsün önündeki engellerin kaldırılmasına ve toplumda para ve ekonomi politikalarında daha liberal, daha özgürlükçü çözümlerin ortaya konulmasına yardım etmiştir. Düşünce hürriyeti ile bazı toplum kesimler ve siyasi çevreler fikirlerini özgürce ifade imkânı bulmuşlardı. Din hürriyeti ile Türkiye'de dengeli laiklik anlayışı ve uygulanışı ortaya çıkmış, din- devlet –toplum çatışmasına engel olunmuştur.

Turgut Özal Dönemi sonrası üç hürriyet teorisinin uygulanmasında istikrarsız bir dönem yaşanmıştır.

Çalışmada temel araştırma yöntemi olarak kavramsal analiz, deyimisel analiz ve karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. Özal öncesi dönem, Özal dönemi ve Özal sonrası dönem karşılaştırmalı analize tabi tutularak girişimcilik, düşünce ve din özgürlüğü açısından Turgut Özal'ın yaptığı teorik ve politik katkılar değerlendirilmiştir. Türkiye'nin 1980-2014 döneminde üç hürriyet teorisi açısından nasıl bir görünüme sahip olduğu alt dönemler itibariyle ele alınmıştır.

Bu çalışmanın Türkiye'nin 1980 sonrası döneminde yaşadığı demokrasi, özgürlük, ekonomik, sosyal ve siyasal reformların temel teorik ve politik dinamiklerini ortaya koyma açısından literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özal, Üç Hürriyet Teorisi, Teşebbüs Hürriyeti, Din Hürriyeti, Düşünce Hürriyeti.

ABSTRACT

[Necla Merve Görgün], [The Three Freedom Theories of Turgut Özal], [Master Thesis], [Ankara], [2016].

The aim of this study is to examine the three freedoms theories that cahnged the vision of Turkey by Özal. The Three Freedoms Theories are The Enterprise, The Thought and The Religion Freedoms. Although Turkey is not alien to these issues, it has not succeeded any in these issues.

Liberalism is accepted by western countries in particular, has become one of the popular political understandings. Longer indifferent to the developments in Turkey in the West, liberalism adopts an attitude does not show completely, it always tried to resolve its own terms, keeping in mind the need for development.

In the results in this study, it is seen that Özal contributes Turkey with these The Three Freedoms Theories. The Three Freedoms Theories are reflected to all of Özal's political activites. The Enterprise Freedom helps to eliminate the barriers in foreign trade in Turkey and to be revealed the liberal solutions in economy and Money politics. Thought freedom helps to be accepted the ideas of some politics environments and all sections. In the religion freedom, in Turkey the religion and politics go on prominently. After the Turgut Özal period, The Three Freedoms Theories changed and spred all the field and sectors.

Key Words: Turgut Ozal, Three Freedom Theories, Enterprise Freedom, Religion Freedom, Thought Freedom.

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar	viii
GRAFİKLER	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZAL'IN ÜÇ HÜRRİYET TEORİSİ

1.1.TEŞEBBÜS VE GİRİŞİMCİLİK HÜRRİYETİ	8
1.2.DÜŞÜNCE VE İFADE HÜRRİYETİ	20
1.3.DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ	25
1.4.ÜÇ HÜRRİYET TEORİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ.....	28
1.5.TÜRKİYE'DE ÜÇ HÜRRİYET TEORİSİNİN GELİŞİM SÜRECİ	30
1.6.Özal'ın Üç Hürriyet Teorisinin Başarısı ve Türkiye'ye Yansımaları	31

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇ HÜRRİYET TEORSİNDE TURGUT ÖZAL'IN VİZYONU, SİYASÎ VE EKONOMİK FELFESESİ

2.1. TURGUT ÖZAL'IN MESLEKİ VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ ...	36
2.2. Özal'ın Vizyonu, Siyasî ve Ekonomik Felsefesi.....	38
2.3. Özal Döneminin Temel Özellikleri	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇ HÜRRİYET TEORİSİNDE ÖZAL'IN DİN, SİYASET VE EKONOMİ ANLAYIŞI

3.1.ÖZAL'IN DİN ANLAYIŞI.....	51
3.2. ÖZAL'IN SİYASİ ANLAYIŞI.....	52
3.2.1. Özal'ın Devlet Anlayışı	54
3.2.2. Özal ve Liberalizm.....	56
3.2.3. Özal ve Milliyetçilik	57
3.2.4. Özal ve Muhafazakârlık.....	59
3.2.5. Özal'ın Sosyal Adalet Politikası.....	62
3.3. Turgut Özal'ın Ekonomi Alanındaki Politikaları.....	63
3.3.1. Özal'ın Ekonomi Politikası.....	63
3.3.2.Sosyo-Ekonomik Bir Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	67
3.3.3.24 Ocak Kararları ve Sonuçları	68
3.3.4. Yeni Sağ	70
3.3.5.Turgut Özal ve Yeni Sağ.....	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL'IN DIŞ POLİTİKA FELSEFESİ

4.1.ÖZAL'IN DEVLET FELSEFESİ VE REFORMİST TARAFI.....	75
4.2.TURGUT ÖZAL'IN DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMI	79
4.2.1.Türkiye-AB İle İlgili Gelişmeler	81
4.2.2.1987 AB'ye Tam Üyelik Başvurusu.....	82

4.2.3.Türkiye-Komşu İlişkileri ve Bölgesel İşbirlikleri.....	82
4.2.4.Bariş Suyu Projesi.....	83
4.2.5.Karadeniz Bölgesel İşbirliği	84
4.2.6.Türkiye-Körfez Ülkeleri Arasındaki İlişkileri	85
4.2.7.Türk-Yunan İlişkileri	85
4.2.8.Türk Amerikan İlişkileri	86
4.3.Dış Politikada Genel Değerlendirme.....	87
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	96

TABLULAR

Tablo 1: Kamu Yatırımlarının Dağılımı.....	15
Tablo 2: Turgut Özal Öncesi ve Sonrası Teşebbüs Hürriyeti Dönem Rakamları..	16
Tablo 3: Kamu Sektörü ve Özel Sektörün Toplam Yatırım Yüzdeleri Kamu Özel	17
Tablo 4: Makro Ekonomi Göstergeleri.....	18
Tablo 5: 1979-1987 Arasında Yabancı Yatırımların Gelişimi Yıllar Girişimci sayısı.....	19
Tablo 6: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	19
Tablo 7: Toplam İthalatta 'Sınırlı Liste' İthalatının Payı.....	20
Tablo 8: Turgut Özal Öncesi ve Sonrası Düşünce Hürriyeti Dönem Rakamları....	24
Tablo 9: Turgut Özal Öncesi ve Sonrası Din Ve Vicdan Hürriyeti Dönem Rakamları.....	29

GRAFİKLER

Grafik 1 : Yeni Kurulan ve Kapanan Şirket ve Kooperatif Sayısı.....	21
Grafik 2 : Yayımlanan Kitap Sayısı.....	25
Grafik 3 : Sinema Salonu Sayısı.....	26
Grafik 4 : Müze ve Ören Yerleri Ziyaretçi Sayısı.....	26

GİRİŞ

Özal, her ne kadar 80 darbesinin ardından yeni bir lider gibi ortaya çıkmış gibi olsa da, Türkiye bu darbenin ardından bu tarz bir liderliğe açtı. Anavatan Partisinin hedefi, kurulduğundan itibaren demokrasi ve insan hakları, ekonomik kalkınma ve refah seviyesi bakımından Türkiye'yi dünyanın ileri ülkeleri seviyesine yükseltmekti.

Özal, insan kaynaklarının özelliklerine bakılmaksızın, bu kaynakları harekete geçirme ve devletin amaçlarına odaklanarak yönlendirme becerisine sahipti. Bu durum üç hürriyet teorisinin temelini ve nedenini oluşturmaktadır. Özal reformcu değildi. Ama değişiklikler Türk halkına reformcu geliyordu. Özal değişimle değil, reformculukla bir takım başarılar elde etti. Turgut Özal, 1980 sonrası yapılanmada ekonomik gelişmelere ağırlık vererek reformcu değişikliklerle ve farklı siyasi üslubuyla yaklaşmıştır. Ülke içinde, siyasi kimliği 'liberal-muhafazakâr' olan Özal, Türkiye'yi ekonomi ve siyaset olarak iki ana bölüme ayırarak şekillendirmiştir.

Özal, kutsal devlet, otoriter devlet anlayışı olarak hissedildiği Türkiye'sinde bu anlayışının Türk dış ilişkilerinde ki konumunu zayıflatacağını ve hatta düşüreceğini fark etmiştir. Bu durum bürokratik olarak da devletin gücünü zayıflatıyordu. Bu durum alışa gelindik politikalara tersti. Üç hürriyet teorisi teşebbüs, düşünce ve din hürriyeti Türkiye'nin bilindik yüzünün değişmesine sebep oldu.

Özal'ın iktidara gelmesiyle birlikte devletin yeni bir yapılanmaya girdiği görülmektedir. Bunun nedeni, Özal devlet yapısını yetersiz görmektedir. Reformcu bir değişim, yeni düzenlemeler, Türkiye'nin içinde bulunduğu gidişatı değiştirmeye faydalı görülmektedir. Üç hürriyet teorisinin gelişimi Özal'ın politikalarındaki yönelimleri göstermektedir. Örneğin Özal, Prens Sabahattin'e ait Âdem-i merkeziyetçi düşüncesi çerçevesinde hareket etmiştir. Dünyadaki gelişmelere bakıldığında, şehircilik önemli rol oynamaya başlamıştır. Özal'da getirdiği "Yeni sağ" anlayış özel sektörü tetikleyen bir ivme kazanmıştır. Özel sektörün dinamikleri olan yatırımcılık ve girişimcilik yerel yönetim sistemleri içinde yeniden gelişmiş ve şekillenmiştir. Özal'ın bu yaklaşımında yerli ve yabancı yatırımcıların yerel yönetim

sistemlerinde yatırıma yönlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak kamu alanında sermaye birikimi meydana gelmiş ve bu durum genişlemiştir (Güler, 2005: 272).

Özal modernleşmenin temelinde yatan özgürlüğü reformcu değişimin en önemli parçası olarak görüyordu. Modernleşme aynı zamanda ekonominin dinamiklerini de tetikleyecekti. Bu durum, Batı egemenliğinde ulusal şirketlerin hâkim olduğu, sanayi, ihracat ve ithalat alanlarının da bu güçlerle baş etmek için en ideal yaklaşımdı. Bunun için özel girişimciliği yaygınlaştırmak için, Özal, 22 Ağustos 1988'de "Uluslararası Kamu Finansmanı Enstitüsü'nün 44. Kongresinin açılışında şu şekilde ifade etmiştir (Özal, 1988: 109);

Özal'ın devlet ve reformist yaklaşımını şu üç özelliği ile ifade edilebilir. İlk olarak Özal'ın vizyon sahibi ve liderlik vasıfları olan bir ekonomist ve siyasetçi olması. Türkiye'nin gidişatını anlayabiliyor ve yön verebiliyordu. İkincisi, Özal'ın Türkiye'nin gündemini kendisinin belirlediği bir tarzı olduğudur. Medyanın dikkatini çekerek, onu kendi söylemlerine kanalize ederek toplumu yönlendirebiliyordu. Üçüncüsü ise, Özal halka karşı yumuşak bir hareket tarzına sahipti. Gerek televizyon gerekse, dış ilişkilerinde oldukça duygusal bir tarza sahipti. Halkın değerlerine dikkat ediyor Cuma namazına, Hacca gidiyor, oruç tutuyor ve çok saygılı davranıyordu (Yayla, 2001: 17).

Özal herhangi bir tarafı tutmuyor ya da temsil etmiyordu. Ne tam bir İslamcı ne de tam bir laik görünmese de her iki tarafın değerlerini ve sınırlarını biliyordu. Ne tam bir gelenekçi, ne de tam bir modernist olmasa da her ikisini de sahipti. Farklı iki kutbun tam ortasındaydı hep (Gözen, 2003: 312).

Turgut Özal Türkiye'de eksikliği en çok hissedilen ve toplumu birleştiren özelliğe sahip üç olguyu Türk insanına yaymıştır. 80'lerde hızlanan küreselleşme ile bu dönüşüme her açıdan katılan Türkiye 21. Yüzyıl küreselleşme çerçevesinde, daha önce hiç görülmemeyen bir rekabet ortamında yeniden bir hayat bulmuştur. Küreselleşmenin en büyük özelliği tüm dünyada herkesin kendini tanıtılabileceği bir ortama dönüşmesidir. Bu durum, geleneksel dünya düzenini ve kendine has kültürlerle sahip toplumların yaşam biçimlerini değiştirmesine neden olmaktadır. Bunun yerine yeni dünya düzeni sadece rekabet koşulları ile belirlenen bir ekonomik denge ile oluşturulmaya çalışılmaktadır. Özal küreselleşme ile başlayan tüm dünyayı

sarsacak özgürlük hareketinin Türkiye’ de en fazla yön bulduğu girişimcilik, düşünce ve din hürriyetini modern yapısıyla Türk insanına göstermiştir. Bu tezin amacı Turgut Özal’ın üç hürriyet teorisini ve uygulamalarını açıklamaya çalışmaktır. Bu amaçla yöntem olarak Özal’ın üç teorisine işaret eden sözleri konferansları söylemleri ve konuşmalarını incelenmiştir. Çalışmada yazın taraması yapılmıştır.

Özal’ın en büyük özelliği çevresi ile sürekli iletişimini canlı tutması ve korumasıdır. Çalışmada örneklem olarak Özal’ın sürekli kişiliğini ortaya çıkaran üç hürriyet teorisinin yansımalarını vurgulanmaya önem verilmiştir. Turgut Özal’ın Anavatan Partisi (ANAP) parti programındaki konuşmaları, meclisteki konuşmaları, Özal’ın başbakan ve cumhurbaşkanı olarak üç hürriyet teorisi konusunda yaptığı çalışmalar tezimizin örneklemine oluşturmaktadır.

Turgut Özal’ın üç hürriyet teorisini incelediğimiz bu tezimizde analiz olarak 4 çeşit analiz yöntemi kullanılmıştır.

1-Söylem Analizi

2- Nitel Analiz

3-Tarihi bilgi, belge ve sözlerin Analizi

4- Politika Analizi

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZAL'IN ÜÇ HÜRRIYET TEORİSİ

Türkiye Osmanlı ilkelerinin en önemli formatı olan özgürlüğe alışkın bir jenerasyonun devamıdır. Tanzimat Fermanı'yla özgür atmosfere doğru giden Türkiye genel literatürde 1980'e kadar özgürlük konusunda elle tutulur bir çalışma kaydedememiş, 1980'li yıllarda yayılan küreselleşme ile birlikte dünyayı saran özgürlük rüzgârlarının etkilerinden kendini kurtaramamıştır. 1980 sonrası dünya çapında çeşitlim özgürlükçü akımlar meydana gelmiştir. Bu akımlara devletler de destek vermiştir. Devletler bu yıllarda yayılmacı ve yatırımcı birer firma gibi ekonomi ve finans odaklı ve piyasa yapıcı özelliği ile kendilerini göstermeye başlamışlardır. Bu dönemde Türkiye özellikle Uluslararası Para Fonu(IMF) ve Dünya Bankası'nın para politikalarına uyumla meşgul olmaya çalışmıştır. Bu uyum çabaları Türkiye'yi 24 Ocak 1980 Kararlarına ve ardından, 12 Eylül askeri darbesine götürerek toplumu geri dönülmez bir infiale sokmuştur. 24 Ocak Kararlarında dönemin Başbakanı Turgut Özal aşağıdaki oluşumu oturtmaya çalışmaktadır;

- Türkiye'nin bağımlı olduğu IMF ve DB kurallarından kurtarmak için İstikrar paketi oluşturmak. Bu paket “serbest piyasa ekonomisi” adı verilen yeni uygulamalara ve sonraki sistemlere entegra olabilecek bir olgu olarak görülmüştür. Ayrıca, dış yatırımcıları çekmek ve dışa ihracatı artırmak diğer en önemli nedenlerdir.
- Özal'ın en büyük hedefi iç imalat potansiyelini artırarak ithalatı azaltmaktır. “İthal ikameci” yaklaşım olan bu politikada döviz girişi artacak ve yeni bir kaynak temin edilmiş olacaktır.
- Kamuda fiyatlarda denetimin azaltılmasını veya fazla müdahale edilmemesini böylece serbest piyasanın rahat likidite kazanması amaçlanmıştır. Özel sektörün daha fazla piyasaya girmesi ve kamu denetiminin jkendi iç meselelerine yönelmesi düşünülmüştür. Özel sektörün çok fazla piyasada olması sermaye piyasası oluşturacak ve kurumsal firmalar halka açılarak çeşitli yeni ekonomik sistemlere ulaşılacaktır.

- Faiz oranları devlet tarafından belirleniyorken0, özel sektörün oluşturduğu sermaye piyasaları kendi faiz oranlarını belirleyecektir. Enflasyonun faizle olan ilişkisinin de güncel olması gündeme gelmiştir.

Turgut Özal 24 Ocak Kararlarında Başbakan Süleyman Demirel'in kurduğu 43. Hükümette müsteşarken Askeri darbeye sırasında ise ekonomiden sorumlu devlet bakanı ve başbakan yardımcısı idi. Özal askeri darbenin ardından 1983-1989 döneminde Başbakan olduğu yıllarda Türkiye'nin ekonomi politikası liberalleşme ve yeni dünya düzenine entegre konularında yol almıştır.

Türkiye, 1980'lerde 1970'lerden beri süregelen problemlerin birikmesinin sonucunu yaşamıştır. Bu sorunların en önemlisi ise siyasi ve ekonomi reformlara sahip olamaması ve bunları çözememesidir (Baç, 2001: 139-143).

1980'ler, Askeri darbeyide içine alacak şekilde 1970'lerin en önemli sorunları olan; sosyal toplumda bir çok boşluk ve ikilemler, Meclis düzeyinde başarısız yönetimler ve kararlar, toplumun yeni yönetimlerde umduğunu bulamaması gibi çok başıboş ve plansız yaşanmış yollar olarak tanımlanabilir. Bu durum 12 Eylül darbesinde de devam etmiştir.

Türkiye'nin demokrasi yaklaşımlarını anlayamadığı 1960'lar ve 1970'ler yerini 1980'li yıllarda dünyanın da kapıldığı küreselleşme akımına ister istemez kapılmıştır. Diğer devletler bunun çözümü önceden süregeldikleri kurallara uyum sağlayarak ve bunları geliştirerek bulurken Türkiye çalkantılı döneme girmiştir. Türkiye'nin muhafazakar yapısı ile muhafazakar olmayan yapısı çok karşı karşıya gelmiş ve 12 Eylül kaçınılmaz olmuştur. Zaten beklenen bu durum Türkiye'yi ağır siyasal yasaklara ve zaten tam anlaşılmayan özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olmuştur. Demokratik yaşama geçiş Özal'la birlikte gerçekleşmiştir.

Yenidünyanın düzeni özgürlük temelli sistemler olacaktır. Bu sistemlerin ana amacı bürokrasinin piyasayı etki altında tutmasından kurtarmaktır. Ulusal açıdan piyasanın işlerlik kazanması özellikle yabancı yatırımcıları çekecektir. Serbet piyasa hareketleri devlet tekelinden kurtarılarak başlı başına kendi özel kanunlarını oluşturan bir sistem kurulabilirse, mali kendi kendine işleyebilecek seviyeye gelebilecektir. Devlet baskıcı ve bürokratik yaklaşımı ortadan kalkınca girişimcilik canlanacaktır. Özal'ın sürekli olarak benimsediği ve kendi karakterini de oluşturan

en önemli üç özellikler sırasıyla fikir ve düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, ve teşebbüs hürriyetidir. Teşebbüs hürriyeti ekonomik açıdan diğerlerine göre en önemlisidir. Burada en önemli özellik ise, Teşebbüs hürriyetinin topluma yansıyan özelliği ile en başta gelmektedir. Piyasa yapısının kendi kendini belirlediği bu hürriyet temeli liberal ekonomik düzen üzerine kurulu bir yaklaşımdır (Aktan, 1996: 19).

Özal, özgürlüğü her alana yaymak istemiştir. Aslında özgürlük Özal'a göre kalite demektir. Özal, Türk ekonomisinin kaliteli olmasına çalışmış, bu yüzden devletçilik anlayışını bundan ayrı tutmuştur. Özgürlüğün siyasi boyutunda ise, Türk insanının bürokratik bir yapısı olduğunu ve bunun bütün büyük projelerde ve ve Türkiye'nin gelişiminde oldukça olumsuz yönlere götürdüğünü anlatarak bu bürokratik yaklaşımın modasının geçtiğini ve yeni yaklaşımlar kazanılması gerektiğini vurgulamıştır. Bürokrasi, Türk insanını her yerde çevreleyen bir olumsuzluk olarak değerlendiren Özal, Devletin vatandaşa rakip görülmesinin yanlış olduğunu savunmuştur. Özal, devletin bürokratik davranarak vatandaşın girişimlerini engellediğini ileri sürmüştür. Devlet piyasaya müdahale etmemelidir. Bu amaçla yapılan uygulamalar oldukça başarılı olmakla birlikte günümüzde de devam etmektedir (KDV uygulaması)

Temel hak ile hürriyet konusu Özal'ın en çok değindiği konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye demokratik yönetime bağlı en önemli unsurlar olan "temel haklar ve hürriyetler" Özal'a göre sınıfta kalmıştır. Demokrasi, girişim, din ve vicdan ve düşünce hürriyetinden geçmektedir. Bu üç teori Türk sistemlerine oturtabiliyorsa, demokrasi uygulanmış olacaktır. "Uygar olmanın şartı" ve "ülkede kaosu engellemek" demokrasinin işlerliği ile sağlanacaktır.

Bu hakların kendi içlerinde bir sıralama gerektirmesi Özal'ın konuyu ele alışı ile değerlendirilmelidir. Bu sıralama gereği en öncelikli olanı "teşebbüs hürriyeti"dir. Özal'ın temel savı, eğer teşebbüs hürriyeti gerçekleştirilirse, düşünce hürriyeti peşinden otomatik olarak gelecektir. Teşebbüs hürriyetinde ki temel öngörü; insanların serbest ekonomik ilişkiler içinde olması onları otomatik bir rekabet mekanizması içine sokacaktır. Ancak altı çizilmesi gereken bir nokta, Özal'ın özgürlük çerçevesi ile şekillendirdiği bu teorilerde ki en gerçekçi konu kişilerin

haklarının korunmasının yani demokrasinin sağlanarak gerçekleştirilebileceği yatmaktadır. Özal tarafından demokratik anlayışın üç temel hürriyet esasının etrafında şekillenmesi yeni bir hukuk düzeni oluşturulması demektir (Aktan, 1996: 21).

Özal döneminin nasıl bir başarı elde ettiğini görmek için 1980 askeri darbesinin şu bilançosunu şekilde sıralayabiliriz;

- Milyonlarca kişi fişlendi (1.683.000).
- Binlerce kişi yargılandı (230.000).
- Binlerce kişi için idam istemi verildi (7.000).
- Yüzlerce kişiye idam cezası onaylandı (517).
- Onlarca kişi asılarak idam edildi (50=26 siyasi+ 23 adli suçlu+ 1 Asala militanı).
- Yüzlerce kişi idam nedeniyle meclise sevk edildi (259).
- Binlerce kişi 141, 142 ve 163. maddelerinden mahkemeye gönderildi (71.000)
- Binlerce kişi örgüt suçu işlemekten cezaya çarptırıldı (98.404).
- Binlerce kişi pasaport alamadı (388.000).
- Binlerce kişi sakıncalı görüldüğü için işlerinden çıkartıldı (30.000).
- Binlerce kişi vatandaşlıktan atıldı (14.000).
- Binlerce kişi siyasi mülteci konumuna düştü (30.000).
- Yüzlerce kişi şüpheli ölüm kaydı gördü (300).
- Yüzlerce kişi işkence sebebiyle öldü (171).
- Yüzlerce film tehlikeli bulunarak imha edildi (937).
- Binlerce derneğin faaliyetleri durduruldu (23.677).
- Binlerce eğitim sektöründe çalışan kişinin işlerine son verildi (3.854 öğretmen, üniversite görevlisi 120 akademisyen, 47 hâkim).
- Yüzlerce gazeteci hapis cezasına çarptırıldı (400).
- Onlarca gazeteci hapis yattı (31).
- Yüzlerce gazeteci şiddete maruz kaldı (300).
- 3 gazeteci vurularak şehit edildi.
- Yüzlerce Gazete günlerce yayını durdurmak zorunda kaldı (300).
- Birçok gazete mahkemeye düştü (13 büyük gazete için 303 mahkeme).
- Binlerce ton gazete ve yayın yok edildi (39.000 kg).

- Yüzlerce kişi cezaevlerinde öldü (299).
- Yüzlerce kişi şüpheli olarak öldü (144).
- Açlık grevi yaparken 14
- Kaçarken 16
- Çatışma sırasında 95
- İntihar vakasında 43 kişi yaşamını kaybetti.

Kaynak: <http://izzettinete.blogspot.com.tr/2014/09/12-eylul-1980-darbesi.html> Er. Tar. 08.04.2016

1.1.TEŞEBBÜS VE GİRİŞİMCİLİK HÜRRİYETİ

Özal'ın özgürlükler konusunda ki yaklaşımları, başbakan olduğu dönemlerde ön plana her ne kadar çıktıysa da, Cumhurbaşkanı olmasının ardından daha fazla dikkat çekici olmuştur. 1983-1989 arasında ki en ön planda dikkate değer atılımların olduğu özgürlük teorisi Teşebbüs hürriyeti'dir. Özal'ın, küresel eğilimleri dikkatle takip ettiği biliniyordu. Özellikle, serbest piyasa ekonomilerin de liberalizasyon politikaları ve etkileri, Türkiye'yi etkilemeye başlamıştı. Devletin piyasalara müdahaleleri rekabeti engelliyordu. Bu yüzden devlet bürokratik müdahaleleri bırakarak özel sektörün varlığını hissetmesi gerektiği Özal'ın temel ekonomi politikalarının en önemlisiydi. Kapitalist sistemlerin birbirlerine entegreolma yetenekleri özel sektörün özgürlükçü yapısı ile eşleşmekteydi (Duman, 2005: 299).

Teşebbüs özgürlüğünün yansıtılması için öncelikle kapitalist sistemler üzerinden hareket etmek gerekir. Bu durumda ilk önce, mali piyasalar ele alınmak durumundadır. Özal'ın, iktidarda ki ilk icraatı, mal, para, fiyat, faiz ve kur değerlerinin serbestleşmesi alanında olmuştur. İhracat kotalarını yükseltmek ve ithal ikame ürünlerini yurt içi piyasada üretmek için yeni düzenlemelere yöneldi. Özal'ın bu noktada devletin gösterdiği duruşun ne olduğunu fark etmesi ile gerekli planlamaları oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Özellikle, devletin yetki ve sorumluluk alanlarının tanımında çerçevenin çizilmesi en önemli belirleme noktasıdır. "Yurdun savunması, yurt içinde ve dışında memleketin ve vatandaşların haklarının korunması, adaletin en iyi şekilde tevzi, devletin asli görevdir. İktisadi kalkınmada devletin esas fonksiyonu, tanzim edici, fertlerin ve kuruluşların iktisadi münasebetlerini düzenleyici, ihtilafların halli, iktisadi istikrarın sağlanmasına matuf, sık sık değişmeyen kaideler koyması, engellerin kaldırılarak verimin

yükseltilmesidir. İktisadi faaliyetlerde devlet, genel seviyede tanzim edici ve yönlendirici olmalı, detaylara müdahale etmemelidir. İktisadi faaliyetlerde devlet, vatandaşın rakibi değil, aksine, ona hizmet eden, gelişmesini kolaylaştıran bir yardımcıdır. İktisadi kalkınmada devletin doğrudan doğruya yürüteceği faaliyetler, genel olarak bütün millete hizmet veren, esas itibariyle altyapı mahiyetindeki işlerin yapılmasıdır... Devlet, sanayi ve ticarete ana prensip olarak girmemelidir; istisnai olarak geri kalmış bölgelerde sınaî tesisler kurabilirse de, bu teşebbüsler kısa zamanda millete devredilmelidir” (Özal, 1988: 10). Özal devletin serbest piyasaya müdahaleleri yüzünden sürekli zarar gördüğünü ve dış politik yaşamında da itibar kaybettiğini gözlemlemektedir. Özellikle güven kaybının yatırımların Türkiye’ye çekmesini engellemektedir. İstikrarlı olmayan ekonomik politikalarının piyasaya arar verdiğini ve hiçbir alt yapı oluşturulamadığı dikkat çekmektedir. Belirli bir düzenleme ya da denetim mekanizması oluşmamaktadır.

Özal’ın sosyal adaleti sağlamak adına uyguladığı politikalar, varlıklı kişilerden daha fazla vergi almak suretiyle fakirlere yardım etmek düşüncesine dayanmıştır. Örneğin, yapmış olduğu şu konuşma bu tezimizi doğrulamaktadır. “Biz hakiki sosyal adaletçiyiz diyoruz. Ve bu anlayışımızın gerisinde şu yatmaktadır. Biz sadece dar gelirlilere sübvansiyon yaparız. Zengine sübvansiyon yapmaya karşıyız... Elektriği de az kullanan düşük fiyatla satıyoruz. Çünkü biliyoruz ki az elektrik kullananların çok büyük çoğunluğu dar gelirlidir. Dolayısıyla az kullanan düşük fiyat alıyoruz. Çok kullanan ise yüksek fiyat uyguluyoruz. Bu sayede hakiki sosyal adaleti gerçekleştirdik... Telefonu da aynı şekilde çok kullanan çok az kullanan az ödeme yaptık.” (Özal, 1985: 567).

Bu uygulamalara bakıldığında, Özal’ın; sosyal güvenlik, vergilere, eğitim ve sağlık harcamalarından, sosyal sigorta primlerine kadar birçok alanda devletin lehinde olacak biçimde yasal düzenlemeler yaptığını görebiliriz. Bu düzenlemelerin ayrıntısına indiğimizde; emekli sandığına bağlı çalışanların ücretleri ve sosyal kurumlara ayrılan payların önemli oranda düşürüldüğü, işçilerin sosyal sigorta primlerinin artırıldığı, düşük ücret politikası uygulanarak sosyal harcamaların -eğitim ve sağlık başta olmak üzere- kısılmaya çalışıldığı, emeklilik yaşının yükseltildiği, özel sektöre bir tarafta finansal destek ve düşük faizli krediler sunulurken, diğer

tarafından ödedikleri vergilerde indirimde gidildiğini görmekteyiz. Ayrıca, hükümetin kamu yatırımları ve istihdama dönük ilk yıllarda uyguladığı sosyal politikalar, son dönemlerde özel sektöre devretmek suretiyle piyasanın inisiyatifine bırakmaya çalıştığını da eklemeliyiz. Özal, iktidarının ilk döneminde altyapı yatırımlarını ağırlık verdiği sosyal politikalarından, -elektrik, su, kanalizasyon, telekomünikasyon, otoyollar, barajların yapımı- 1990'lara doğru artan enflasyonist baskılar ve bütçe açıkları nedeniyle vazgeçti ve bu alanları özel sektöre bırakmaya çalıştı. Söz konusu yeni sağ siyasetin hedeflediği 'ekonomik açıdan küçük ama siyasi açıdan güçlü devlet' anlayışı, Özal'ın bu politikalarıyla Türkiye'de önemli oranda da başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Özal'a göre aslında yeni sağ siyaset, Türk modernleşmesi açısından çok önemli bir fırsat da sunmuştur. Çünkü Özkazanç'ın da (2007: 97) yerinde belirttiği gibi; yeni sağ siyaset, meşruiyetini gelenek ile modernlik, din ile serbest rekabet ekonomisi, liberalizm ile muhafazakârlık arasında kurmaya çalıştığı sentezde aramıştır. Bu özgün senteze dayanan liberal-muhafazakâr politika, Özal'ın dünya görüşüyle de birebir örtüşmüştür (aktaran Duman, 2008: 152). Özal'ın meclis konuşmasında eğitim ve bilgi toplumu hakkında ki düşünceleri şu şekildedir;

Teşebbüs hürriyetini, bireyin ekonomik alanlarda kendi yeteneklerini belirleyerek ekonomiye katılması olarak algılayabiliriz. Özellikle, insanların toplum içinde siyasal ve sosyal bağları onları birbirleri ile otomatik olarak ekonomik bağları da entegre etmek ile sağlanabileceği bir gerçektir. Türkiye gibi nüfusu çoğunlukla Müslüman bir ülkede karışık bir yaşam felsefesi içinde insanların icra ettiği yaşamlarında ki belirleyici unsurlar ekonomik çıkarlarla birleştirilmek istenmektedir. Türk zihniyetinin temel yapısı özgürlük üzerine kurulu olduğunu bilen Özal, özellikle kişisel hak ve özgürlükler olan genel çerçevede Türk halkına oldukça yakın olmuştur (Göze 1987: 246).

Teşebbüs hürriyeti ekonomik özgürlük anlamına da gelmektedir. Bu sadece, ekonomik olarak yatırım yapma özgürlüğü anlamına gelmemektedir. Günümüz üretim dünyasının aşırı değişim içinde, sürdürülebilir bir düzenleme ve işleyişin hem üreticilerin hem de tüketici dinamiklerini canlı tutması anlamına gelmesidir (Mill 1986: 185).

Teşebbüs hürriyetinde devletin müdahale görevi yeterli bir düzenleme içermemekte olup tersine piyasayı zayıflatmaktadır. Beklentiler oldukça genel ve rutindir. Devlet, piyasalara sadece işleyişi engelleyen konuları çözmeye çalışmalıdır. Kişilerin zararlarını gözeterek, daha fazla faal olmalarını sağlamalıdır. Piyasanın gücünü devletten değil, kişilerin ne kadar başarılı olduğu ile doğru orantılı bir rekabet sistemi içinde işleyişi gücünden almalıdır. Friedman'a göre, piyasa gücü (1988: 56) şu şekilde gerçekleştirilebilir;

- Kaynak dağılımında etkinlik,
- Bilgi paylaşımı ve yaygınlaştırılması,
- Yasal düzenlemelerin insanların özgürlüklerini engellemeyecek nitelikte olması (ırk, dil, din ve cinsiyet ayırımının kalkması),
- Yatırım ve girişimler insanların istekleri doğrultusunda çeşitlenerek müdahale edilmemesi.

141.Maddenin açılımında, herhangi bir sosyal sınıfın, Türkiye genelinde diğer sosyal sınıflardan üstün görülmesinin oluşamayacağı ve gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan çeşitli dernekler kurarak ya da kullanarak faaliyet yürütemeyeceği, bunu yapanların ise, her ne olursa olsun, sekiz yıldan başlayıp on beş yıla kadar ağır hapis cezasına çarptırılacağı hatta bunların başında olanların ise, idam edileceklerini ifade etmektedir.

142. Madde de ise, sosyal bir sınıfın Türk sistemlerini tehlikeye atarak, memleketin yapısını değiştirecek bir icraat içinde bulunması ve devletin hukuki ve siyasi yapısına müdahale etmesi yasaklanmış, bu konularda herhangi bir propagandanın yapılmasına bile izin verilmemiştir.

Özal'ın teşebbüs hürriyeti çerçevesinde, uyguladığı liberalist politikaların önünde ki en büyük engel 141, 142 ve 163. Maddeleri kaldırarak kişilerin en önemli ekonomik özgürlükleri olan yatırım ve girişim özgürlüklerinin önü açılmıştır. Anavatan partisi parti programının genel çerçevesi aşağıdaki şekildedir (1983);

i)İktisadi Politika

İktisat alanında ki gelişmelerin yakından takip edilerek ona göre Türkiye'ye formüle edilmesi, toplumsal iyileştirmeler yapılması, kişilerin yetenekleri ile işlerinin kendi istekleri ile şekillenmesinin başarılması, sosyal sınıflar arasında ki büyük farkların

çözülmesi ve çok büyük farklar oluşmaması, yoksulluğun azaltılması en temel ekonomik politikaların içerisinde yer almaktadır (aktaran Duman, 2008: 155).

“Yalnız nereden nereye geldiğimizi tek bir rakamla ifade etmek gerekirse, o yıl ithalatımızın 6,5 milyar dolar civarında olduğunu, bunu da çok büyük sıkıntılar pahasına gerçekleştirebildiğimizi, bu yıl ise bu rakamın üç kat artarak 19 milyarı geçtiğini söylemem kâfidir sanırım.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

ii)Sosyal Politika

sosyal gelişmenin sağlanmasında insanların payı büyük olacağından, bu sosyal gelişmenin sürdürülebilirliğinin ancak toplumun kendi kaynaklarını düzenli kullanması ve koruması ile olabilecektir. Bu yüzden toplumsal kalkınma da kollektif çalışma esas alınmalıdır özellikle adalet sistemlerinin yeni kapitalist sistemlerde uygulanmaya çalışması temel hedeftir (aktaran Duman, 2008: 155).

“Diğer önceliğimiz ise sağlıktır. Birçok reforma ihtiyacı olan bir alandır ve devletin ağırlığı hem bu alana, hem de eğitime kaydırılmalıdır. Buna karşın, eğitim ve sağlık alanlarında merkeziyetçilikten uzaklaşılması ve vilayetler, ilçeler, kasabalar gibi yerleşim birimlerinde vatandaşın doğrudan katkısını ve katılımını sağlayacak düzenlemelere gidilmesi gerekecektir.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

iii)Kamu İdaresi

Kamu idaresi devletin kaynaklarını topluma uygun kullandırmaktır. Bu yüzden, toplumun istediği uygulamaları devlet topluma kazandırmaya çalışmalıdır. Vatandaşa hizmet en üst seviyeye taşınacaktır. Vatandaş istediği uygulamaları herhangi bir baskı altında olmadan, devlet işbirliği ile gerçekleştirmelidir. Devlet vatandaşına güven duyarak kamu idaresinde başarılı olabilir (aktaran Duman, 2008: 155).

iv)Dış Politika

Dış politikada temel hedef, Türkiye'nin dünyanın gelişimine katkıda bulunmasıdır. Dünyada artan krizlerde, gerek güvenliği gerekse barışı sarsacak konularda bölge halklarına barış getirecek tesisi hazırlanmalıdır. Devletin gücünün dış tehlikelere karşı korunmasının sağlanması devletin devamı için şarttır. Bu yüzden güçlü devlet imajı bölgede ki oluşabilecek olumsuzluklarda etkili bir savunma getirecektir. Devlet, gerekli işbirlikleri içinde güveni tesis etmede siyasi dinamiklerle hareket edecektir. Devlet her zaman ilişkilerini sağduyu ve güvenlik tesisi içince hareket ederek gerçekleştirecektir.

“İçine kapalı bir ekonomik yapıdan, serbest piyasa ekonomisine geçiştir. Bu çabalar ekonomimize, günlük yaşantımıza neler getirmiştir? Evimizde, işyerimizde, fabrikamızda elektrik kesintisi sık sık yaşadığımız, dışarıdan elektrik aldığımız yıllar çok uzak değil.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Özal’ın teşebbüs hürriyeti, kişilere piyasada serbest hareket etmeyi, ve bu hareketlerinde devleti ön plana alarak faaliyet göstermelerini ve bu konuda hassas davranmalarını öğütlemektedir. Kişiler faaliyet alanlarını rahatça ve basitçe belirleyebilir. Bu belirlemede devlet kişilere yardımcı olacaktır. Ancak belirleme sonrasında kişiler atacakları adımları kendi belirleyecektir.

Özal’ın “24 Ocak Kararları” miladi bir takvim olarak kabul edilmektedir. Bu ani değişim, piyasalara çok hızlı yansır. Küresel dönüşümün sağlanması açısından, Batı işleyişine ayak uydurulması gerektiği, teşebbüs hürriyeti ile ortaya çıkmıştır. Türkiye her zaman öncelikle Batı modelinden hareket etmektedir. Özal’ın sıkça vurguladığı “dışa açılma” kavramı bugün bile kullanılmaktadır. Bunun sağlanması kapitalist yaşam sürdüren Batı anlayışına uyum sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Gelişmiş ülkelerin uyguladığı ticari ve ekonomik uygulamalar Türkiye’yi de aynı düzeye götürebilecektir. Türkiye hızlı ekonomik reformlar sırasında kalkınma hedefi olarak belirlediği uygulamalarda çeşitli fedakarlık göstermek zorunda kalacağı düzen

“Temmuz 1989’da geçen sene toptan eşya fiyatları endekslerine göre % 74,6 olan enflasyon, Temmuz 1990’da, yani 12 ay sonra, % 46,4’e inmiştir.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

“Diğer taraftan, Devlet İstatistik Enstitüsü tahminlerine nazaran, bu yıl Gayri Safi Milli Hâsıla artışa yani Milli gelir sabit fiyatlarla, % 10 gibi rekor bir seviyeye ulaşmıştır.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

“Ayrıca, bu artışa tesir eden önemli faktör olarak sanayi sektörümüzdeki G.S.M.H. artışının da % 11,7 olması çok memnuniyet vericidir.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Bu on yıllık dönemde çok büyük sayıda baraj tamamlanmıştır. Sulanan alanlar genişlemiştir.

Bunlar arasında dev bir proje, Güneydoğu Anadolu Projesi GAP projesi çok hız kazanmıştır.

Bugün ise döviz sıkıntımız kalmamıştır.

Döviz rezervlerimiz rekor bir seviyeye 11 milyar dolara ulaşmıştır.

Türk Lirası tam konvertibiliteye geçmiştir.

Serbest bölgeler kurulmuştur.

Finansal kiralama sistemi, modern bankacılık ekonomik yaşantımıza girmiştir.

Katma değer, vergi iadesi gibi ileri vergi sistemleri getirilmiştir.

Kurulan Menkul Kıymetler Borsası büyük atılım içindedir. Para, faiz, altın, mal ve hizmetler serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre fonksiyonlarını yapmaktadır.

Bu değişiklikler sonucu yükselen enflasyon 1990 sene süratle inmeye başlamıştır.

Bütün bunlar iki gerçeği ortaya koymaktadır:

İkinci önemli husus, Cumhuriyet tarihimizde son 40 yıldır her 10 senede bir karşılaşılan ekonomik krizin ana sebebi olarak gösterilen kalkınma hızımızın % 7'yi aşması halinde ödemeler dengesinin derhal bozulması keyfiyeti artık ortadan kalkmıştır.

Türkiye yeni ekonomik politikalara veya sistemlere kendi kaynakları ile çözüm bulmak durumundaydı. Bu yüzden demokrasi temelli ve adaleti ön planda olan uygulamalara yer veriyordu (KDV). “Türk lirasının geçirdiği konvertibilite”, “döviz rezervlerinin artışı”, “vergi sistemindeki düzenlemeler, özellikle katma değer vergisi”, “modern bankacılık sistemine geçiş”, “enflasyon oranları”, “gayri safi milli hasıla oranları”, “ülkeye yabancı sermayenin girişinin serbest bırakılmış olması”, “ihracat-ithalat oranları”, “devletin ekonomi alanındaki müdahalesini sona erdirmesi”, “Kamu İktisadi Teşekküllerinin verimsizliği”, “sektörlerin milli ekonomide değişen, değişmesi gereken payları”, “özelleştirme”, gibi sistemler ile ülkenin ekonomik problemlerine çözüm aranmaktadır.

Tablo 1: Kamu Yatırımlarının Dağılımı

	1977-80	1981-83	1984-1988	1989-93	1994-97
İmalat Sanayisi	24.3	18.3	8.0	4.2	3.5
Enerji	20.1	24.3	24.7	15.1	12.9
Ulaşım	22.1	21.8	30.2	38.7	33.7
Eğitim, Sağlık	6.0	6.2	6.3	11.6	14.0
Diğer	27.5	29.2	30.8	30.4	35.9
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Devler Planlama Teşkilatı, Temel Ekonomik Görüşler 1998. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1950-1995; Yıllık Programlar.

Tüm bu sistem ancak teşebbüs hürriyetine işaret ediyordu. Özal bunu kavrayan ilk devlet başkanıdır.

Özal'ın teşebbüs hürriyeti teorisinin gelişmesi ekonomik kalkınma hamlesi olarak ifade edilebilir. Ekonomik kalkınmanın temel göstergesi “olumluluk” ve

“gelişme”dir. 1983’ten itibaren başlayan alt yapıyı güçlendirme çalışmaları, özellikle elektrik, su, deniz-hava ve karayollarının gelişimi, baraj ve santrallerin kurulması, şehirleşmenin geliştirilmesi, inşaat sektörünün geliştirilmesi, telekomünikasyon ve iletişimin artması ve yaygınlaştırılması olarak hedeflenmiştir. Özal’ın medeniyet ölçütü, bir ülkenin karayollarının ne kadar geliştiği, elektrik üretimi ve tüketiminin ne kadar olduğu ile doğru orantılıdır. Diğer bir temel belirleyici ise, yatırımların eşit oranda dağılıp dağılmadığıdır. Ayrıca bu dağılımlarda vatandaşların eşit olarak yararlanıp yararlanmadıkları da belli başlı belirleyicilerdir. Bu yüzden dönemin istatistiksel verilerini dikkate almalıyız;

Tablo 2: Turgut Özal Öncesi ve Sonrası Teşebbüs Hürriyeti Dönem Rakamları

TURGUT ÖZAL ÖNCESİ DÖNEM	TURGUT ÖZAL DÖNEMİ	TURGUT ÖZAL SONRASI DÖNEM
TEŞEBBÜS VE GİRİŞİM HÜRRİYETİ	TEŞEBBÜS VE GİRİŞİM HÜRRİYETİ	TEŞEBBÜS VE GİRİŞİM HÜRRİYETİ
YERLİ ŞİRKET: 6430	YERLİ ŞİRKET: 10.250	YERLİ ŞİRKET: 21.128
YABANCI ŞİRKET: 450	YABANCI ŞİRKET: 2501	YABANCI ŞİRKET: 4160
İHRACATÇI: 599	İHRACATÇI: 6500	İHRACATÇI: 38100
TURİZMCİ: 2500	TURİZMCİ: 10.002	TURİZMCİ: 45.611
KOBİ: 755	KOBİ: 8501	KOBİ: 95.025

Kaynak: TÜİK, 2014..

Özal’a göre ülkenin ulaştırma yada lojistik ağı kalkınma düzeyinin belirleyicisidir. Ulaştırma ağı, yabancı yatırımlarımda en gerekli bir olgu olarak kabul edilmektedir. Ulaştırma ağı ekonomik ağın da bir göstergesidir. Ayrıca ulaştırma ağı, ekonomik ve politik sistemlere yardımcı olan bir hizmet aracıdır.

Tablo 3: Kamu Sektörü ve Özel Sektörün Toplam Yatırım Yüzdeleri Kamu Özel

1977	36.9	63.1	100.0
1978	34.2	65.8	100.0
1979	40.0	60.0	100.0
1980	45.5	54.5	100.0
1981	42.7	57.3	100.0
1982	43.3	56.7	100.0
1983	41.5	58.5	100.0
1984	45.5	54.5	100.0
1985	44.7	55.3	100.0
1986	40.5	59.5	100.0
1987	33.9	66.1	100.0
1988	33.5	66.5	100.0
1989	30.8	69.2	100.0
1990	31.9	68.1	100.0
1991	32.3	67.7	100.0
1992	28.5	71.5	100.0
1993	20.6	79.4	100.0
1994	17.5	82.5	100.0
1995	20.4	79.6	100.0
1996	22.7	77.3	100.0

Kaynak: TÜİK, 2014.

Teşebbüs hürriyetinin en temel yapı taşı ise teknolojik gelişimdir. Ekonomik kalkınma teknolojik gelişmeleri takip etmekten ve uygulamaktan geçmektedir. Özal retoriğinin “geleceğe yapılan atıf”, “çağ atlama”, “bilgi toplumu olma”, “ileri teknoloji ülkesi olma” gibi önemli kavramların teşebbüs hürriyeti ile doğrudan bağlantılı teknolojik gelişmeye dayalıdır.

Teknolojik gelişimler ekonomik kalkınmanın temel noktasıdır. Buradan hareketle Özal eğitim konusunda mesleki eğitime önem vermiştir. Türkiye'nin uzman ve eğitimli bir alt yapısı bulunması gerektiğini ve bunun da mesleki eğitimle olabileceğini savunmuştur. Bilgisayarların eğitimde aktif kullanılır oranının artması,

bilgisayar teknolojisinde çeşitli işlevsel yönlerinin hemen tüm sektörlerle entegre olması, “bilgi toplumu” kavramını ortaya çıkarmıştır. Özal’ın bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşmasının anlamı, savaş malzemelerini üretebilmektir. Örneğin Özal için bir F16 savaş uçağı üretebilmek, teknolojiyi kullanmak adına iyi bir gelişmişlik ölçütüdür. Bu açıdan bakıldığında, Özal’ın teknolojiye çok fazla önem verdiği söyleyebiliriz;

Tablo 4: Makro Ekonomi Göstergeleri

1980	-1.1	108.6
1981	4.1	36.7
1982	4.6	27.0
1983	3.3	30.5
1984	5.9	50.3
1985	5.1	43.2
1986	8.1	29.6
1987	7.4	32.0

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası.

Özal kaynaklarının henüz farkına varamayan 80’li yılların Türkiye’inde kaynak bölüşümünde çok büyük sıkıntıları olan bir ülkeyi kaynaklarını farklı alanlara yöneltmiş olan büyük holdingleri bir takım sektörlerle yönelterek sağlamıştır. Özellikle bilişim ve inşaat sektörü bunun en büyük örnekleridir. Diğer yandan Özal birçok sektörde, modern şartlar içinde hareket etmeye çalışan girişimcilerin ortaya çıktığı bir döneme damgasını vurmuştur. Yeni ortaya çıkan sektörlerin finansman maliyetleri altında ezilmiş, birçoğu tasfiye olmuş esnafa çeşitli kredi seçenekleri teşvikler ve imtiyazlar vererek bununla birlikte çeşitli iş adamlarını yurt içi ve dışı kaynakları elde etmede ön ayak olarak yurt dışında Türk girişimcileri popüler hale getirmiştir (Boratav 2000:185).

Tablo 5: 1979-1987 Arasında Yabancı Yatırımların Gelişimi Yıllar Girişimci sayısı

Yatırım	Miktarı	Toplam	Miktar
1979	91		228.1228.1
1980	100	97.0	325.1
1981	127		337.5662.6
1982	170	167.0	829.6
1983	185	102.7	932.3
1984	267	271.0	1203.3
1985	421	234.5	1437.8
1986	610	364.0	1801.8
1987	839	536.0	2337.8 1

Kaynak: TUSİAD Raporu 1988.

1980'lerin liberal ekonomi politikası büyük risk sermaye ve cesaret gerektirdiği için çok fazla yatırımcıyı çekmiyordu. Özal yasalarla küçük girişimcileri de harekete geçirerek daha fazla büyümesini istiyordu. Bu vergi ve gelirle devlete yakın plan da kalabilecek bir takip sistemi getirdi (Ahmad 1995:242).

Tablo 6: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Yıllar	Toplam İhracat (Milyon \$)	Toplam İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1980	2.910	7.909	-4.999	36,8
1983	5.728	9.235	-3.507	62,0
1984	7.134	10.757	-3.623	66,3
1985	7.958	11.343	-3.385	70,2
1986	7.457	11.105	-3.648	67,1
1987	10.190	14.158	-3.968	72,0
1988	11.662	14.335	-2.673	81,4
1989	11.625	15.792	-4.167	73,6
1990	12.959	22.302	-9.343	58,1

Kaynak: DPT, TÜİK.

1980 yılına baktığımızda ihracatın 2,910 milyar dolar, 1983'te 5,728 milyar dolar olduğunu görmekteyiz. Özal'ın, 1983 yılında başbakan oluşuyla gelişen ekonomik yapılar kendini göstermiştir. Özal, özellikle ihracatın geliştirilmesini hedeflemiştir. Bu yüzden diğer yıllarda artan oran dikkat çekmektedir.

Tablo 7: Toplam İthalatta 'Sınırlı Liste' İthalatının Payı Sınırlı İthalat Toplam İthalat Sınırlı İthalatın Toplamdaki Payı

(Milyon ABD \$)	(Milyon ABD \$)	(%)
1975	1163	24.5
1977	1160	20.0
1978	784	17.0
1979	973	19.2
1980	947	12.0
1981	831	9.3
1982	272	3.1
1983	163	1.8

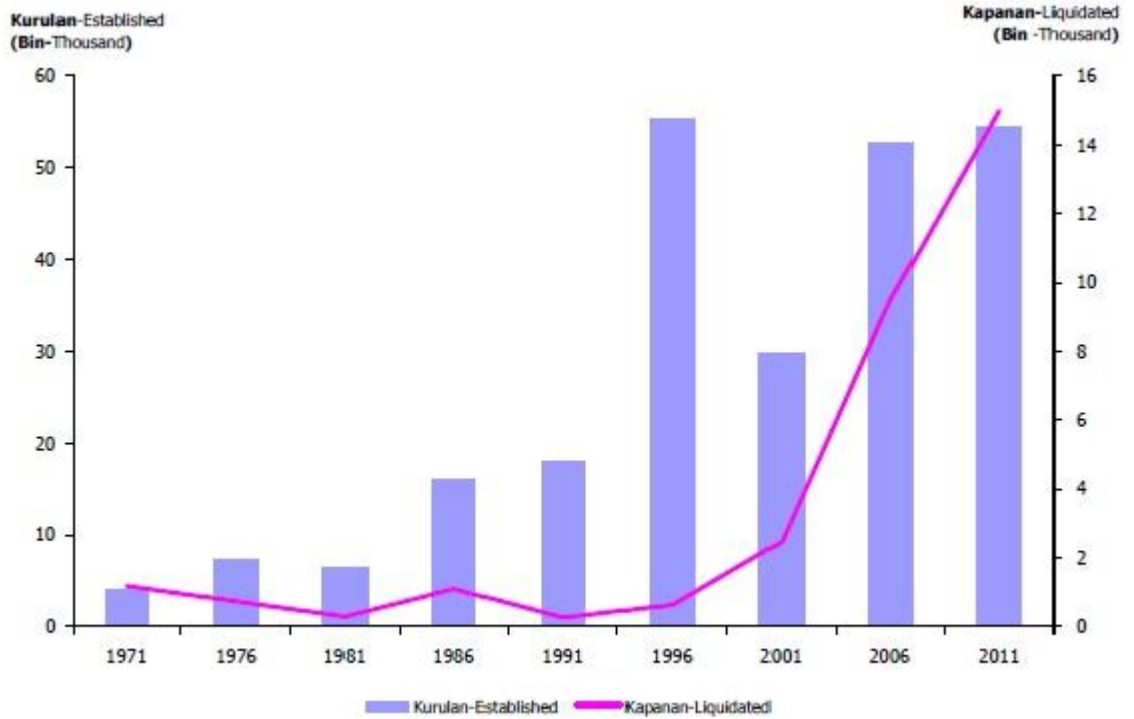
1984 17 10757 0.2 1

Kaynak: <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355218>, Erişim Tarihi:03.03.2016.

Kısacası Özal, sosyal adalet politikalarını şöyle özetlemektedir. “sosyal adalet, akıllıca memleketin geleceğini de düşünerek hali vakti yerinde olandan biraz alıp fakir-fukaraya, orta gelirliye vermek, bu şekilde gelir dağılımını düzeltmektir.”

(Özal, 1986: 791). Yani, Özal açısından sosyal adalet, her tür lüks maldan vergi almak suretiyle dar gelirli kesimin ihtiyaçlarını karşılayabilmektir.

Aşağıdaki tablolarda da görüleceği üzere, darbe öncesi ve sonrası Özal dönemi grafiklerinde turizm sektörü oldukça kan kaybetmiş ancak, daha sonra hızla toparlanmıştır.

Grafik 1: Yeni Kurulan ve Kapanan Şirket ve Kooperatif Sayısı

Kaynak: TÜİK, 2014.

Bu suretle halkımız okuluna, hastanesine daha fazla sahip çıkacaktır.

Devlet de bu yoldaki girişimlere maddi ve manevi destek vermelidir.

Sonunda hem devlet hem de vatandaş bundan kazançlı çıkacaktır. (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

1.2.DÜŞÜNCE VE İFADE HÜRRİYETİ

Özal'ın ikinci teorisi olan düşünce ve ifade hürriyeti diğer iki teori oranında önemlidir. Kalkınma ve refah düzeyi olan toplumlarda, demokrasi yaygın bir anlayıştır. Türkiye, çeşitli akımlar yüzünden düşünce ve ifade özgürlüğünü

tanıyamamış bir ülke konumundaydı. Türk insanı, dünyanın değişimi aşamasında, geçmiş fikir akımlarından çok ciddi derecede etkilenmiş ve yara almıştır. Özal'ın en önemli girişimlerinden olan, 1987'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının kabul edilmesi, ve 1991'de 141, 142 ve 163. maddelerin kaldırılması, O'nun düşünce hürriyetinde başarılı olduğu en önemli girişimleridir. Düşünce hürriyetine katkıda bulunan bu aşamalar, kişilerin ekonomik faaliyetlerini de genişletmiştir. Özellikle insan odaklı gelişmeler merkezinde diğer yıllara yansiyacak olumlu gelişmeler özellikle ihracat ve piyasa ekonomisi serbestleştirmek adına oldukça olumludur.

Düşünce hürriyeti, "İnsanın serbestçe düşünme ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte (dernek, toplantı, sendika vb.) çeşitli yollarla (söz, basın, resim, sinema, tiyatro vb.) serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir" (Kabaoğlu 1997:19). Basın özgürlüğü, kişi bağımsızlığı için serbest düşünce ve düşünceyi yayma özgürlüğünün sonucudur (Göze 1987:246).

Düşünce özgürlüğü alanında bazı olumlu değişiklikler yapılmış olup; Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142 ve 163. maddelerinin kaldırılmıştır.

Özal'ın siyasetinde şu üç temel özgürlük sürekli bulunmaktadır; "düşünce ve ifade", "din ve vicdan" ve "teşebbüs özgürlüğü"dür. Bu üç temel özgürlük temelinde, kapitalist fikirler barındırmaktadır. Geçmişe baktığımızda, Özal'a gelen süreç içinde, tüm dünya belirli anlayışlar içinde yönetilmiştir. Özal'ın bu süreç içinde savunduğu temel düşünce hürriyeti ise, insanların kişilik haklarının korunması üzerinedir. Toplumun başarısında insanların birbirlerine saygısı yatmaktadır. Bu durum toplumun bütün sözlerine yansiyacaktır.(siyasetine, ekonomisine, eğitime, gelişimine vb.). Özal'a göre, düşüncenin ifadesinin engellenmesi, insana saygının ortadan kalkması anlamına gelmektedir (Duman, 2005: 291). Bu durum, kendilerini ifade edememek olarak insanlar arasında ayrımcılığa neden olacaktır. Kutuplaşmaları artıracak ve medeniyetten uzaklaşılacaktır. Ayrıca toplum baskı içinde yetişmiş olacaktır. Demokratik anlayışlarda olmaması gereken bu duruma maruz kalmamak için, düşüncelerin özgürce ifade edebilmesi, karşılıklı saygı ve sevginin oluşmasına

katkıda bulunması için düşünce hürriyeti temel değer olarak gören Özal, özellikle 141 ve 142. Maddeleri kaldırarak buna en büyük katkıda bulunan lider bir devlet adamıdır. Özal'ın konuşmalarında sık sık "21. Asır Türkiye'nin ve Türklerin Asrı Olacaktır" şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Türklerin inançları ve geleneklerinden süzülen düşüncelerinin dünya toplumlarında oldukça önemli bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Türkler, özgürlüklerine düşkün, düşüncelerini dile getiren ve ifade eden kişilikleri ile dünya toplumlarına lider bir konumdadır.

Bu konuşmada görüleceği üzere Özal'a göre, Türkiye düşünce ve ifade özgürlüğü açısından sıkıntılı bir takım sabit değerlerde takılmaktadır. Özal'ın, 31 Ekim 1989'da "Turgut Özal Dönemi Türkiye'de Siyasal Liberalizm" haakında ki konuşmasında;

"düşünemeyen, tabularla kilitlemiş bir memleketin gelişmesi mümkün değildir. Benim bütün ileri ülkelerde gördüğüm husus budur. Size en önemli bir vasiyet olarak söylüyorum. Türkiye, tabii hâlâ tabular içerisinde bir ülke. O tabuları birer birer yıkacağız ve memleketimizin insanların düşüncelerini, bir şeyler meydana getirmelerini, biz teşvik edeceğiz." (Özal, 1989: 386)

Demektedir. Bu sözleri ile, Türk insanının vazgeçemediği tabuların düşünce ve ifade özgürlüğünü etkilediğini ya da kısıtladığını anlatmaktadır. Bu durumun ülkenin gelişimine ve refah düzeyine olumsuz etkiler kattığını vurgulamıştır. Türklerin Müslüman insanlar olarak diğer dünya ülkelerine örnek olmaları gerektiğini ve bu yüzden fikirlerini ortaya koymasının önemini belirtmiştir. Düşüncelerini özgür olarak ifade eden insanların toplum içinde ekonomik açıdan da oldukça önemli mevki sahibi olacağını da ifade etmiştir. Bu durumu dış politika ve uluslararası ekonomi açısından ele alırsak, Türkiye'nin güçlü bir devlet olması kaçınılmazdır. Özal;

"bir fikri beğenmeyebiliriz, ama o fikrin ortadan kalkabilmesi, gene o fikir pazarına gelip, münakaşa edilmesine bağlıdır. Aynen serbest pazar gibi. Mallar, nasıl geliyor, en iyisi nasıl bulunuyorsa, fikirler de öyle bir pazara gelecek, o fikir pazarında biz en iyisini bulacağız. Bazen bir takım dogma fikirlerle ideolojik bir takım baskılarla maalesef bunların dışında oluyoruz." (Özal, 1992: 24).

Tablo 8: Turgut Özal Öncesi ve Sonrası Düşünce Hürriyeti Dönem Rakamları

TURGUT ÖZAL ÖNCESİ DÖNEM	TURGUT ÖZAL DÖNEMİ	TURGUT ÖZAL SONRASI DÖNEM
DÜŞÜNCE VE İFADE HÜRRİYETİ	DÜŞÜNCE VE İFADE HÜRRİYETİ	DÜŞÜNCE VE İFADE HÜRRİYETİ
GAZETE: 28	GAZETE: 41	GAZETE: 86
TV: 2	TV: 11	TV: 151
DERGİ: 2.200	DERGİ:2.400	DERGİ:2.800
RADYO: 16	RADYO: 35	RADYO: 192
KİTAP: 4.000	KİTAP: 8.000	KİTAP: 30.000

Kaynak: TÜİK, 2014.

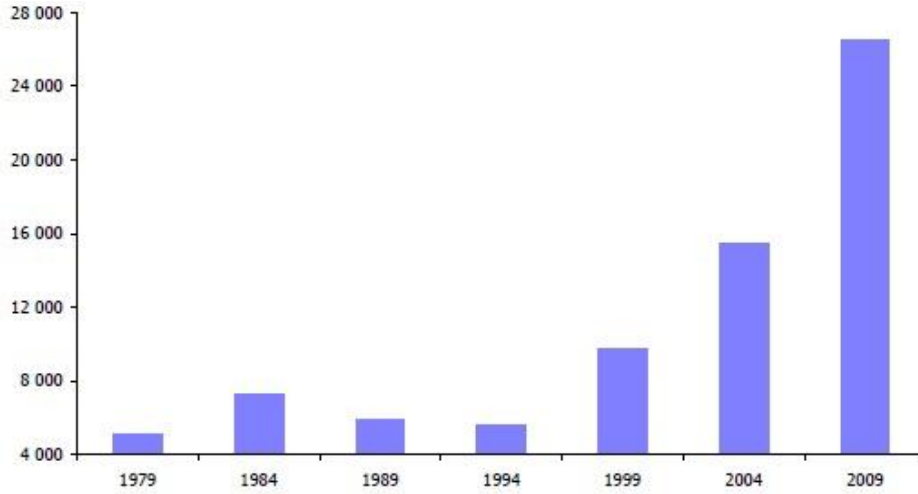
Sosyal gelişmeyi ekonomik gelişmede gören Özal, sosyal adalet, fırsat eşitliği ve refahın yaygınlaştırılmasını sosyal adaletin temel sacayakları olarak görmüş ve bütün bu süreçlerde bireyi ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Sosyal gelişmeyi hızlandırmak için fertlerin kabiliyet ve çalışmalarına göre gelişme arzularını teşvik etmenin, bunun yanında toplumsal sınıflar arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkları azaltmanın ekonomik gelişme felsefeleri açısından çok önemli olduğunu ifade etmiştir (Barlas, 2001:216) ve devletin bütün bu süreçlerde belirleyici olmaktan çok yönlendirici bir rol üstlenmesi gerektiğine inanmıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yönetim, devlet, demokrasi ve siyaset gibi kavramlar yeniden tanımlanmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, ulus devletlerin küreselleşme ve uluslararası örgütlerin baskısıyla aşınması, modernist-pozitivist düşüncenin mutlak hâkimiyeti, geleneksel kabullerin yıkılarak yerine yeni düzenlerin inşa edilmesine zemin hazırlamıştır. 1929 dünya ekonomik buhranının ardından liberal düşünce rafa kaldırılmaya başlanmış ve devletçi eğilimler, refah devleti gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Fakat 1970’li yıllara gelindiğinde ekonomik ve mali bunalımlar, hükümetlerin aşırı yüklenmesi ve demokrasi krizleriyle beraber bu düşünce akımı da iflas etmeye başlamıştır (Özkazanç, 1996: 1219).

Refah Devleti’nin karşılaştığı sorunlara çözüm olarak ekonomik ve siyasal bir yaklaşım olan yeni sağ düşüncesi getirilmiştir. Yeni sağ düşüncesinde, devlet yeni oluşumlar noktasında nerede yer almalıdır sorusunun cevabını aramaktadır. Devletin vatandaş üzerinde ki baskıcı rolü, ne devlete ne de vatandaşa herhangi bir olumlu

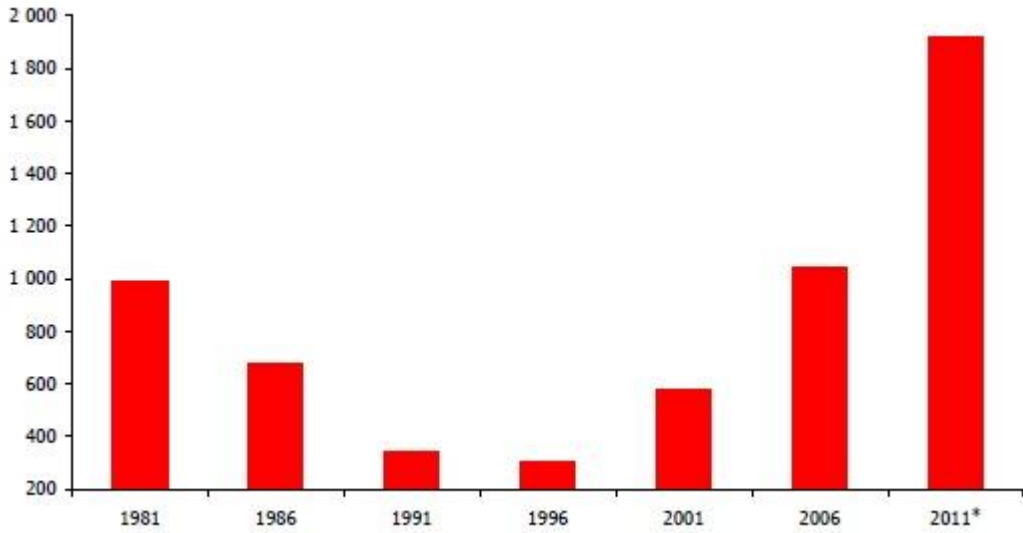
nitelik katmamaktadır. Devletin düzenli rolü ise, tersine düzensizliklere neden olmaktadır. Bu yüzden Özal özelleştirmeyi devletin piyasaya müdahalesini azaltmak ve firmaların işlerliklerini artırmak için kullanmıştır (Nohutçu, 2007: 334).

Grafik 2 : Yayımlanan Kitap Sayısı

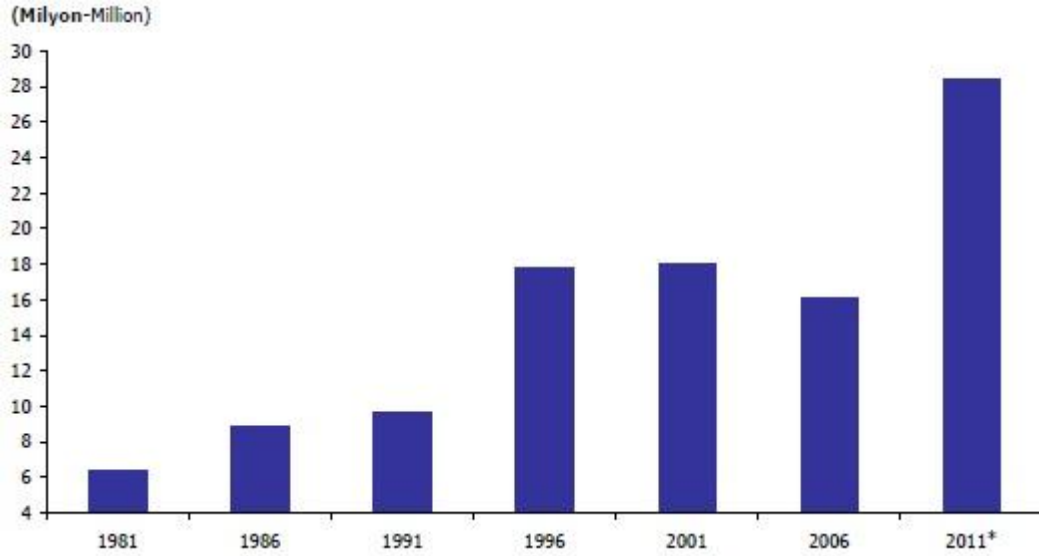

Kaynak: TÜİK, 2014.

Grafik 3 : Sinema Salonu Sayısı

Kaynak: TÜİK, 2014.

Grafik 4 : Müze ve Ören Yerleri Ziyaretçi Sayısı

Kaynak: TÜİK, 2014.

1.3.DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ

Din ve vicdan hürriyeti, toplumsal refahın vazgeçilmez unsuru olarak gören Özal, din ve laiklik arasında ki ince çizgini ayrıştırılması bir yana bu ikisinin sınırlarının belirlenmesini benimsemiştir. Özal'a dini inançlar Atatürk zamanında ki gibi özgürce yaşanmalıydı ama Türk devletinin kimliğinin uluslararası alanda temsil edecek bir statü oluşturulması da gerekiyordu. Bu bakımdan Özal'ın fikirleri Atatürk ile aynı imajları taşıyor ve bu imajlardan besleniyordu. Örneğin, Özal (1989: 46), 23 Ocak 1989'da Van'da ki bir konuşmasında (Muhtarlar ve İlçe Teşkilat Başkanlarına hitaben);

“Devletimiz laikdir. Ama milletimizi bir arada tutan, ebedi birliğimizde en güçlü bir şekilde hizmeti olan, esas rolü olan da İslam'dır”

Diyerek, Türk toplumunun nereye dikkat etmesini göstermiştir. Özal açısından din, toplumun temel yapısını oluşturan ve değerleri herkesi ilgilendiren bir amaçtır ve toplumsal hayatta kişilerin kendilerini ifade etmek olarak ta görülebilir. Özal için,

“Din önemlidir. Her medeniyette kültürün temelini oluşturur. Din, birey ve toplumu derin bir şekilde etkiler ve hatta şekil verir. Türk toplumu da dinin önemli bir rol oynamış olduğu tarihi gelişmelerden büyük ölçüde etkilenmiştir.” (Özal, 1985a: 747).

Özal Türk insanının dine gösterdiği hassasiyetin farkındaydı. Ancak, dini inançların devletin işleyişine zarar verecek hurafe yaşantısından kurtulması gerektiğini biliyordu. Özal'a göre, temelde, herkes birbirinin dini inançlarına İslam'ın hoşgörü ilkeleri gereği saygı gösteriyor ve oldukça geniş davranışlar gösterebiliyordu. Ancak, din serbestisi, kişilerin birbirlerinin dinine ya da yaptığı ritüellere karışmasını uygun görmüyordu. Devlette buna dahildi. Özal'a göre din evrensel bir olgudur. Özal, önemli üç büyük dinin aslında aynı olduğunu ritüeller dışından bir farklılık bulunmadığını savunmaktadır.

İnanç özgürlüğünden kasıt, bireylerin din seçiminde özgür olmaları ayrıca ritüelleri yaparken herhangi bir müdahalenin bulunmamasıdır. "Din ve vicdan özgürlüğü insanoğlunun uğruna yüzyıllarca savaş verdiği bir özgürlük olmuştur" (Ateş 1994:142).

"Din hürriyeti dindar vatandaşların, din bahsinde haiz oldukları haklardan her birini serbestçe, korkusuz ve endişesizce kullanmalarını ve her birinden serbestçe faydalanmalarını gerektirir" (Başgil 1962:16).

Özal seçim döneminde siyasal İslam eğilimi ile hareketlenen din dayanaklı partilere fark atarak iktidara gelmiştir. Seçim döneminde iyasi partilerden çok dini eğilimli partilerin seçimi kazanacağı yönünde bir temayül oluşmuştu. Ancak Özal halkın içinden gelen birisiydi. Dini düşünceleri toplum tarafından hemen kabul görüyordu. Atatürk'e olan bağlılığı ile ülkeyi başarıya kavuşturmak isteği herkes tarafından rahatlıkla fark edilmişti. Bu bakımdan Özal halkın dini vecibelerini her zaman korumayı bildi. Özal'ın gerek hükümeti gerekse parti oluşumunda ülkenin İslami öngörüsü bulunan kişilerden oluşan bir grup toplamıştır. Kendisi ve kardeşleri de İslamcı yönleriyle halk arasında kabul gören kişilerdi. Özal'ın ziyaret ettiği kişiler arasında tarikat şeyhleri ve cemaat liderlerinin bulunması da bu yönünün güçlü olduğunu göstermektedir (Erdoğan 2003). Bu durumun yaygınlaşması, irtica faaliyetlerinin artması anlamına gelmiştir. Çeşitli nedenlerle insanlar kutuplaştırılıyordu. Kutuplaşma sendromu hemen her kurumda bulunmaktaydı. İnsanlar ayırt edilmek isteniyor, fişlenmeye çalışılıyor, takip ediliyorlardı. Madde 163'e göre; Dini ritüelleri kullanarak halkı galeyena getirmek ve halkın kutsal saydığı şeyleri kullanarak devletin güvenliğini tehlikeye sokacak davranış

sergileyenlere ağır hapis cezası uygulanacaktır. Madde de bu tür davranışların laiklik ilkesine ters düştüğü ifade edilmiştir. Dini cemiyetler bu madde gereğince sakıncalı görülmüş ve bir çok insan dini vecibeleri yüzünden hapse atılmıştır. Bu madde devletin bütün kurumlarında üniversitelerde ve tüm kurum ve kuruluşlara bakılmaksızın işleyenler için ağır hapis cezası üçte bir oranında artırılacaktır.

Özal'ın dış politika anlayışında İslam dini ile ilgili olarak, İslam dininin hem kapitalist bir ekonomik modelle hem de Batı yanlısı bir dış politika stratejisiyle bağdaşabileceğini kanıtlamak istemiştir (Güldemir 1992:360).

Bu yüzden Özal Türkiye'yi önemli bir bölgesel güce dönüştürmek için İslami bağlantılar kurma yolunda İslam ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Özal, "İslam dünyasının bir yandan laikliği ve liberal demokratik bir siyasal modeli benimsemesini, bir yandan da Batı yönelimli bir dış politika stratejisi izlemesini zorunlu görmekteydi" (Aral 2003:227).

Tablo 9: Turgut Özal Öncesi ve Sonrası Din Ve Vicdan Hürriyeti Dönem Rakamları

TURGUT ÖZAL ÖNCESİ DÖNEM	TURGUT ÖZAL DÖNEMİ	TURGUT ÖZAL SONRASI DÖNEM
DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ	DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ	DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ
CAMİ: 31.000	CAMİ: 55.00	CAMİ: 77.000
KURAN KURSU: 11.000	KURAN KURSU: 15.000	KURAN KURSU: 38.000
CEMEVLERİ: 250	CEMEVLERİ: 503	CEMEVLERİ: 2.500
AZINLIKLARIN DİNİ YERLERİ: 301	AZINLIKLARIN DİNİ YERLERİ: 510	AZINLIKLARIN DİNİ YERLERİ: 1602

Kaynak: TÜİK, 2014.

Gözen'e (2003:119) göre "Özal'ın İslam dünyasına duyduğu yakınlık, Batı dünyasına duyduğu yakınlıktan az değildi".

12 Eylül döneminin yeni siyasal partisi olan ANAP'ın Özal yönetimindeki çizgisinin MSP ile AP arasında bir yerde olduğu söylenebilir. Din ve dini konulara AP çizgisinden daha yakın fakat MSP çizgisinden daha uzak. Nitekim Nilüfer Göle bu özelliği şöyle ifade etmektedir: "ANAP'ın piyasa değerleriyle İslamcı muhafazakâr değerler arasında oluşturmaya çalıştığı sentez, partinin kimliğini tanımlamaktadır. Kendilerini 'modem muhafazakârlar' olarak gören ANAP'lıları, siyasi ideolojilerin ötesine giderek, sosyolojik bir analizle 'İslamcı mühendisler' olarak tanımlayabiliriz. Kültürel düzeyde, özellikle birey-aile ilişkilerinde bir yandan

İslam'dan kaynaklanan muhafazakâr değerleri, diğer yandan mühendislik formasyonuna uygun olarak akılcı-rasyonalist değerleri taşımaktadırlar. Böylelikle İslamcı mühendisler, muhafazakâr yerel kültürün değerleriyle, modern batı kültürünün akılcılığını birleştirmeye çalışıyorlar (Göle, 1992: 53).” Bu bağlamda Özal’ın liberal ve muhafazakâr değerleri diğer sağ partilerden farklı bir üslup içinde seslendirdiği söylenebilir.

Özal bu üslup içinde laiklik anlayışını kimi çevrelerin yoğun eleştirilerine rağmen kendince yorumlamıştır. Özal’ın Başbakan ve Cumhurbaşkanı sıfatıyla cuma namazlarına gidişi laikliğe aykırı görülüş, bir devlet adamının açıkça cuma namazı kılması yadırganmıştır. Aynı şekilde toplumun önde gelen dini şahsiyetleri ile kurduğu diyalog da “gericiliğe taviz vermek” olarak eleştirilmiştir. Ancak bütün bu uygulamalar Cumhuriyetin başlangıcından itibaren gelişen laiklik anlayışından farklıydı ve bir değişimin göstergeleriydi. Özal kendisinin ve ANAP’ın laiklik anlayışını Aralık 1987 tarihinde, II. Özal Hükümeti Programı’nı Meclisten okurken şu cümlelerle ifade ediyordu: “Laikliği, manevi değerlerin korunmasında, vicdan, dini inanç ve ibadet hürriyetinin uygulamasında ve dini kültürün geliştirilmesinde kısıtlayıcı unsur olarak anlamıyoruz (Dağlı, 1988: 35)”

Özal, laik, demokrat, Müslüman üçlemesini kullanarak laikliğin Müslüman kimlikle bağdaşabileceği mesajını iletmeye çalışmıştır. Taksim meydanında yaptığı bir konuşmada; “Türkiye laik bir ülkedir. Türkiye demokratik bir ülkedir. Türkiye Müslüman bir ülkedir. Bu üç unsur, Türkiye’yi yeniden oluşmakta bulunan yenedünya sahnesi içinde benzersiz ve son derece önemli bir konuma getirmiştir” demektedir (Özal, 1993:8).

1.4.ÜÇ HÜRRİYET TEORİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

1980’li yılların en önemli özelliğinden birisi de ülkede uygulanan ekonomik program dış politikada da uygulanarak desteklenmiştir. IMF ve DB ile çevrelenen kuşatma sonucu, hem Avrupa hem de ABD’nin istekleri doğrultusunda hareket etmeye özen gösteren Özal hükümeti, bu ikili kuşatmanın yollarını alternatif piyasalar ve dış ülkelerle ekonomik birlikteler gerçekleştirerek delmeye çalışmaktadır. Tam bu sırada patlak veren İran-İrak savaşı, bu bölgenin merkezinde

olması sebebiyle, bölge ülkelerinde yavaşlayan üretimi ve ekonomiyi kendisine çekmiştir. Bölge ülkelerine ihracat artmıştır. Yukarıda ki tabloda da görüleceği üzere, Özal'ın ekonomik işbirlikçi ve ılımlı davranışları bölge ülkelerine olan ihracatı artırmıştır. Bu bölgelerin finansal yapılarının olmamasına rağmen takas mekanizması ile, Türkiye'nin en fazla ihtiyaç duyduğu enerji açığı kapatılmıştır (Laçiner 2003: 23-48).

1983-1993 dönemi Özal'ın Türkiye'ye yeni kattığı kavramlar ve bunların işleyişi ile doludur. Turgut Özal dış politikada girişimci bir çizgiye sahipti ve iktidardan ayrılana kadar bu her ilişkisinde sürdü. Geleneksel Türk-Osmanlı-İslamcı çizgi yerine modern tarzla dış politika çerçevelenmiş oldu. Özal'ın dış politikası da ekonomi ve finansman üzerine kuruluydu. Liberalist yaklaşımlara açık yabancı yatırımcıların dikkatini her zaman çekti. Özal, küresel sistemlerin demokrasi temelli olduğunu görmüş bunu hemen Türkiye'ye kanalize etmeye çalışmıştır. Türkiye'yi küresel akımlarda demokrasi odaklı standartlara ulaştırmayı hedeflemiştir (Gürbey 2003:288).

Özal'ın üç hürriyet dayanağı serbest ticari ilişkiler odaklı finans bulma amaçlıydı. Özal gerek sosyal gerek siyasal gerekse din açısından iç ve dış politikanın çerçevesinin ekonomik boyutta olduğunu her konuşmasında dile getirdi. Bütün sistemlerin ekonomik bir entegrasyon içinde olduğunu ve bunların bir bağ ile bağlanacağını ifade ederken, bu bağı yakalamayı hedeflemiştir. Özal, ekonomisi güçlü ülkelerin siyasi yapısının da güçlü olduğunu ve diğer ülkeler karşısında oldukça itibarlı olacağını biliyordu. Üç hürriyet teorisinde bu ilişkilerin yerini belirlemeye çalışan Özal'a göre, herşey karşılıklı çıkar ilişkisinden başka bir şey değildi (Gürbey 2003:292).

1980'lere gelen dünya ekonomisi, daha çok siyasal akımlarla çalkantılı dönemler yaşarken, ülkelerin bir kısmının ekonomik yapılarının güçlü olup olmadığı anlaşılıyordu. Gelişmiş ülkeler bile siyasi yapıları ile gündemdedi. Ticari ilişkilerde kapalı ve içe dönük yapıları kendi ekonomik işleyişlerini dışa vurmuyordu. Türkiye, Osmanlı'nın mirasını aldığı anda ne ekonomik ne de siyasi bir yapıya sahipti. Oldukça kapalı bir yapısı bulunan Türkiye, bu kapalılığı bir türlü yıkamadı. Özal'a kadar iki büyük askeri darbe ve ülke içinde bir çok çatışma

yaşanmış, ekonomi ve finansman konusunda deneyim kazanamamıştı. Özal'ın serbestleşme hareketleri, bu zamana kadar olan Türk kapalılık tabusunu yıktı. Hemen her alanda özgür politikalar yerleştirmesi ya da özgür mekanizmalar oluşturması Türkiye'nin dünya kapitalizmine ve gelişen pazar ekonomisine ayak uydurmasını mecburi kıldı. Özal Türkiye'yi diğer toplumlara katarak onlardan uzaklaştırmayıp tersine onlara yaklaştırdı ve dahası onların da Türkiye'ye yakınlaşmalarına vesile oldu. Özal'ın üç hürriyet teorisinin en önemli özelliği, devletin işletmecilik görevinden uzaklaşıp, bunu bu konuda dünyanın küresel yapısı ile aynı anda götürmeye çalışan profesyonel girişimlerine bırakmasıdır. Devletin ekonomik olayları takip etmekte oldukça basit kalması, kendi iç meselelerini de halledememesine neden oluyordu. Özal'ın üç hürriyet teorisinin uygulamalarından en önemli ve en dikkat çekici performansı, Türkiye'nin 100 yıllık modernleşme tarihinde, dışa açılma politikasını benimseyerek, ihracatı artırıcı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesidir (Duman, 2008: 234). Bu anlayış daha önce sürekli ya siyaset olarak ya da politik uygulamalar olarak gündeme gelmekteydi. Özal döneminin gerçekleştirilen politikaların özellikle Türk ekonomik ve finansman yapısına uyumla ilgili bir süreç olduğunu görmekteyiz. Özal'la birlikte ortaya çıkan yeni sağ anlayışı, siyaset bazlı olmayıp, para politikalarına uyum ve serbest ticarete faiz, kur ve fiyat anlayışını dengede tutmaya çalışan bir anlayışa sahip oldu (Özkazanç, 2007: 69). Anlaşıldığı üzere, Özal, rekabete dayalı küresel sistemleri Türkiye'ye getirerek, dışa açık ve liberalist bir ekonomik yaklaşım benimsemiştir. Bu yüzden, Özal'ın gerçekleştirdiği tüm uygulamalarda üç hürriyet teorisinin izlerini rahatlıkla görebilmekteyiz (Duman, 2008: 237).

1.5.TÜRKİYE'DE ÜÇ HÜRRİYET TEORİSİNİN GELİŞİM SÜRECİ

Özal'ın, önceki başarılı olarak bilinen liderlerden Menderes, Demirel ya da Ecevit'e göre, Amerika ve diğer Avrupa ülkeleri ile oldukça samimi bir diyalog içinde olduğu görülmektedir. Özellikle Özal döneminde Amerika ile olan ilişkiler çok fazla güçlenmiştir. Özal'ın serbestleşme politikası, Türkiye'yi bakir alanlar olarak gören yabancı yatırımcının beklediği iyileştirmeler şeklinde ekonomik bir döngü oluşturmuştur. Ekonomik araçlar olan kur, faiz ve fiyatla birlikte, siyasal

araçlarda dış politikanın gelişmesinde oldukça başarılı olmuştur. Özal'ın ilk konuşmasından son konuşmasına kadar ekonomik hedefler hakkında topluma sürekli bilgi verilmiştir. Özal, özellikle ihracat kanalları ve ihracatı teşvik edici yaklaşımlarını ve Türk yatırımcıları yoğun bir şekilde komşu ülkelere yöneltmeye çalışması üç hürriyet teorisinin çıkış nedeni olarak iddia edilebilir. Özal döneminde başta Amerika olmak üzere, İran ve Irak pazarlarına ciddi bir Türk ihracatı söz konusu olmuştur. Özal döneminde ki özgürlük akımları Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme çabalarını da etkiledi. Ülkedeki serbest piyasa ekonomisi Avrupalı yatırımcıları da çekmişti. Avrupa'da bu dönem Türk mallarına aşırı ilgi uyandı (Gözen 2003: 118).

Yukarıda da görüldüğü üzere, Özal'ın üç hürriyet teorisi özellikle dış ülkelerle temasından, ülkenin diğer ülkelerle birlikte hareket etme kabiliyetini yakalamasından ve ekonominin canlanmasından çıkmıştır. Özal'ın kendi kişisel karakterinin de yatkınlığı ve ekonomi bilgisinden kaynaklanan geleceği görme kapasitesi de üç hürriyet teorisinin çıkış noktalarıdır. Özal Döneminde ki üç hürriyet teorisinin benimsenmesi, sosyal güvenlik, vergiler, eğitim ve sağlık alanları gibi bir çok alanda reformlara neden olmuştur.

1.6.Özal'ın Üç Hürriyet Teorisinin Başarısı ve Türkiye'ye Yansımaları

Özal'ın üç hürriyet teorisinin ilk yansıması, yaşanan askeri darbenin ardından, ülkenin kaybedilen tüm sağduyusunu yeniden kazanmasıdır. Özal, küresel eğilimlere ılımlı yaklaşıyordu. Bu durum halka yansdı. Özal'ın siyasal ve ekonomik kimliği, ülkenin gelişmesinde en önemli rolü oynadı. Özal, seçimde üstün bir performans sağladı. Çünkü konuşmalarında siyasete ya da politikaya değinmeyen, kalkınma, ekonomi, yabancı yatırımlar ve Avrupa'da yaşam standartlarının ülkeye getirilmesi ile Türk halkına çok cazip gelen konuşmalar yapan ve her ne kadar hayalde olsa tek gerçekleştirebilecek bir lider olarak görülen Özal, dönemin bütün olaylarına ekonomik bakıyordu. Ancak her ne kadar hayali gibi gelse de Özal'ın ekonomik reformları, o sırada ekonomik ve mali krizler yaşayan tüm dünya devletlerinde Türk modeli oluşturmuş, üretimde ucuz işçilik ve uygun kalite ile tüm dünyanın ilgisini çeken ihracatçı bir ülke ile birden atağa kalkmıştır. Özellikle, ekonomik açıdan güçlü

ülkelerde görülmesi alışık olan ve kriz dönemlerinde ümit kapısı olan liderlik Türkiye'ye geçmiştir. Yabancı yatırımcılar, devletle değil, kişilerle ilişki içinde olmaya ve bu ilişkilerin oldukça samimi görüldüğü bir dönem olan Özal dönemi, Yeni sağcı anlayışı, halka benimsetmiştir. Yatırımcıların da hemen benimsediği “başarılı olmak için her şey mübah” ilkesi yabancı yatırımcıların devletin ekonomiye müdahale etmemesi fikrini oldukça başarılı bulunmuş ve üretimde çok fazla entegrasyon sağlanmıştır (Nohutçu, 2007: 334).

Teşebbüs hürriyeti birçok yabancı yatırımcının dikkatini çekmiş ve Türkiye bu dönemde dünyada iki süper güçten biri olan ABD ile yakınlıklarını geliştirme yoluna gitmiştir. "Özal, ABD ile ittifakı dış politikanın temel eksenini saymıştır" (Gürbey 2003:305). Turgut Özal başbakanlığı döneminde Türkiye'nin uluslararası platformlarda ABD ile olan bağlarını temel veri saymaya devam etmiştir.

Yine Özal başka bir konuşmasında, düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan 141, 142 ve 163. Maddelerinin kaldırılması konusunda düşüncelerini şöyle ifade etmiştir

“141, 142, 163. Maddelerinin kalkmaması için neler yazılıp çizildi, neler söylendi! Bu maddeler kalkarsa sanki Türkiye felakete sürüklenecekti. Bu felaket habercilerine aldırmadık ve nihayet bu maddeleri kaldırdık biz. Ne oldu? Ne komünistler güçlendi, ne irticai faaliyetler gelişti. Tam aksine, malum yasakların arkasına sığınarak kendilerine büyük bir güç vehmedilmesinden istifade edenlerin herhangi bir tehlike dahi teşkil edemeyecek ölçüde güçsüz oldukları anlaşıldı. Bu maddelerle birlikte düşünce ve tartışma hayatı üzerindeki yasakların kalkması Türkiye’de tam manasıyla sürpriz bir netice doğurmuştur. Yasaksız Türkiye’de komünistler de, din kisvesi altında İran’dakine benzer bir molla otokrasisi kurma heveslileri de hızla itibar kaybetmişlerdir... Yani bir anlamda yasakların örttüğü şal kalkınca büyü bozuldu ve lüzumsuz yere yasaklanan bu anlayışların aslında hiçbir cazibesinin olmadığı ortaya çıktı. Toplumun çok büyük bir çoğunluğu, bunlara dönüp bakmadı bile...” (Özal, 1992:12)

diyerek bu maddelerin kaldırılmasının iddia edildiği gibi toplumda herhangi bir kargaşaya neden olmadığını vurgulamıştır. Bu maddeleri kaldırarak düşünce fikir özgürlüğü yeniden yapılanmıştır ve o dönem teknolojileri Türkiye’yi coşturmuştur.

Özal, düşünce hürriyetinde, modern bir Türk yaklaşımını dünyaya yansıtmak istemiştir. Bu yansıtma, aslında, geçmişteki Osmanlı imajını ortadan kaldırmak, Türkiye’nin demokratik temelli bir ülke olduğunu kabul ettirmek ve dünya toplumlarından kopmayan bir anlayışı güttüğünü göstermek içindir. Özal’ın Türklerin Osmanlı’dan kalan kadercilik zihniyeti bırakması gerektiğini her

konuşmasında vurgulamaktadır. Osmanlı döneminde alınan kararların ve verilen mücadelelerin nasıl alındığını ve verildiğini asla bilemediğimizi söyleyen Özal, her dönemin kendine has dinamiklerini olduğunu ifade eder (Başbakanlık Basımevi'nden akt. Binark, 2008: 179).

Özal'ın üç hürriyet teorisinin çıkış noktalarından en önemlisi, dünyada başkanlık sistemini en iyi uygulayan tek ülke olan Amerika'ya olan hassas yaklaşımıdır. Özal dönemi Amerika ile çok iyi ilişkilerde olan Özal, Türkiye'nin gelişmesinde "Amerikan modeli" tarafında yer almıştır. Hatta Özal, dış politika konusunda Amerika'yı samimi bulmakta ve sürekli bir birliktelik devam ettirmiştir. Ancak bu tutumu Özal'ın zaman zaman "Amerikancılık" propagandası yaptığı için eleştirilmiştir. Özal'ın üç hürriyet teorisinde Amerika'ya olan hayranlığı Türk sistemlerini de yansıtmıştır. Özal üç hürriyet teorisinde Amerikan ekonomik ve sosyal sistemlerinde yatan özgürlük anlayışını dikkatle takip ettiği bilinmektedir. Amerikan sistemlerini Osmanlı'nın ortaya çıkardığı sistemlerden değerlendiren Özal, çok kültürlülüğün Türk halkına yayılmasını arzu etmiştir (Laçiner 2003: 23-48).

Özal'ın dış politika anlayışında Türkiye'nin öncelikle kendi bölgesinde hakim her türlü ilişkiyi geliştirmek yatmaktadır. Özal'a göre, herkes birbirine bağımlılığını artırmalıdır. Bu ekonomi de çatışma rollerini ortadan kaldırmaktadır. Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemi, küresel eğilimlerin hızlanması sonucu, Özal daha aktif bir politika hedeflemiştir. Özellikle, Osmanlıcılık şeklinde değerlendirilen "aktif dış politika" yaklaşımları yeni sağ politikaların başında gelmektedir. Bu yaklaşımın amacı, ekonomik politikalarda özgürlükçü yaklaşımla birey ile devlet arasında karşılıklı hoşgörü ortamı oluşturmaktır. Özal, insanların devletle, devletin de vatandaşı ile iyi geçinmesini sağlamaya yönelik uygulamalar peşinde olmuştur (Laçiner 2003:23-48).

Özal, özgürlükçü politik uygulamaları ile Türkiye'yi dış politikada başarılı bir tutum sergilemesi için, bölgesel sorunlara çok fazla ilgi göstermiştir. Bölgede ki aşırı belirsizlik ya da çatışma ortamında bile, Özal, bölge ülkelerine sıkça ziyaretlerde bulunmuş ve ekonomik ve ticari işbirlikleri içinde olmuştur. Özellikle bölgenin ekonomik sorunları üzerinden hareket eden (Su, Petrol, ticari birliktelikler vb.) Özal, aynı zamanda Türkiye'nin sorunlarını da bu çözümlere entegre etmiştir. Böylelikle,

bölge ülkelerine yararına olan konular Türkiye'nin de yararına olacak şekilde gelişme gösterecektir. Ayrıca, çevre bölgelerde güvenlik te sağlanmış olacaktır (Laçiner 2003:23-48).

Özal'ın ekonomik ilişkilerde gözettiği diğer bir unsur ise, samimi kişisel dostluklarda ekonomik anlamda önemlidir. Özellikle, siyasi bir çok anlaşmazlık olan ülkelerin arasında ki sorunlar bu şekilde arabuluculukla çözülebilirdi. Kişisel dostluklar özellikle ikili ilişkileri geliştirme de oldukça başarılı bir performans yakalamayı amaçlar. Özal zamanında bu durum özellikle Türk Yunan ilişkilerinde çok etkili olmuştur (Gürbey 2003:295).

Özal din hürriyeti anlayışı ile yeni sağ anlayışı Türkiye'de hayata geçirmiştir. Buna göre, partisinin dört eğilimini “muhafazakârlık, milliyetçilik, liberallik, sosyal adaletçilik” olarak tanımlayan Özal, üç özgürlüğünde üzerinde özellikle durmuş.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇ HÜRRIYET TEORSİNDE TURGUT ÖZAL'IN VİZYONU, SİYASÎ VE EKONOMİK FELFESESİ

Turgut Özal'ın doğumu 1927 yılında Malatya'da Bankacı bir baba (Mehmet Sıdık) ve öğretmen bir anneden (Hafize hanımın) dünyaya gelmiştir. Memuriyet durumları yüzünden öğrenimini Mardin, Konya ve Kayseri gibi çeşitli illerde yapmak zorunda kalmıştır. Özal, 1950'de İstanbul Teknik Üniversitesi, Elektrik Mühendisliği bölümü mezunu olduktan sonra, Ankara'da Elektrik İşleri Etüd İdaresinde göreve başladı. İlk evliliğini 1952 yılında Ayhan İnal'la yaptı. Ancak kısa bir süre sonra ayrıldı ve Semra Hanım'la evlendi. Bu evlilikten üç çocuğu oldu. 1952 yılında Ekonomi eğitimi için Amerika'ya giden Özal, geldiğinde daha önce çalıştığı Elektrik İşleri Etüd İdaresinin müdür yardımcısı oldu. 1961 ve 1962'de askerliğini Milli Savunma Bakanlığı'nda Bilimsel Danışma Kurulu Üyesi olarak yaptı. Askerliğinin ardından Devlet Planlama Teşkilatı'nda görev yaptı. 1965 seçimlerinin ardından Süleyman Demirel'in danışmanı oldu. 1967 yılında DPT Müsteşarlığı yaptı. Yine 1971-1973 arası Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nin danışmanlığını yaptı. Özal Türkiye'ye dönmesinin ardından önce Sabancı Holding, sonra ise, bir çok meşhur firmada üst kademedede görev aldı.

1977 seçimleri sırasında İzmir İli Milli Selamet Partisi adaylığı ile seçimlere girdi. Ancak seçimlerde başarılı olamadı. 1979 yılında Başbakanlık Müsteşarı olarak göreve geldi. Bu dönemde ayrıca Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nı vekâleten devam ettirdi. Özal 24 Ocak Kararları şeklinde ifade edilen bir dizi ekonomik önlemler paketinde oldukça etkili çalışmıştır.

“Türkiye'nin sahip olduğu, işte elektrik, telefon, yollar bunların hepsi güzelde, bunların daha iyisi de yapılabilir. Ama bence bundan daha önemli olan, çok serbest bir tartışma ortamına doğru, fikir hürriyetine doğru çok süratle gidişimizdir. İnanılmaz değişiklik esas burada yapılmıştır.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

“Yani esas farklılaşmanın olduğu devre sanayi devrimidir. Sanayi devriminde buhar makinasını bulan, o buhar makinesini gemisine tatbik eden, demiryoluna tatbik eden, sanayisine tatbik eden batı, sanayileşmeye başladığı zaman, dünyaya hâkim olmaya doğru çok önemli adım atmış. İşte birçok Afrika ülkesini birçok İslam ülkesini sömürge olarak kullanmasının ana sebeplerinden bir tanesi de budur.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından).

80 askeri darbesi sonrası, Başbakanlığını Bülent Ulusu'nun yaptığı hükümette, Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atansa da 1982'de görevini bırakmıştır. Özal, 1983 yılı itibari ile Anavatan Partisi'nin temellerini attı. 1983 ve 1987 yıllarındaki genel seçimleri tek başına iktidara geldi. Özal, üst üste iki kez Başbakanlık görevi yapmıştır. 31 Ekim 1989 yılı itibari ile Özal, 8'inci Cumhurbaşkanı olarak TBMM tarafından seçildi. Vefatı, 17 Nisan 1993'tür (Aktan, 1996: 15-16).

Turgut Özal, Türkiye'nin uzun dönemli başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yapan en önemli siyasi lideridir. Çeşitli liberal yaklaşımları ve dışa açık politik ilişkileri Türkiye'yi olumlu şekilde etkilemiştir.

“Bakınız, bugün Türkiye, 1980 Türkiye'sine göre çok büyük bir değişim yapmıştır. Konumuz bu değişimdir. İşte ispatı burada; işte 1980 öncesi Türkiye neredeydi, nasıldı, fikir hayatı nasıldı, basınımız nasıldı, ondan sonra düşünce adamlarımız nasıldı, ilim adamlarımız nasıldı? İşte sağlıktan, eğitimden, muhtelif konulardan, gelin ekonomiden, her tarafı sorgulayın. 1980 nasıldı, 1990'lara geldiğimiz zaman nasıldı? Arada çok muazzam bir fark olduğunu hepimiz beraber göreceğiz. Yani Türkiye'nin çok büyük bir şekilde değiştiğini biz bugün müşahede ediyoruz. Bu bizim gözümüzün önünde olan hadisedir. Yabancılar bazen bizden çok daha iyi görüyorlar, onu da söyleyeyim” (17 Mart, 1993 Turgut Özal'ın vefatından önce panelde yaptığı o tarihi konuşma).

“Benim gördüğüm bir şey var, demin arkadaşlar da ifade ettiler. Aşağı yukarı; İslam 7. asırda, çıktığı tarihten itibaren 12. asra kadar hatta biraz daha ileriye kadar fevkalade başarılıymış. İslam ülkelerinin önde olduğunu görüyoruz. Bu şaşırma batının sanayi devrimini yakalayıp, İslam ülkelerinin bundan bir nevi uzak kalmasıyla başlamış. Yani esas farklılaşmanın olduğu devre sanayi devrimidir. Sanayi devriminde buhar makinasını bulan, o buhar makinesini gemisine tatbik eden, demiryoluna tatbik eden, sanayisine tatbik eden batı, sanayileşmeye başladığı zaman, dünyaya hâkim olmaya doğru çok önemli adım atmış. İşte birçok Afrika ülkesini birçok İslam ülkesini sömürge olarak kullanmasının ana sebeplerinden bir tanesi de budur” (17 Mart, 1993 Turgut Özal'ın vefatından önce panelde yaptığı o tarihi konuşma).

2.1. TURGUT ÖZAL'IN MESLEKİ VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Özal, ne yapacağını bilen bir liderdi. Okulu bitirmesinin ardından kendi alanı olan mühendislik alanında büyük kurumlarda ve devlet kurumlarında oldukça başarılı bir iş deneyimi geçirmesi O'nun ülkenin kalkınması adına çeşitli fikirler geliştirmesine neden olmuş özellikle, devlet bünyesinde yaptığı gözlemler sonucu devletin zayıf ve güçlü yanlarını çok yakından takip etme imkanı bulmuştur. Tam bu dönem de patlak veren askeri darbe sonucunda Özal, devlet ve vatandaş arasındaki uçurumu çok iyi analiz etmiştir. Devletin bürokrasi işleyişi yüzünden vatandaşına yabancı olduğunu ve vatandaşı ile dargın olduğunu görmüştür (Akyol, 2000: 24).

Özal'ın devletin tüm kurumlarını ilgilendiren ve birbirine entegrasyonunu sağlayacak bir reform hareketi başlatma fikri uyanması ile süreç başlamış oldu. Devletin ekonomik müdahaleleri sıkça kullanması yüzünden, çeşitli bürokratik engeller ve yasalar vatandaşın ekonomik ilişkilerini çok etkiliyordu. Devletin bazı kurumları ise hiç işler değildi. O kurumlarda kendi bürokratik engellerine takılıyordu. Mevzuatlar birbirine entegreli değil bağımsızdı ve vatandaşın anlaması oldukça güçtü. Özal, bu ortamın değişmesinin en önemli unsurunun mevzuatların değiştirilmesinde görmüştü. Bu düşünceyi tasdik eden kurumların başında, Kamu İktisadi Teşebbüslerini (KİT) kaldırıp Özelleştirmenin yolunu açarak devletin , içindeki bürokrasi yüzündendi (Birand, Yalçın, 2001: 35).

“Yalnız nereden nereye geldiğimizi tek bir rakamla ifade etmek gerekirse, o yıl ithalatımızın 6,5 milyar dolar civarında olduğunu, bunu da çok büyük sıkıntılar pahasına gerçekleştirebildiğimizi, bu yıl ise bu rakamın üç kat artarak 19 milyarı geçtiğini söylemem kâfidir sanırım” (1 Eylül 1990 Turgut Özal'ın TBMM'nin yasama yılının açılış konuşması metni).

Özal'ın iktidarındaki en önemli gelişmeler ekonominin serbestleştirilmesinden sonra görülmüştür. özellikle, yabancı sermaye özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duydukları en temel girdi olarak görülmektedir. Küreselleşme, yabancı sermayeyi, gelişmekte olan ülkeleri ve malın dünyadaki döngüsünü ifade eden bir terim olarak 1970'li yıllarda itibaren hayatımıza girmiştir. 80'li yıllardan itibaren başlayan piyasa genişlemesi günümüzde sınır tanımaz hale gelmiştir. Ortaya çıkan yeni pazarlar çeşitli ülkelerin cazip imkanları yabancı sermayenin bu ülkelere odaklanmasına neden oldu. Özal'la birlikte, Türkiye olarak 1980'li yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlayan ve yabancı firmaların ilgisini büyük oranda çeken yabancı sermaye Çokuluslu firmalar bir merkezden yönetilmekle birlikte birçok ülkede hareket kabiliyetleri çok yüksek olan kuruluşlardır. Sağlık şirketleri ve devletin sağlık politikaları geliştirdikleri istihdam sonucu ortaya çıkan durum “yabancı sermaye yatırımlarının ne derece dikkatini çekeceği bilinmektedir. Bu firmalar faaliyet gösterdikleri birçok ülkedeki makroekonomik yapıyı etkileme kabiliyetine de sahiptir (Birand, Yalçın, 2001: 206).

Özal'a göre, Yabancı sermaye sadece bunları keşfederek, yani gerekli sermayenin sağlanarak, bu atıl kaynakların harekete geçirilmesini sağlamaktır. Sağlık

sektörü de bu bağlamda ülkelerin ihtiyaç duyduğu ve sürekli olarak bir sektördür. Ülkeye ekonomik katkıları yanında, özellikle işsizliğe büyük çare olan, istihdamın sağlanmasına katkıda bulunan, ekonomiyi canlandıran, ülkenin tanıtımını sağlayan ve daha birçok katkıları ile birlikte sağlık sektöründe ki yabancı sermaye yatırımları tüm gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin dinamiğidir. Bu bağlamda üzerinde önemle durulması gereken bir olgudur. Özal bir konuşmasında “Türk ekonomisini kısa süre zarfında ayağa kaldırıp, atıl kalmış tüm sektörleri 24 saat çalışır hale getireceğiz” diyordu (Akyol, 2000: 25).

Bazı misaller vermek istiyorum:

Bunların başında serbest piyasa ekonomisinin idame ettirilmesi gelmektedir.

Bugün bütün ileri ülkelerde bu çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Doğu Bloku Ülkeleri dahi aynı çizgiye gelmiştir.

Ekonomik gelişmemize paralel olarak hızlı bir şehirleşme süreci içinde olduğumuzu da ifade etmişim. (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Özal, 1960’lı yıllardan itibaren Çok Uluslu Şirketler vasıtasıyla yayılan ve 1990’lardan itibaren öngörülemez miktarlara ulaşan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme literatüründe ayrı bir çalışma alanı haline geldiğini ve GOÜ’lerin (Gelişmekte Olan Ülkeler) uzun dönemli sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayabilmeleri için en çok gereksinim duydukları kaynak sermaye olduğunu bir ekonomist olarak görmüştü ve bunu Türkiye’nin en önemli hedefi yapmak istiyordu. Bu nedenle ülkeye giren yabancı sermayeyi, büyümenin sağlanabilmesi için önemli bir kaynak olarak görmekteydi. Özal, yabancı sermayenin, ülkelere iki farklı biçimde geldiğini bunlardan birinci tip yabancı sermayenin, sıcak para olarak adlandırılan portföy yatırımları olduğunu, ikinci tip sermayenin ise kriz dönemlerinde dahi ülkeden kolaylıkla çıkmayan yabancı sermaye olduğunu ifade etmişti (Birand, Yalçın, 2001: 339).

2.2. Özal’ın Vizyonu, Siyasî ve Ekonomik Felsefesi

Özal’ın Neoliberalist görüşüne göre ekonomik büyümeyi, yatırım miktarında meydana getirdiği artış yoluyla sağlayan yabancı sermaye, kabul gören en güncel büyüme teorileri olan içsel büyüme teorileri çerçevesinde ekonomik büyümeyi, teknoloji yayılımı sağlayarak ve beşeri sermaye stokunu artırarak sağlayan, yatırım

yapılan ÷lkeye etkileri bakımından önemli bir role sahip olan, artan önemi nedeniyle birçok çalışmanın ana konusunu teşkil eden vazgeçilemez bir unsurdur. Gelişmiş ÷lkelerde, bir kısmı yabancı sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ve yatırım yapılan ÷lkelerin sahip olduğu kaynaklarla etkileşimini incelerken, gelişmekte olan ÷lkelerde ise, yabancı sermayeyi etkileyen faktörleri ve daha çok YS çekmenin yollarını incelemektedir. Yabancı sermayenin bir ÷lkede ekonomik büyüme olumlu yönde katkıda bulunabilmesi için, yatırım yapılan ÷lkenin bazı ekonomik, sosyal ve finansal ölçütleri minimum düzeyde sağlıyor olması gerekmektedir. Özal konuşmasında: “Biz sizin önünüze yepyeni icraat yolları açtık, yepyeni icraat yolları açacağız. Şunu biliniz ki, sizin desteğiniz olduğu sürece çözülmeyecek hiçbir meselemiz yoktur. Millet sahip çıktığı sürece, başarıya ulaşılmayacak hiçbir icraat yoktur” diyerek yeni, farklı bir icraat döneminin açık işaretini veriyordu (Konukman, 1991: 162).

“Önce yurdumuza bakalım: Osmanlı imparatorluğu yıkılma sürecine girdiğinde önce tüm düşünürleri ve yöneticileriyle ihtişamlı geçmişine dönerek kurtulmaya çalışmıştır. XVII. yüzyılda bu yönde yapılan reformlar, başlangıçta imparatorluğun büyük gücü nedeniyle başarıya ulaşmış gibi görünmüştür. Köprülüler bu devrin başarılı yöneticileridir” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından).

1980’li yıllardan itibaren başlayan küreselleşme süreci çok uluslu firmaların ortaya çıkmasına, gelişmiş ÷lke firmalarının gelişmemiş ya da gelişmekte olan ÷lkelere kaynak, iş gücü piyasasında ucuzluk, hammadde ucuzluğu ve ulaşım rahatlığı gibi sebeplerle sermayenin kaymasına sebep olmuştur. Özal’a göre, yabancı sermaye neredeyse gelişmekte olan veya gelişmemiş ÷lkelerin kalkınmasında en etkin rolü oynamaktadır. Küreselleşme sınırların ortadan kalkması anlamına gelirken, böylece ticari hayat tamamen liberalleşme sürecine girmiştir. Bu durum malların serbest dolaşımı, finansmanın ve ekonominin hareketlenmesi anlamına gelmektedir. Çeşitli kültürlerin diğer kültürle buluşması ve kaynaşması sonucu ticaretin çok daha fazla tüketici alışkanlıkları ortaya çıkarttığı da bir gerçektir. Bu çeşitlilik dünyanın her yerinde gör÷lmektedir. Firmalar yabancı sermaye sayesinde birçok coğrafi bölgelerde ticaret yapabilmekte, sınır kavramı tamamen ortadan kalkmış gör÷lmektedir. Diğer yandan teknolojideki gelişmeler dünya iş yaşamını hızlandırmış, işletmeler arasındaki ticaret ve işlemler teknolojinin geliştirdiği teknik

imkanlar (bankacılık, ulaşım, iletişim) ile çeşitli işbirliği imkanları doğmuştur. (Akyol, 2000: 26).

Özal, devletin bürokrasinden arındırılması ile, ülkede istihdam artışı ve işgücünün eğitimi yoluyla doğrudan yoksulluğu azaltıcı bir etki meydana getireceğine inanıyordu. Ancak buradaki istihdamın ve işgücü eğitiminin ağırlıklı olarak yoksul işsiz veya yoksul düşük gelirli gruplardan oluşması sektörleri etkileyebilirdi. Eğitim sayesinde işgücü nitelikli hale getirilerek yüksek kazanç sağlama fırsatı elde ederler ve yoksulluk sınırının üzerinde bir yaşam standardına kavuşur. Eğitim sayesinde elde ettiği beceriler (mesleki beceri ve mesleğin piyasadaki geçerliliği), olağan koşullarda bu yaşam standardının ömür boyu devam etmesini de sağlayabilir. Diğer taraftan düzenli gelir sahibi olmayan yoksulların bir kısmı bu yatırımlar sayesinde istihdam edilip gelir elde etmeğe başlayacakları için, DYSY (özellikle de emek yoğun), işsizlik nedeniyle ortaya çıkan yoksulluğun azaltılmasına doğrudan ve önemli katkılar sağlar. DYSY niteliksiz yoksulların da istihdamına katkı sağlıyorsa, vasıfsız işsizlik nedeniyle ortaya çıkan yoksulluğun azaltılmasındaki etkisi daha da artar. Çünkü niteliksiz yoksul işsizlerin nitelikli işsizlere göre istihdamı daha zordur. Bu sebeple DYSY'nin istihdam artışı yoluyla yoksulluk üzerinde meydana getirdiği etki önemlidir (Akyol, 2000: 27).

“Bu politikalar II. Dünya Savaşı'ndan sonra da her dönemde devam etmiş; KİT'ler, bazı liberal atılımlara mukabil ekonomide ağırlıklarını korumuşlardır. Değişen şartlara rağmen, Osmanlı ekonomisinin özelliği olan müdahalecilik bu kez fiyat, kambiyo ve dış ticaret alanlarında uygulanmış; müteşebbis, devlet gücünün rakibi olarak muamele görmüştür. Demokrasiye geçildiğinde imkânların ötesinde bölüşümcü popülist politikalar sürekli tatbik edilmiştir. Batı'nın evriminde liberal piyasa ekonomisinin oynadığı temel rol unutulmuştur. 1970'lerin buhranlı ortamında bu politikalar iflâsla sonuçlanıncaya kadar tek kalkınma yolu olarak görülmüştür” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından).

Özal, reformcu icraatlarının başında, istihdam yoluyla yoksulluk üzerindeki etkilerini azaltmak için, yatırımların sıfırdan kurulan veya genişleyen yan sanayideki işletmelerin istihdam artışıyla yoksulluğun azalmasına katkı sağlayan dolaylı ve önemli faktör olarak görmüştür (Konukman, 1991: 163).

“İçinde bulunduğumuz yüksek teknoloji ve telekomünikasyon çağında hadiselerin çok yakından takibi, analizi ve süratle karar verilmesi gereği ortadadır” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Özal, gelişmekte olan ülkelerin en önemli ihtiyaçlarının dışarıdan yapılan yatırımlarla gerçekleştirilebileceğini, ve bunun ülkenin kalkınma sürecini hızlandıracağını, ve ülkenin en büyük sorununun sermaye yetersizliği yüzünden ekonomik bunalımlarla karşılaşacağını savunuyordu. Bunun giderilmesi için belirli ölçülerde kredi desteği sunulmalıydı. Her ne kadar çözümü yakın gibi gözükse de ülkenin politik, ekonomik ve sosyal yapısı bu duruma izin veremeyebilirdi. Bu yüzden yabancı sermaye yatırımları bu duruma hiç müdahale etkisi bırakmayacaktı (Birand, Yalçın, 2001: 331).

“Günümüzde, ekonomik ve politik gelişmeler çok süratli cereyan etmektedir. Önümüzdeki 10 yıllık dönemde bu hareketliliğin daha da artacağı muhakkaktır” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Özal, sermayenin serbest dolaşımını iktisadi açıdan küreselleşmenin en önemli unsurlarından biri olarak kabul ediyordu. İkinci dünya savaşı sonrasında kurulmaya çalışılan yenedünya düzeninde ekonomik anlayış dünya ticaretinin serbestleştirilmesi şeklindedir. Bu amaçla daha sonra Dünya Ticaret Örgütüne (WTO) dönüşecek olan GATT kuruldu. Dünya para ve finans piyasalarını düzenlemek amacıyla da Bretton Woods adı verilen sabit kur sistemi oluşturuldu. Ticari liberalleşme dünya ticaretinin hızla artmasını ve zaman içinde sermayenin de önündeki engellerin kaldırılmasını sağladı. Literatürde finansal serbestleşmenin ve çerçevesinin ne olduğu tartışma konusudur. Ama yine de üzerinde uzlaşa sağlanan kavramlarla bazı tanımlamalar yapılabilir. Serbestleşme, sermayenin herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmaksızın rahatça hareket edebilmesi ve en kârlı yatırım alanlarına yönelebilmesi anlamına gelir (Akyol, 2000: 28).

“Şu da gerçektir ki, dünyadaki değişim Türk dış politikasının parametrelerini genişletmiştir. Bu söylediklerimin en tipik misali, Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde ambargo kararı alınmasının hemen akabinde, süratle hareket ederek, ekonomik yaptırımları uygulamaya koymasındır.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

İktidarı döneminde, finansal serbestleşmeyi savunan Özal’ın Teşebbüs hürriyeti Teorisi, sermaye kontrollerinin kaldırılmasının tasarrufları yüksek getirili yatırımlara dönüştüreceğini ve etkin bir kaynak dağılımına imkan vereceğini savunmaktadır. Finansal serbestleşmeyle birlikte tasarruf açığı olan ülkelerde faiz

oranları yükselecek ve tasarruf fazlası olan ülkelerden bu ülkelere doğru kaynak akışı olacaktır. Bu süreç, faiz oranlarının ülkeler arasında eşitlenmesine kadar devam edecektir. Sermaye hareketleriyle birlikte finansal piyasalarda rekabet artacak ve finansal piyasalar daha verimli çalışır hale gelecektir. Böylece tasarruf sahipleri ve yatırımcılar daha iyi olanaklara olacaklardır (Birand, Yalçın, 2001: 334).

“Ülkemizde gerçekleştirilen gelişmenin, kalkınmanın ancak sulh ortamında mümkün olduğunun bilinci içindedir. 21. asrın eşiğinde, 57 milyona varan nüfusuyla büyük ve güçlü bir Türkiye, süratle değişen dünyadaki yeni durumları muhakkak lehine kullanabilmelidir. Bu sayede ülkemiz 21. Yüzyılda dünya ülkeleri arasında mümtaz yerini muhakkak alacaktır. Unutmayalım ki, Türkiye, bu yeni dünyada yerini ve kaderini tayin etme gücüne her zamandan daha fazla sahiptir” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Özal, gelişmekte olan ülkelere ve çok taraflı kuruluşlara devletler ve yerel yönetimler ya da onların yönetim birimleri gibi resmi kuruluşlarca gerçekleştirilen sermaye hareketleri olduğunu ekonomiden sorumlu devlet bakanı iken anlamıştı. Resmi sermaye hareketleri; gelişmiş ülkelerin ve çok taraflı finansal kuruluşların gelişmekte olan ülkelere verdikleri yardım ve kredilerden oluşur. Bunu “Peki problemlerimiz yok mu? Ben ciddi problemlerimizin olduğu kanaatindeyim. Ama bu problemler aşılabılırler. Doğru politikalarla, cesaretle, tekrar ciddi bir değişim yapma esprisiyle aşılabılırler. Ama statükoyu sürdürürseniz hiçbir şekilde en ufak bir meseleyi bile aşamazsınız. Bilakis meseleler büyüyerek önümüze gelir” diyerek ülkeyi geliştirme ve kalkındırmanın statükoculukla değil, değişimcilik ve reformculukla sağlanabileceğini açık bir şekilde ifade etmiştir (Akyol, 2000: 29).

“Her şeyden evvel, Türkiye’de mümkün olduğu kadar kısır çekişmelerden uzak, hayati önemi haiz meseleler etrafında toplanmış, birliğimizi ve bütünlüğümüzü her şeyin üstünde tutan bir yaklaşım içinde olmamız elzemdir.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Özal, özel sermaye hareketlerine neden olan bir takım koşulların gerçekleştirilmesi gerektiğini ve bunun bir takım bürokratik bir süreçle gerçekleştirilebileceğini kabul ediyordu. Bunlar sermaye sahibi ülkelerdeki koşullar, sermayenin yöneldiği ülkelerdeki koşullar (çekici faktörler) ve uluslar arası koşullar (itici faktörler) olmak üzere üç grupta toplanmakta ve çekici faktörler; makroekonomik istikrar, ekonominin büyüklüğü, dışa açıklık derecesini, finansal gelişmişlik düzeyi, siyasi risk, coğrafi konum, doğal kaynaklar, vergi teşvikleri, düşük istihdam maliyetleridir. İtici faktörler ise; reel faiz oranları, bölgesel ticaret

anlaşmaları, teknolojik gelişmeler, maliyet azalışı ve türev araçlardır (Akyol, 2000: 29).

Özal'ın sermayenin kaynağını sanayileşmiş ülkelerin oluşturduğunu savunduğu fikri, “ülkelerde finansal piyasalar az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere göre daha gelişmiş ve daha güvenlidir” imajına sahipti. Sermaye sahipleri için bunlar aranan koşullardı. Ancak sermaye için güvenliğin yanı sıra getiri de önemlidir. 1990'lı yıllarda gelişmiş ülkelerde finansal piyasalarda rekabet düzeyi oldukça yüksek ve kâr marjları çok düşüktü. Sermaye kısıtı içindeki gelişmekte olan ülkeler yabancı sermayeyi çekebilmek için iç faiz oranlarını yüksek tutmak suretiyle cazip kâr imkanları sunarlar. Bu dönemde iç faizlerin uluslar arası faizlerden yüksek olduğu, sermaye kısıtlarının olmadığı, enflasyonu düşük ve kur istikrarını yakalamış ülkelere doğru özel sermaye hareketleri yoğunlaştı (Akyol, 2000: 30).

Özal döneminin en belirgin özelliği, Özal'ın 1980'li yıllarda tüm dünyayı etkisi altına alan serbest piyasa ekonomisini canlandırmak için özelleştirme uygulamalarında devletin müdahalesini azaltmaktır. Türkiye'de özelleştirme uygulamaları 1980'li yılların ekonomi politikaları akımlarında 24 Ocak kararları içine girmiştir. Özelleştirme halk arasında, kaynakların sömürülmesi ve dışa bağımlılık ifadeleri taşıyordu. Özelleştirme'nin tanımını ise, mülkiyet devri ile birlikte, kamu kuruluşlarının belirli oranlarda devredilmesi ya da kiralanması şeklinde ifade edilebilir. Özelleştirme aslında, halka arasında devletin finansman gücünün zayıfladığı inancını da barındırmaktadır. Halkı bir şekilde paniğe sokan bu davranış Türkiye'de ilk başlarda ne anlama geldiği tam olarak bilinmediği için oldukça büyük tepki topladı. Diğer yandan ise, devletin tam anlamıyla idare edemediği bir kamu sisteminin olduğunu ve bu sistemin gereken işlerliği yerine getiremediği de en doğru anlaşılması gerek ifadelerdi (Güzel, 2014)

“Tahmin ediyorum bu yeni nesiller bu bakımdan birbirlerini daha iyi anlayacak nesiller olarak görüyorum, Yani ne kadar eski yetişmiş, belli şartlar içerisinde yetişmiş nesillerin bıraktığı bir takım izler varsa, o izler zaman içerisinde kaybolacaktır. Yerine çok daha çalışkan, hakikaten bilgili nesiller gelecektir. Bu anlayış içerisinde Türkiye'de demin de Mehmet Aydın Bey'in ifade ettiği gibi, laiklik anlayışı da herhalde daha başka türlü anlaşılacaktır. Birçok münakaşası yapılan o konunun da, yerli yerine oturacağını tahmin ediyorum. Ama konuşmadan, müzakere etmeden. Tartışmadan hiçbir şey yerli yerine oturmaz.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Turgut Özal, Türkiye'nin, gelişmesi için, özelleştirmede karşılaştığı en önemli sorunun sermaye birikimi yetersizliği olduğu gerçeğini fark ederek bu konunun giderilmesinin yolu olarak dış finansman kaynaklarını düşünmüştür. Bunun için de öncelikle, uluslararası mali kurumların ve bankaların sundukları geleneksel dış finansmanları ve bunun dışında doğrudan yabancı yatırımları alternatif kaynaklar olarak görmektedir. Alternatif kaynaklardaki amaç, borç yükümlülüğünün olmamasındandır. Uluslararası alanda, birçok yatırımcı kendilerine uygun alt yapısı oluşmuş ya da oluşmamış bölgelerde kendi teknolojilerini kurarak bir üretim oluşumu sağlamaları ve yatırım yaptığı ülkeye sermaye kazandırmalarıdır. Bu tür modern teknoloji ve know-how girişi kapsayan çeşitli uluslararası firmalara da bu tip yatırımlar tavsiye edilmektedir. (Mercan, 2001).

“Aslında şunu söylemek lazım; cemiyetlerin, toplumların, ülkelerin ilerlemesinin sırrı nedir diye bakarsanız, bir kaç tane önemli esas söylemek mümkündür. Bunlardan bir tanesi düşünce ve düşünceyi ifade etme hürriyeti, bir tanesi din ve vicdan hürriyeti ve bir tanesi de teşebbüs hürriyetidir. Bunların olduğu bir toplumda ilerleme fevkalade başarılı ve gerektiği şekildedir.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Bu açıdan bakıldığında, Özal'ın en önemli özelliği, Ekrem Pakdemirli'nin tanımıyla hoşgörüsü, ileri düşünce tarzı ve karizmatik yapısı idi. Özal, çevresindeki insanları kırmadan ve onların düşüncelerine değer vererek hareket ediyordu. Bu davranışı insanlar arasında çok dikkat çekmekteydi. Devlet Planlama Teşkilatı'nda (DPT) görevli olduğu zamanlarda birçok özelleştirme kanunu yürürlüğe girdi. Olaylara farklı bir yaklaşımla yaklaşır, hızlı düşünür ve kararları hızlı olurdu. Kararları cesaret ve dikkat gerektirmekteydi. Özelleştirme uygulamaları yoğunken, Özal'ın muhafazakar tutumu yüzünden kendisine takunyalı müsteşar denmiştir (Yavuz, 2013: 57).

2.3. Özal Döneminin Temel Özellikleri

Özal, öncelikle kurumların önemine dikkat çekmiştir. Kamu kurumlarının çalışmaları ülkeye katkı sağlayıp sağlayamayacağı ile ön plana çıkmalıdır. Bu tür kurumlara devletin hazinesinden her yıl farklı miktarlarda kaynak ayrılmak zorunda kalmaktadır. Sosyal hizmetler adına ayrılan bu kaynakların boşa kullanılması ve denetiminin yapılamaması ya da uygun denetim mekanizmasının bulunamaması devletin gerek itibarını gerekse ekonomisini sürekli zayıflatmaktadır. Dikkatle

bakıldığında ihtiyaç ile bunların karşılanması arasında farkı tespit etmek oldukça zordur. Ancak, görülmektedir ki, kaynakların yeteri derecede ihtiyaca yönelik olmadığı anlaşılmıştır. Özal, kaynakların verimli kullanılabilmesi için, açığın belirlenmesi gerektiğine inanıyordu. Sosyal harcamalar ülkelere çeşitli değişkenlerine göre farklılaşmaktadır. Örneğin, gelişmiş ülkelerde ekonomik istatistiklere kolaylıkla ulaşılabilirken, gelişmekte olan ülkelerde çeşitli yasak ve kurallar vardır (Tekeli, İlhan, 2000: 70).

Özal'ın seçimleri kazanması sonucu, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında olumlu bir hava oluşturdu. Bunun nedeni, Özal'ın bürokratik kimliğinin itibar görmesindendi. Siyasi ve ekonomik yaşamı Özal'ın akılcı bir yapısı olduğunun gösteriyordu (Akyol, 2000: 31).

Özal'ın iktidara gelmesi bir çok Avrupa devleti tarafından memnuniyetle karşılandı. Ülkemiz gelişmekte olan bir ülkeydi. Ama demokratik uygulamaları çok kısıtlıydı. Tüm alanlarda ülkemize yabancı sermaye girişi yetişmiş insan gücü ve teknolojik ekipmanla olmalıydı. Çünkü ülkemizin hızlı kalkınması için yabancı sermayeye ihtiyacı vardır. Bu sermaye özellikle en büyük gücümüz olan genç nüfusun iyi yetişmesi için eğitim ve öğretime ayrılmalıdır. Aynı zamanda bu sermaye ve yetişecek insan gücümüze AR-GE yatırımlarına aktarmalı katma değeri büyük yeni buluşları ekonomimize katmalıyız. Ancak bu şekilde yabancı sermayenin negatif etkilerini en aza indirebiliriz (Akyol, 2000: 32).

Özal'ın iktidara gelişi ile, çoğunlukla yabancı sermayenin Türkiye'nin gelişiminde ihtiyaç duyduğu en temel girdi olduğu fark edilmiştir. Küreselleşme, yabancı sermayeyi, gelişmekte olan ülkeleri ve malın dünyadaki döngüsünü ifade eden bir terim olarak 1970'li yıllarda itibaren hayatımıza girmiştir. 80'li yıllardan itibaren başlayan piyasa genişlemesi günümüzde sınır tanımaz hale gelmiştir. Ortaya çıkan yeni pazarlar çeşitli ülkelerin cazip imkanları yabancı sermayenin bu ülkelere odaklanmasına neden oldu. Türkiye olarak 1980'li yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlayan ve yabancı firmaların ilgisini büyük oranda çeken yabancı sermaye son yıllarda sağlık sektörü üzerine etkili olmaktadır. Günümüzde ki Özal uygulamaları her geçen teknoloji merkezli olarak gelişmekte ve çeşitlenmektedir. Özal

uygulamalarında teknolojik gelişmeler nedeniyle her geçen gün genişlemekte ve çeşitlenmektedir (Akyol, 2000: 34).

“Bakınız, bugün Türkiye, 1980 Türkiye'sine göre çok büyük bir değişim yapmıştır. Konumuz bu değişimdir. İşte ispatı burada; işte 1980 öncesi Türkiye neredeydi, nasıldı, fikir hayatı nasıldı, basınımız nasıldı, ondan sonra düşünce adamlarımız nasıldı, ilim adamlarımız nasıldı? İşte sağlıktan, eğitimden, muhtelif konulardan, gelin ekonomiden, her tarafı sorgulayın. 1980 nasıldı, 1990'lara geldiğimiz zaman nasıldı? Arada çok muazzam bir fark olduğunu hepimiz beraber göreceğiz.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Özal'ın uygulamaları hemen her alanda kendini hissettirmektedir. Bunun nedeni eksikliği hissedilen alanların Devlet tarafından ele alınamamış olmasıdır. Küreselleşme sonucu küçük bir köye dönüşen dünya da önemli olan çalışılabilecek yeni sektör alt alanları, işlenebilecek yeni kaynaklar, işlevlerinden yararlanılacak yeni insan beyinlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Özal uygulamaları sadece bunları keşfederek, yani gerekli sermayenin sağlanarak, bu atıl kaynakların harekete geçirilmesini sağlamaktır. Bir çok sektör de bu bağlamda ülkelerin ihtiyaç duyduğu ve sürekli olarak bir sektördür. Ülkeye ekonomik katkıları yanında, özellikle işsizliğe büyük çare olan, istihdamın sağlanmasına katkıda bulunan, ekonomiyi canlandıran, ülkenin tanıtımını sağlayan ve daha birçok katkıları ile birlikte sağlık sektöründe ki yabancı sermaye yatırımları tüm gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin dinamiğidir. Bu bağlamda üzerinde önemle durulması gereken bir olgudur (Akyol, 2000: 35).

Ondan sonra Türkiye'nin sahip olduğu, işte elektrik, telefon, yollar bunların hepsi güzelde, bunların daha iyisi de yapılabilir. Ama bence bundan daha önemli olan, çok serbest bir tartışma ortamına doğru, fikir hürriyetine doğru çok süratle gidişimizdir. İnanılmaz değişiklik esas burada yapılmıştır. Hiç şüpheye lüzum yok; bu konuda olduğu gibi, her sahada ve hatta İslam anlayışı konusunda da bir değişim yaşanmaktadır. (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Bu dönemde dünyanın en önemli meselelerinden biriside elbette ki tüm sektörlerde finansman sorunudur. İnsanlar, başlarına krizlerde ki sorunlar, kalitesiz eğitim, kaliteli olmayan sağlık işkolu ve elemanlar gibi ciddi derecede rahatsızlığı bulunan bu konularla ilgili meselelerden ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, bir ülkenin piyasa alt yapısı, o ülkenin aynı zamanda gelişmişliğinin de aynasıdır (Laçiner 2003: 23-48).

“Ne mutlu Türküm diyene” sözündeki Türk budur. Bu millî devlet, Batı'nın kendine has evrimi içinde oluşan, yani Rönesans, reform, Fransız İhtilâli ve sanayi devriminin sonucunda ortaya çıkan millî devletlerin dışındaki ilk örnektir. Bu haliyle içte ve dışta eşi görülmeyen etkilerde bulunmuştur. (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Özal Dönemi tarihi ekonomik karar ve uygulamaların en fazla ve yoğun olduğu bir dönemdir. Türk ekonomisinin bugünkü durumu, o zaman yapılan uygulama ve reformların getirisi olarak düşünülebilir. Ayrıca, Türk siyaset ve idaresinde de sıra dışı uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu dönemin en çarpıcı atmosferi, Türk insanının ufkunun değişkenlik göstermesidir. Türk insanında bulunan belli başlı birçok algı Özal'ın uygulamaları ile değişmiştir. Özal'ın ekonomideki cesaretli tutumu ile bu dönem halkının % 99'u Müslüman olan Türkiye için girişimler dönemi olarak ifade edilebilir (Konukman, 1991: 162). Özal döneminin en çarpıcı yönlerinden birisi de bu dönemde Amerika ve AB ile diğer zamanlardan çok daha fazla işbirliği ve yakınlaşmaların yaşanmasıdır. Özal'ın üç hürriyet teorisi ışığında ki icraatleri aşağıda şu şekilde özetlenebilir:

Teşebbüs Hürriyeti ile getirilen yenilikler;

1. Cesaretli ekonomik politikalar ve serbest piyasa ekonomisinin çalışır olması,
2. Ticaret kısıtları atılarak, ihracata teşviklerle iç piyasa canlandırılmış, sektörlerin iş hacimleri artmış, özel sektörün önemi artmıştır. Teşvik uygulamaları sektörler ve devlete entegre edilerek işbirlikçi çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Konukman, 1991: 165).

“Burada, 1980 yılında ülkenin ne durumda olduğunun bir tablosunu çizecek değilim. Bunu hepimiz gayet iyi biliyorsunuz. Yalnız nereden nereye geldiğimizi tek bir rakamla ifade etmek gerekirse, o yıl ithalatımızın 6,5 milyar dolar civarında olduğunu, bunu da çok büyük sıkıntılar pahasına gerçekleştirebildiğimizi, bu yıl ise bu rakamın üç kat artarak 19 milyar geçtiğini söylemem kâfidir sanırım. Üstelik bunu eskiden olduğu gibi dışarıdan büyük miktarda kredi almak suretiyle değil, aynı zamanda döviz rezervlerimizi de artırarak sağlamış bulunuyoruz.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

3. Ekonomide köklü ve yapısal yenilikler getirilerek halkın uyum problemi ortadan kaldırılmış, insanlar ikna edilerek ticaret yapmaya teşvik edilmiştir. Özellikle bu dönem dış ticarete patlama gerçekleşmiştir (Konukman, 1991: 162).

Ana altyapının çok büyük ölçüde tamamlanması; Hızlı şehirleşmenin bizleri karşı karşıya bıraktığı bazı önemli meselelerin halledilmesi; ve İçine kapalı bir ekonomik yapıdan, serbest piyasa ekonomisine geçiş. Bu çabalar ekonomimize, günlük yaşantımıza neler getirmiştir?

Evimizde, işyerimizde, fabrikamızda elektrik kesintisi sık sık yaşadığımız, dışarıdan elektrik aldığımız yıllar çok uzak değil. (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

4.24 Ocak 1980 kararlarının devam ettirilmesi, Türk Lirasında tam konvertibiliteye geçilmesi, böylece para ve mali politikalarla kamu açıkları azaltılması,

5.Özelleştirme yapılması, (Eroğlu, 2001: 11), Bu düzenlemelerle özel sektöre ağırlık verilmiştir. Devletin müdahaleci olmasından ziyade, yönlendirici, teşvik edici olmasına önem verilmiş ve devletin imkân ve enerjisi ses getiren önemli projelerle daha ziyade altyapı yatırımlarına yöneltmiştir (Konukman, 1991: 165).

“Bugün ise döviz sıkıntımız kalmamıştır. Döviz rezervlerimiz rekor bir seviyeye 11 milyar dolara ulaşmıştır. Türk Lirası tam konvertibiliteye geçmiştir.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

7.Vergi sisteminde yenilikler yapılmış, Katma Değer Vergisi (KDV) ve vergi iadesi uygulamaları getirilmiştir (Konukman, 1991: 162).

“Serbest bölgeler kurulmuştur. Finansal kiralama sistemi, modern bankacılık ekonomik yaşantımıza girmiştir. Katma değer, vergi iadesi gibi ileri vergi sistemleri getirilmiştir.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

8.1980 öncesi yaşanan yokluklar yerine bolluk ortamına kavuşması (beyaz eşya ürünleri, elektrik ve elektronik ürünler vb.) (Konukman, 1991: 167).

“Bu politikaların bir diğer vechesi de özel sektöre verilen önem olmuştur. Devlet ekonomik hayatta müdahaleci olmaktan çıkarılmış, tanzim edici yönü ağır basar hale getirilmiştir. Bu anlayış içerisinde, iktisadi devlet teşekküllerimizin özelleştirilmesine öncelik verilmiştir.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

9.Altıyapı çalışmalarının genişletilmesi. Mevcut yol ağına ilaveten binlerce kilometre karayolu yapılmış, Türkiye ‘otoyol’ tabiriyle tanışmış, büyük yerleşim birimleri birbirine otoyollarla bağlanmaya başlanmıştır. Liman ve havaalanı yapımında da önemli mesafeler katedilmiştir (Konukman, 1991: 168).

“Halen bir kısmı tamamlanmış olan inşa halindeki 1500 km.lik bu sistemin önümüzdeki 10 yıl zarfında 4-5 bin km. ye varması beklenmektedir. Benzer hızlı bir

gelişme limanlarımızda, hava meydanlarımızda ve havayollarında yaşanmaktadır.”(1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

9.Haberleşme ve telekomünikasyon sektörlerinde artış; (Konukman, 1991: 169).

“Artık, yurdun en ücra köşesinden, dünyanın her tarafına dijital otomatik sistemle telefon bağlantısı kuruyoruz. Otomobilden, otobüsten, gemiden, uçaktan telefonla konuşuluyor. Artık Siyah-Beyaz tek kanal televizyon yerine, 6 kanallı renkli televizyon seyrediyoruz.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

10.Hızlı şehirleşme ve konut artışı: (Konukman, 1991: 169).

“Türkiye adeta bir şantiyeye dönüştü. İnşaatına başlanan bu sene sonu itibarıyla 753.000 konuttan muhtemelen 500 bini tamamlanmış olacaktır.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

11.Gerek enerji ve gerekse ülkenin çorak topraklarını sulama, tarım kesimini hızla kalkındırma amaçlarıyla birbiri ardına büyük baraj projeleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Konukman, 1991: 169).

“Bunlar arasında dev bir proje, Güneydoğu Anadolu Projesi GAP projesi çok hız kazanmıştır. Hafta başında, dünyanın 4 üncü büyük barajı Atatürk Barajı’nın gövde yapısının, hem de rekor bir zamanda, tamamlanmasının gururunu milletçe hep birlikte yaşadık.” (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

12.Savunma Sanayinde de büyük adımlar atılmış, F-16 uçakları Türkiye’de yapılmaya başlanmıştır.

“Savunma Sanayii alanında büyük atılımlar yapılmıştır. Bunun en canlı, en gurur verici örneklerinden biri F-16, Savaşan Şahinler Türkiye’imizde imal edilmektedir.”(1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

13.Serbest Ticaret Bölgeleri kurulmuştur.

14.Bu dönemin dikkat çekici yanı ise, teknolojik gelişmelerin dünya ile aynı anda Türkiye tarafından da takip edilmesidir. Özal’ın kendisinin de bilgisayar kullandığı ve bu teknolojinin giderek yayılacağını iddia ettiği hemen her konuşmasında yer almaktadır. Bu dönemde bilgisayar ve diğer elektronik aletlerde ithalat artmıştır (Konukman, 1991: 169).

Turgut Özal, Türkiye’de devlet bürokrasisinin neredeyse her kademesinde görev yapmış bir liderdi. 1970’li yıllara denk gelen çok zorlu ve ekonomik krizlerin yoğun olarak yaşandığı bir süreçte DPT ve Dünya Bankası’nda çalışmış deneyimli bir bürokrattı. Bu tecrübesi Özal’ı devlet içinde farklı noktalara taşımış, bilgisine, deneyimine itimat edilir bir bürokrat yapmıştı. Hatta 1973 yılında Süleyman Demirel tarafından „Türkiye’nin problemleri, çözümü için uygulanacak politikalar, programlar ve projeler“ konulu bir rapor hazırlaması istenmiş (Barlas, 1994: 82), bu sayede belki Başbakanlığı öncesi çok ciddi bir tecrübe de kazanmıştı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇ HÜRRİYET TEORİSİNDE ÖZAL'IN DİN, SİYASET VE EKONOMİ ANLAYIŞI

Özal ticaretin bütün dinlerde ekonomi unudur olduğu kadar sosyal içeriğinin de insanlar arasında etkileşimi artıracığı ya da geliştireceği inancını taşıyor ve dünyadan kopmama noktasında iletişimin ticaret üzerinden devam edeceğini bilerek bütün etkileşimleri ticaret üzerinden amaçlamıştır (Erdoğan 2003: 22).

Dış ekonomik ilişkilerde Özal döneminin en önemli konuları (Boratav 2004:151):

- İthalatta özgürlük
- İhracatta teşvikler
- Döviz kurunda esnek kur sistemidir.

3.1.ÖZAL'IN DİN ANLAYIŞI

Özal, Batı ile olan ilişkileri ile aynı paralellikte İslam coğrafyasıyla olan ilişkilerini de geliştirip derinleştirme yollarına yöneldi. Bu anlayışının altında ortak din, kültür ve ümmet olma bilinci yatıyordu. “Diğer İslam ülkeleriyle yakınlaşmamızın nedeni, bu kardeş ülkelerle aramızda mevcut olan kültürel ve dini bağların varlığıdır” diyordu (Cemal, 1995: 360).

Din ve vicdan hürriyetinin ekonominin bir dinamiği olarak toplumun bununla birlikte yaşamayı öğrenmesi gerektiği bir olgu olarak Özal, dinsel inanç ile laiklik ilkelerinin çok tartışmaya açık olduğunu, bu yüzden ikisinin de kesin sınırlarının Türkiye şartlarında oldukça zor ifade edilebileceğini görmekteydi. Bu yüzden modern yapısı ile İslamcı yapısını sık sık kamuoyu ile paylaşmaktaydı. Özal'a göre, Aristo ve Platon gibi düşünürlerin devlet hakkında ki görüşleri üzerinden, devletin ne din ne de laiklik bazında kontrol edilebilir bir yönü vardır. İnsanların özgürlükleri her zaman bu ikisinin dışında gerçekleşmektedir Örneğin, Özal (1989:46), 23 Ocak 1989'da ki konuşmasında, devletin laik olduğunu, ancak milletin manevi değerlerinin ağır ve güçlü olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğini söyleyerek, İslam'ın her zaman milletin yanında olacağını ifade etmiştir.

Özal'a göre din, toplumun bir arada tutan değerler bütünüdür ve toplumun yaşantısında çok öncelikli olarak yer almaktadır. Ona göre, "Din önemlidir. Her medeniyette kültürün temelini oluşturur. Din, birey ve toplumu derin bir şekilde etkiler ve hatta şekil verir. Türk toplumu da dinin önemli bir rol oynamış olduğu tarihi gelişmelerden büyük ölçüde etkilenmiştir." (Özal, 1985:747). Bu yüzden devletin laik sınırları koruyarak, dini inançlar konusunda daha hassas davranması gerektiği, devletin din görevlileri ile halkın ihtiyacına yönelik davranması gerektiği, böylece sosyal hizmet anlamında devletin dine müdahale etmeyeceği algılanmalıdır. Ancak, Atatürkçü düşünceler içinde aşırı olarak, bu durumun laiklik ilkesine ters düştüğü görüşleri gerçeği yansıtmamaktadır. Özal, dini ya da devleti bir rejim olarak görmemektedir. Bağımsız iki kurumun birbirine karışmadığı halde karıştırılması Türkiye'ye oldukça zarar veren bir tutumdur (Duman,2008: 295). Ona göre kimse kimsenin dini yapısına müdahale etmezse, devlet dini inançları kısıtlama yerine daha fazla özgürlük yapısı kazandırmaya çalışacaktır. Türk insanının ölçsüz davranışları, kimi zaman sol tarafın yaklaşımına götüren fikirler üretmiş kimi zaman ise sağ tarafın yaklaşımına yöneltmiştir. Her iki kesimin yöneliminin yanlış olduğunu ifade eden Özal, Türkiye'yi bu konularda karıştırmanın kolay olabileceğini vurgulayarak insanların bu durumlara karşı uyanık olmasını istemektedir. Bu halk diliyle "sen niye camiye gitmiyorsun?" diyemeyeceğimiz gibi, "sen niye camiye gidiyorsun?" da diyemeyiz" şeklinde ifade etmiştir. Her iki tarafın kendi özgürlüklerinde kısıt yaşamaması için insanlarımızın dikkatli olması gerektiği bir gerçektir (Özal, 1991:65).

"Üç hürriyet teorisi ile inanılmaz değişiklik esas burada yapılmıştır. Hiç şüpheye lüzum yok; bu konuda olduğu gibi, her sahada ve hatta İslam anlayışı konusunda da bir değişim yaşanmaktadır. Bu münakaşalar bugün yapılmıyorsa da yani 1950, 1960 Türkiye'sinde yapılsaydı bunların hepsine müşrik mi derlerdi? Ne derlerdi bilmiyorum. Eskiden size böyle isimler takarlardı." (1Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

3.2. ÖZAL'IN SİYASİ ANLAYIŞI

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türk siyaset geleneğinde merkezîyetçilik, egemen bir çizgi olarak varlığını hep korumuştur. Bu siyasal yapı, toplumsal hayatın bütününe denetlemiştir. Özal âdemi merkezîyetçi siyasal çizginin, 1980'li yıllarının temsilcisi olarak görülmektedir. Kökleri Osmanlı İmparatorluğu'na

kadar dayanan bu geleneksel, otoriter ve merkeziyetçi siyaset anlayışı, Özal'la birlikte yumuşamış ve yeni baştan formüle edilmiştir. Âdemi merkeziyetçi politikalara en güzel örnek yerel yönetimler alanında yapılan yeniliklerdir. Bu dönemde yerel yönetimlerin hem yetkileri arttırılmış hem de bu yetkileri etkin olarak kullanabilmeleri için gerekli gelirlere kavuşmaları için yasal düzenlemeler yapılmıştır.

1970'li yılların muhafazakâr yapısı küresel gelişmeler yüzünden aşırı bir erozyona uğradı. Bu boşluk sürecinde birçok siyasal yapılar birdenbire gün ışığına çıktı. Türkiye dünyanın rekabete dayalı olarak yürüttüğü liberalizm gibi bir yapıya uyum sürecine farkında olmadan girdi. Liberalizmin “sınırlı devlet” ve piyasa ekonomisi ile muhafazakâr düşüncenin çatıştığı bir ortam Türkiye sınırları içinde farklı bir atmosfere girdi. Bu yeni akım ülkeyi ciddi bir bunalıma soktu. Milliyetçilik ve liberalizm çatışan iki akım şekline dönüştü. ABD ve İngiltere bu konuda çok başarılı oldu. Fakat Türkiye siyasi açıdan oldukça milliyetçilik ve diğer bazı başı çeken akımların esirinde hareket eden bir ülkeydi. Türkiye'nin 24 Ocak 1980 “Ekonomik İstikrar Programı” çerçevesinde bu iki akımı birleştirme seçkisi başarılı olmadı. Ekonomik ilişkiler kırsalından kentseline kadar herkesi siyasi polemiklere yöneltti. Bu ülkeyi bir iç çatışmanın eşiğine sürükledi. Bu süreç bir süre sonra askeri bir darbeyi beraberinde getirdi. Darbeyi yapan askerler üç yıl boyunca siyasal iktidarı fiili olarak ellerinde tuttular. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası çok partili hayatın ilk ve tek galibi Turgut Özal oldu. İşletme bilimi uzmanı olan Özal, piyasa ekonomisini önceleyen bir takım ekonomik kararları 24 Ocak kararları ile birlikte daha güçlü bir şekilde uygulamaya geçirdi. Muhafazakâr düşüncesi ağırlıklı olan Özal, birey ile piyasa şartlarını barıştırdı. Özal'ın iktidarı döneminde ülke hem ekonomik, hem sosyal hem de siyasal yapılanma açısından önemli değişimler yaşadı. Küreselleşme Özal ile oldukça başarılı bir Türkiye çıkışı yaptı. Ancak bu değişimler Özal'ın üç hürriyet teorisi etrafında şekil bulmuştur. Sadece iç siyaset açısından alınan kararların sonucu değildir, bu dönemde dünyayı etkilemeye başlayan küreselleşme sürecinin de etkisi büyüktür.

1980 darbesine götüren nedenler giderek artınca darbenin ardından 141, 142 ve 163.maddeler Türkiye’yi büyük bir çıkmaza sürükler. Özal’ın üç hürriyet teorisi bu üç maddenin Türkiye’de oluşturduğu infialin neticesidir.

Madde 141’e göre, bireylerin diğer bireyleri etkelemek yoluyla onları devlete karşı bir grup kurmaya yönelmenin cezası 12 sene hapis olacaktır.

Burada 1980 olaylarının genel çerçevesi de çizilmektedir. Ülke içinde çıkarıcı grupların bir takım etkenler kullanarak diğer insanları kışkırtmaya neden olmasından bahsetmektedir. Düşünce hürriyetini engelleyen bu madde Özal döneminde kaldırılmıştır.

Madde 142: Propaganda toplum değerlerini bozmak için yapılırsa, hapis cezasına çarptırılırlar.

142.madde de 141.maddenin devamı niteliğindedir. Buradaki en temel husus insanların düşüncelerini serbestçe söylemesinin yasak oluşudur. Bu maddede kaldırılmıştır.

3.2.1. Özal’ın Devlet Anlayışı

Türkiye’deki devlet olgusuyla ilgili yapılan değerlendirmeler genellikle Osmanlı dönemine yapılan göndermelerle başlamaktadır. Çünkü Osmanlı idari yapılanması ve toplumsal yapısı üzerine kurulan Cumhuriyetin, bu yapıdan bazı miraslar aldığı kabul edilmektedir. Genel olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda devletin merkezi bir öneme sahip olduğu ve toplumu denetim altında tuttuğu kabul edilmiştir (Mardin, 1997: 38). Özal’ın devlet anlayışında liberalizm yatmaktaydı. Bu yüzden Osmanlılık Özal’la bağdaştırılamaz.

Bu alanda yaşanan ikinci önemli değişme, devletin tanımlanması ile ilgilidir. 1980’li yıllara kadar ki temel yaklaşım devletin “Baba” olarak tanımlanmasıdır. Ama Turgut Özal bu geleneksel anlayışı değiştirerek devleti halk için hizmet üreten bir mekanizmaya dönüştürmeye çalışmıştır. Nitekim Özal daha 1979 yılı Nisan ayında Aydınlar Ocağının Ankara’daki bir toplantısında yaptığı konuşmada, devlet ve bürokratik yapı konusundaki görüşlerini şu şekilde sunmuştur:

- Devlet, tapınma yeri değildir.
- Devlet, bir iş bulma bürosu değildir.

- Devlet, bütün müesseseleri ile milletin hizmetindedir.
- Bürokrasiyi kaldırmak için kişilere itimat esastır.
- Aslolan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır (Özal, 1993: 17).

Özal'ın söylemi ve Anavatan Partisi'nin programı demokratik düzenden yana tavır almaktadır. Özal politikalarının siyasi yönden belirleyici yönleri 1980 öncesinin kutuplaşmış ve uzlaşmaz siyaset tarzı yerine uzlaşma ve ılımlılaştırma ile yerel yönetimlerin, özellikle belediyelerin yetkilerinin ve güçlerinin artırılmasıdır (Ergüder, 1991: 157).

Siyasi alanda mevcut birçok tabu söz konusu dönemde yıkılabilmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun düşünce özgürlüğün önündeki engelleri arasında gösterilen 141, 142 ve 163. maddeleri kaldırılmıştır. Özal bu maddelerin kaldırılması ile ilgili olarak "Yıllarca, komünizm, faşizm, irtica gibi korkular yaşamış toplum. Beyinleri işletilmiş. Bunların hepsini kaldırdık. 141, 142, 163 gibi tabuları yok ettik... Bir sürü şeyin eski anlamı kalmadı" demiştir (Barlas, 2000: 76).

Özal, tarihsel siyasi geleneği de aşmaya yönelik önemli tavırlar da sergilemiştir. Anavatan Partisi 1980 öncesinin siyasi kavgalarına, anarşik olaylarına ve istikrarsızlığa bir tepki olarak kendini yenilikçi, uzlaştırıcı ve birleştirici bir parti şeklinde ortaya koyarak, kitlelerin "huzur ve güvenlik" beklentilerine hitap etmiştir. 1980 öncesi yıllarda siyasal etkinliklerde önderlik yapan karizmatik tipleri ve parlak geçmişleri olan devlet bürokratları Anavatan Partisi'nde toplanmıştır. Özellikle AP (Anavatan Partisi), MHP (Milliyetçi Halk Partisi), MSP (Milli Selamet Partisi), Milli Mücadele kesimlerinden birçok dinamik ve genç kişiler Anavatan Partisi'nin organizasyonunda aktif olarak yer almışlardır. Anavatan Partisi 12 Eylül öncesi siyasi yapılanmayı da dikkate alarak "dört eğilimi bir araya getirmeyi temel sloganı yapmıştır. Amaç eski AP'(Anavatan Partisi) lileri, CHP (Cumhuriyetçi Halk Partisi)'lileri, MSP (Milli Selamet Partisi), ve MHP (Milliyetçi Halk Partisi)'lileri bir araya getirebilmektir. Bu birliktelik havaya kalkan sağ ve sol yumrukları birleştirilerek verilen "ANAP (Anavatan Partisi), Selamı" ile sembolize edilmiştir. Özal siyasi hayatı boyunca bu selamı sıkça kullanmıştır. Farklı görüşlerin birlikte ifade edilmesi anlayışı parti programında şu şekilde anlatılmıştır: "Milliyetçi,

Muhafazakâr, Sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir partiyiz. Bunun için daha önceki siyasi eğilimleri ne olursa olsun programımıza inananları birliğe, beraberliğe davet ediyoruz (Anavatan Partisi, 1983:1).” Görüldüğü gibi Özal, 1980 öncesinde dört farklı partide yer alan herkese seslenmektedir. Özal özgürlüğe düşkün bir insandı ve ekonomik yapılarda özgürlükçü modeller bulmak istiyordu.

Özal farklı anlayışlara sahip kitleleri bir arada tutmayı başarabilmiştir. Özal’ın cenaze töreninde taşınan “Halktan Cumhurbaşkanı”, “Sivil Cumhurbaşkanı”, “Demokrat Cumhurbaşkanı”, “Dindar Cumhurbaşkanı”... Gibi pankartlar geniş kitlelerin onu farklı algılamasını göstermektedir. Bu algılama ile ilgili olarak verilebilecek ikinci bir örnek ise köşe yazarlarının onun hakkındaki görüşleridir. Örneğin Ertuğrul Özkök, Özal’ı ihtilalci ve devrimci, klasik düşünce kalıplarını kıran ve Türkiye’de zihniyet devrimi yapan kişi olarak görebilirken; Fehmi Kuru Özal’ı inançlı, İslami değerlere hürmetkâr anlamında muhafazakâr, sosyal adaletten yana din ve vicdan özgürlüğüne sahip çıkan bir kişi olarak değerlendirmektedir (Özsoy, 1998: 229). Küreselleşen dünya özgürlük sendromuna girdi. Türkiye Özal’la birlikte bütün hürriyetleri aktifleştirme kararı aldı. Küreselleşen dünya rekabete dayalı bir sistem dayattı. Türkiye dünyanın rekabete dayalı olarak yürüttüğü liberalizm gibi bir yapıda bu üç hürriyeti uygulayarak yeni bir dönem başlatmış oldu.

3.2.2. Özal ve Liberalizm

Özal dönemi tüketim alışkanlıklarının da değişime uğradığı yıllar olmuştur. Tüketimin gelişmeyi teşvik eden önemli bir araç olduğundan tüketimin alışkanlıklarının değiştirilmesi için çaba sarf edilmiştir. ANAP’ın II. Hükümet programı okunurken söylenenler bu özlemi göstermektedir: “Kalkınma esas itibarıyla insan içindir. Kalkınma da en önemli rol insanların birbirleri ile etkileşimidir. Örneği elektriği olmayan bir köye elektrik verdiğinizde, köy halkı elektriği kullanmayı öğrenerek yeni üretimler peşinde olacaktır. Bu görenek gelecek nesillere geçecek ve başarılı olunabilecektir (Dağlı, Aktürk, 1988:102)

Seçim kampanyaları esnasında yeni kavramlar üreten Özal’ın en dikkat çekici kelimeleri; orta direk, iş bitirici ve iş bitiricilik kavramlarıdır. İthalatın serbest

bırakılması ve ihracatın desteklenmesi vb. uygulamalarla Türkiye’yi dışa kapalılıktan kurtaracak bir politika uygulanan Özal döneminin en önemli sloganı ise “Çağ Atlayan Türkiye” olmuştur. ANAP iktidarı ile birlikte Özal’ın her fırsatta konuşmalarında kullanmayı sevdiği transformasyon/dönüşüm -bir şekilde- gerçekleşmiştir (Özkan, 2004: 70-79).

3.2.3. Özal ve Milliyetçilik

Özal’ın milliyetçiliği; doktriner, siyasal veya ideolojik değildir. Tam tersine onun temel felsefesini de oluşturan ekonomizm, milliyetçilik politikası için de geçerlidir. Daha açık bir tanımlamayla Özal, milliyetçiliği, “ekonomik liberalizmle ilişkilendirmiş ve toplum içinde Batılılaşmış seçkin kesimlere karşı duyulan ezikliğin yarattığı tepkinin, ‘millilik’ veya ‘milliyetçilik’ çerçevesinde ele alarak kendi ekonomik politikasını popüler kılma yoluna gitmiştir.” (Mert, 2007: 134).

“Ne mutlu Türküm diyene” sözündeki Türk budur. Bu millî devlet, Batı’nın kendine has evrimi içinde oluşan, yani Rönesans, reform, Fransız İhtilâli ve sanayi devriminin sonucunda ortaya çıkan millî devletlerin dışındaki ilk örnektir. Bu haliyle içte ve dışta eşi görülmeven etkilerde bulunmuştur. (1 Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Bu amaçla Özal, milliyetçilikten söz ederken sık sık, Türkiye’nin siyasi ve ekonomik gücünü artırmak, dünyadaki gelişmiş toplumlarla rekabet edebilmek ve Türkiye’yi itibarlı bir güç hâline getirmekten de söz etmiştir.

“Bu politikaların bir diğer vechesi de özel sektöre verilen önem olmuştur. Devlet ekonomik hayatta müdahaleci olmaktan çıkarılmış, tanzim edici yönü ağır basar hale getirilmiştir. Bu anlayış içerisinde, iktisadi devlet teşekküllerimizin özelleştirilmesine öncelik verilmiştir.” (1 Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Konuşmalarında milliyetçiliği, bir ırkçılık veya bir ırkın üstünlüğü olarak düşünmediklerini vurgulayan Özal, milliyetçiliği daha çok, milli birlik ve beraberliği, milletin bağımsızlığı ve bütünlüğü, ülkenin bölünmezliği, cumhuriyetin ve demokrasinin korunması olarak algıladıklarını dile getirmiştir (Duman, 2008:213).

21 Şubat 1988’de İzmir İl Kongresinde yaptığı konuşmada Özal (1988:131), milliyetçilik anlayışlarının basit, başkalarının söylediği gibi manaya gelmediğini vurgulayarak bu konudaki düşüncelerini şu şekilde açıklıyordu. Milliyetçilik anlayışımız, bu memleketi ileriye götürmek isteyen diğer milletlerle rekabet ettiren ve daha önde olmamız için çalışmanın elzem olduğunu anlatan bir anlayıştır. Biz

milliyetçiliği bir nevi milletler arasında yarış diye görüyoruz.” İfadelerinden anladığımız gibi Özal, başka ülkelerle yarışmayı, milliyetçiliğin en önemli özelliği olarak görmektedir. Başka bir konuşmasında milliyetçilik anlayışlarıyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır. “Bizim milliyetçiliğimiz, Avrupa’dan geri kalmama milliyetçiliğidir, onunla yarış etme milliyetçiliğidir. Ben milliyetçiliği böyle anlıyorum. Yoksa “Komünistler Moskova’ya” diye bağarmakla milliyetçilik olmaz.” Özal, aynı zamanda tarihsel romantizme kapılarak ve geçmişle övünerek milliyetçi olunamayacağını, bu anlamda milliyetçilikte esas olanın bugün itibariyle diğer ülkeler karşısında önde olabilmek, onlarla mücadele edebilmek olduğunu, 1991’de yapmış olduğu şu konuşmayla dile getirmiştir. “Fatih Sultan Mehmet şunu yaptı”, “Yavuz Sultan Selim şunu yaptı” diye geçmişle övünmek, milliyetçilik değildir. Milliyetçilik, toplumların o anda, kendi yaptıkları işlerle övünebilmesidir.” (Barlas, 2001:126).

Millet kavramının tanımı konusunda da Özal, Kemalizm’in resmi milliyetçilik anlayışından uzaklaşmaktadır. Kemalizm, ulusal bir kimlik yaratma konusunda, farklı kimlikleri, -bir üst kimlik olarak- Türk kimliği adı altında tanımlamış ve din unsurunu da bu tanımın dışında tutmuştur. Oysa Özal, dünya vatandaşlığından söz ederek evrensel kimliklere ve bireysel özgürlüğe vurgu yapmış, Anadolu’nun sosyolojik açıdan çok farklı etnik/dini kimliklere sahip olduğunu ve bu kimlikleri bir arada tutan bağın, aslında din unsuru olduğunu ve Cumhuriyetin de aynı şekilde Osmanlı’nın bir bakiyesi olduğunu iddia ederek resmi tezlerden ayrılmıştır (Duman, 2008: 214).

Özal, bu düşüncesini yapmış olduğu şu konuşmayla açık bir biçimde ortaya koymuştur. “Bizim milletimiz, eğer şu kökten gelmiş diye milliyetçiliği böyle tarif edersek, biz milleti parça parça ederiz. Biz bir imparatorluğun (Osmanlı) bakiyesiyiz. Her taraftan gelmiş insanlar var... Yugoslavya’dan gelmiş, Rumeli’den gelmiş, Kafkasya’dan gelmiş, Arabistan’dan, Libya’dan gelen... Kabul ediniz ki, bir taraftan da kültür yelpazemizde geniş, çok koyu dindar olanlar olduğu gibi, Avrupa’ya çok yakın olduğumuz için, Avrupalı 150 senelik ilişkimiz olduğu için, çok Avrupalı görünenler de var. Biz bu cemiyeti kapsamak, kavramak mecburiyetindeyiz. Ben

milliyetçiliği bütün milleti bölmeyen, parçalamayan bir bütün olarak alıyorum.” (Özal,1989: 162).

3.2.4. Özal ve Muhafazakârlık

Muhafazakârlık anlayışıyla ilgili Özal, “Muhafazakârlık anlayışımız, milli, manevi ve ahlaki değerlerimize, kültürümüze, tarihimize, örf, âdet ve geleneklerimize bağlılığımızın bir ifadesidir. İyi olanın, güzel olanın, kıymetli olanın muhafazasıdır. Asla tutucu, mutaassıp ve yeniliklere kapalı değiliz. Aksine, ilerlemeye açık, medeni, müreffeh, büyük ve kudretli bir Türkiye, en büyük idealimizdir.” demektedir (Binark, 2008: 55).

Türkiye’de muhafazakâr modernleşme geleneğinin en tipik temsilcisi Turgut Özal olmuştur. Bir tarafta geleneksel ve dinsel değerlere, örf ve adetlere, kültürel ve tarihsel mirasa karşı gösterdiği hassasiyet, diğer taraftan, ekonomik ve teknolojik modernleşmeye, Batı demokrasisi ve liberalizmine olan hayranlığı ile Özal, hem muhafazakâr ve Doğulu, hem de modern ve Batılı olmayı başarabilen ender isimlerden biridir (Duman, 2008: 204).

Özal’ın nasıl bir muhafazakâr anlayışa sahip olduğu sorusuna cevap verebilmek için öncelikle onun muhafazakârlıktan ne anladığına bakmamız lazım. Bunun için de öncelikle şu noktanın altını çizmek gerek. “Muhafazakârlığın “tutuculuk” anlamına gelmediğini sık sık belirten Özal, dindar, geleneksel hassasiyetlerin kamusal meşruiyet sahasını genişletirken gerek kamusal gerek özel alanda “pratik faydası” olan ‘her şeye’ açık bir tutum sergilemesi; gerek Batılı/modern, gerekse geleneksel ‘yüksek kültür’ düzenlemenin dışında kalan, ‘avamî’ popüler kültür ürünlerine ilgisini sergilemekten geri durmaması ile inşa ettiği (pragmatist-muhafazakâr) imgeyi kişiselleştiriyordu.” (Bora, Erdoğan, 2003: 644).

Kültürel muhafazakârlık daha çok; milli birlik ve beraberliğe, geleneksel ve dinsel değerlere, örf ve adetlere gönderme yapan bir dil/söylem/retorik kullanır. Özal da, muhafazakârlığı tam da bu söylemler temelinde tanımlamaya, inşa etmeye çalışmıştır. Nitekim Anavatan Partisi programının ilk maddesinde: “...milliyetçiliği milli ve manevi değerlere bağlılığı düstur ittihaz eden... Geleceğimizin teminatı olan gençlerimizin modern ve ileri Türkiye idealine bağlı milli ve ahlaki

değerlerimizi benimsemiş, milli düşünceye sahip, herkese karşı sevgi, saygı ve müsamaha besleyen ve medeni bir insan olarak yetiştirilmelerini milli eğitimin esası sayan...” (Özal, 1986: 578) ile devam eden cümleler kullanılmış ve bu cümleler, Özal’ın muhafazakâr anlayışının, siyasi ve ideolojik olmaktan çok sosyal ve kültürel bir temele dayandığını göstermiştir. Diğer bir deyişle onun açısından muhafazakâr olmak, toplumsal, kültürel ve ahlaki değerlere, örf ve adetlere, gelenek ve dine saygılı olmak ve aynı zamanda tutucu, mutaassıp ve yeniliklere kapalı olmamaktır. “...bizim muhafazakârlık anlayışımız sadece geride olan kıymetlere hayranlık değildir... Ama muhafazakârlık diye, aynı zamanda yeniliklere fevkalade açık olduğumuzu bilhassa belirtmek istiyorum. Yani biz muhafazakâr olmakla beraber milli ve manevi değerlerimizi, bunların en güzellerine sahip olmak, anlatmak, anlamak bunun yanında da aynı zamanda modern dünyanın icaplarını öğrenmek, bunların en iyilerini almak, ileri bir ülke olmak durumundayız. Muhafazakârlık anlayışını da bu çerçeve içerisinde görmemiz lazım.” (Özal, 1989: 173).

Muhafazakâr olmak, tarihsel ve kültürel mirasa karşı saygılı olmak anlamına geldiğini hatırlatan Özal, sık sık bu değerleri korumanın önemi üzerinde durmuştur. Örneğin, 21 Şubat 1988’de İzmir İl Kongresi’nde bu konuyla ilgili olarak şöyle konuşmuştur: “tarihimizden gelen, kültürümüzden gelen birçok kıymetlere sahibiz, birçok değerlere sahibiz. Bunların unutulmaması, bunların bilakis meydana çıkarılması yanındayız. Bunlara güç verilmesi yanındayız. İnanıyoruz ki, bir milleti birbirine bağlayan kültür, bu hazinelerle değerlendirilir, meydana çıkarsa o memlekette insanlar birbirini daha iyi severler, daha çok severler.” (Özal, 1988: 131–132).

Özal, muhafazakâr siyasetin temel kurumlarından olan aile üzerinde de durmuştur. Bu amaçla Başbakanlığa bağlı Aile Araştırma Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu gibi kurumları kurmuş ve Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu-erotik dergilerin poşetlenmesi- yasasını çıkartmıştır. Aileyi, toplumun temel direği olarak gördü ve aile müessesesinin güçlendirilmesini istemiştir. Ayrıca, muhafazakâr düşünce geleneğinin ve muhafazakâr siyasetin temel kurumlarından biri olan din ve din eğitimi üzerinde de durdu. Anavatan Partisi programında bu konuyla ilgili olarak şu madde yer almıştır.

“...devletin ilk ve orta öğretim kurumlarında dini eğitim ve öğretim yapılması için gerekli tedbirleri almasını zorunlu görürüz.” (Tuncer, 1986: 17–21).

Kendisi de yüksek ahlâk sahibi ve dengeli bir neslin yetiştirilmesinin önemini vurgulayarak, ilk ve orta öğretimde dini eğitimin mutlaka devlet tarafından verilmesinin gereğini dile getirmiş, bu amaçla imam-hatip liselerinin yapımına ağırlık vermiştir. Nitekim Türkiye’de, 1970 yılında 40 imam-hatip lisesi varken, bu sayı 1980 yılında 149’a ve 1988 yılında da 383’e yükselmiştir. Aynı yıllarda toplam öğrenci sayısı 44.000’den, 178.000’e ve oradan da 290.000’e yükselmiştir (Cumhuriyet, 08.01.1989, aktaran Cemal, 1989:166). Özal, toplumun manevi değerlerini korumak ve geliştirmek amacıyla muhafazakâr politikalara ağırlık vermiştir. Bu politikardan bazıları şunlardır:

1. Radyo ve Televizyon ’da bira ve alkollü maddelerin satışıyla ilgili reklamlar, cami ve okul gibi binaların yakınlığında alkollü madde satışı yasaklanmıştır.
2. Muzır Neşriyat olarak bilinen müstehcen yayınlar yasaklanmaya çalışılmış veya bu tür görsel yayınların koyu renkli poşetler içinde satılması zorunluluğu getirilmiştir.
3. Hacca gidiş ve gelişler büyük ölçüde kolaylaştırılmıştır. Nitekim Anavatan Partisi döneminde hacca gidenlerin sayısı bir önceki döneme göre üç misli artmıştır.
4. İslam ülkeleriyle daha yakın işbirliği yapılmış, bu amaçla İslam Ülkeleri Araştırma Merkezi, İslam Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Komitesi ve İslam Ülkeleri Kültür – Merkezi İstanbul’da faaliyete geçirilmiştir.
5. Semavi dinlere hakaret ve küfür, suç kapsamı içine alınarak, bu konuda hukuksal düzenlemeler yapılmıştır.
6. Kur’an kurslarının artırılması çalışmalarına hız verilmiştir. Nitekim 1983– 1986 dönemi içinde beş yüzer yataklık 16 adet kuran kursu inşaatı bitirilerek hizmete açılmış, 4 bine yakın kuran kursunda 300 bine yakın öğrenci eğitime tabi tutulmuştur.
7. Diyanet İşleri Başkanlığının yaygın bir din eğitimi vermesine çalışılmış ve bu konuda kadro talepleri hemen karşılanmıştır. Örneğin bu dönem içinde mevcut kadrolara ilaveten 5000 yeni kadro ihdas edilmiştir.

8. Kamuya açık, din ve eğitim tesisi kuranlar teşvik edilmiş, bu amaçla okul, cami, öğrenci yurdu ve sağlık lisesi yaptırmak isteyenler veya yapılmalarına yardım edenlerin daha düşük vergi ödemelerine imkânı verilmiştir.

Bütün politikasını ekonomi merkezli bir anlayış üzerine kuran Özal, bu amaçla serbest bölgeler oluşturmak suretiyle o güne kadar pek üretimde bulunmayan Anadolu sermayesini de harekete geçirmiştir. Küçük ölçekli işletmelere sağlanan kredilerle bu dönemde çok önemli yatırımlar gerçekleşmiştir. Kimi çevrelerin “Yeşil Sermaye”, “İslami Sermaye” veya “Anadolu Kaplanları” adı verdikleri bu çevresel sermaye güçleri, İstanbul ve Ankara’dan bağımsız bir biçimde kendi iç dinamikleriyle ihracat yapmaya başlamışlardır. Bu sermaye grubunun önemli bir kısmını muhafazakâr çevreler oluşturmaktadır. Özal döneminde, özellikle burjuvalaşmaya başlayan bu kesimi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla iktidarı ile birlikte başta Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere İslami sermayenin ülkeye girişine izin verilmiştir. - Nitekim bu dönem içinde bankacılık alanında birçok İslami finans kurumunun faaliyete geçtiği gözlenebilir. Daha çok İslam ülkeleri menşei bu bankalar arasında, (Kuveyt Türk, Bank Mellat, Suudi Amerikan Bank), Faizsiz Bankacılık yapan (Al-Baraka Türk, Faysal Finans vb.) başta gelmektedir (Duman, 2008: 210)

3.2.5. Özal’ın Sosyal Adalet Politikası

Turgut Özal’ın kendine has politikalarından birisi de, sosyal adaletçilik düşüncesidir. Özal Sosyal adaletçiliği şu şekilde tanımlar;
Sosyal adaletçilik, belli başlı düşünce akımlarının, çok çeşitli yaklaşımları görülen ön yargıların ve kalıplaşmış geleneklerin tekelinde değildir. Sosyal adaletçilik, fakirin yanında olmak, onları korumak, ve düşük kesim olan orta direk olan işçi, memur, esnaf, çiftçi ve emekli kesime onların istekleri doğrultusunda programlar yaparak yaklaşmaktır. Türk değer ölçüleri içinde bu kesimlerin korunması ile adalet sağlanabilir. İslam dininde de Kişi kendi için istediğini başkası için de istemezse bizden değildir denilmektedir. Zaten adaleti seven Türk toplumu için bu bir görev değil gönüllü bir hareket olacaktır. Türk toplumu adaleti seven ve gözeten yapısı ile gerekli ekonomik tedbirlerde uyum içinde olacaktır (Binark, 2008: 55).

Özal'ın, sosyal adaletçilik politikalarının temelini olaylara samimi yaklaşmak ile ifade etmektedir. Peygamberimizin bir hadisinde “Komşusu aç yatarken tok yatan bizden değildir” sözü adaletin temelini paylaşmak olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Turgut Özal'ın “Aslolan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır” (Binark, 2008: 53) sözüyle sosyal adaletçiliğe işaret etmektedir.

3.3. Turgut Özal'ın Ekonomi Alanındaki Politikaları

3.3.1. Özal'ın Ekonomi Politikası

Cumhuriyet dönemi ve öncesinde, ekonomik reformlar yerine, daha çok sosyal ve kültürel reformlara ağırlık verilmiştir. Nitekim bu dönemde bir tarım reformu bile yapılamamışken, eğitim, kültür ve hukuk alanında birçok yeni yasal düzenlemeler yapılabilmektedir. Türkiye’de 1980’lere kadar süren bu politik anlayış, Turgut Özal’ın iktidara gelmesiyle beraber yerini, ekonomik reformlara bırakmıştır. 1980’lere kadar ekonomik işleyişten oldukça geri olan, dünya toplumlarından uzak kalan ve dışa bağımlılığı normal gören bir yapısı bulunan Türkiye, Özal’la birlikte, yeni bir kavramı uygulamaya çalışmıştır. Özellikle, para ve mali politikaların dünyaya uyumu anlamına gelen liberalleşme süreci, Türkiye’nin açmazlarını incelemiş ve her alanda aniden gelişen dünya da Türkiye’nin yerini korumasını ve ilerlemesini sağlamıştır. İthal ikameci anlayışını terk edilerek, ihracata dayalı sistemlere ve entegrasyona gidilmesi, ekonomik kalkınmayı sağlamış ve özelleştirme uygulamaları bu yönüyle devlet ve işletme arasında entegre sağlanarak devletin müdahalelerini azaltmıştır. İlk kez dışa açılma politikaları ile daha önce tarihimizde görülmemiş kalkınmayı başlatan Özal, serbest piyasa ekonomisini Türkiye’ye getirerek özgürlükçü politikalarının ne kadar yerinde olduğunu ispatlamıştır. Özal’ın bu politikası, geç Osmanlı döneminde İttihat ve Terakki’nin yerli bir burjuva sınıfı oluşturma çabalarına benzetilebilir. Çünkü Özal’la birlikte ilk kez milli sermayenin önü açılmış, girişimci ruh ortaya çıkmış ve yerli sermaye gelişen küresel kapitalizme entegre olmuştur (Duman, 2008: 234).

Memleketin en önemli meselesi, ekonomidir diyen Özal (1988: 387), ekonomik kalkınma ve gelişmenin, bir halkın kendi kaderini belirleyebilmesinin en temel şartı olarak görmüştür (Özal, 1986: 758). Bu amaçla Türk ekonomisini dünyaya açarak uluslararası sermaye ile rekabet etmek ve onunla bütünleştirmek, ödemeler dengesini ve döviz darboğazını aşmak amacıyla IMF ve Dünya Bankası ile istikrar politikaları adı altında bir yapısal uyum programını devreye koymuştur. Nitekim Türkiye bu dönemden başlamak üzere sık sık bu mali kuruluşlarla kısa ve uzun vadeli kredi anlaşmaları imzalamıştır. Örneğin, 1950–1979 yılları arasında Dünya Bankasıyla 72 kredi anlaşması imzalamışken, 1980’li yıllarda yalnız on yıl içinde 60 anlaşma imzalamıştır (Güler, 2005: 11).

Ülkelerin birbirleriyle ilişkilerini belirleyen temel faktör, ekonomik çıkarlardır diyen Özal (1984:88), Türkiye’deki ticareti artırmak için bütün ülkelerle ekonomik işbirliğine hazır olduklarını vurgulamış ve 2 Ocak 1985’te İstanbul’dan Ankara’ya gelirken uçakta basın mensuplarına konuyla ilgili olarak şu demeci vermiştir. “Biz diyoruz ki, kim bizimle daha fazla alakadar olursa biz de onlarla alakadar oluruz, menfaatomuzi gözetiriz. Hiç merak etmeyin yani Doğu-Batı, Sosyalist blok olsun, menfaatiniz önde gelir. İvedi meseleler, menfaat üzerine bina edilir. (Özal, 1985: 81).

Dış politikasını bu anlayış üzerine kuran Özal, seyahat ettiği ülkelerden Türkiye ile ticaret yapmalarını istemiştir. Nitekim Amerika’ya yaptığı bir gezide Türkiye’ye yardım yerine ticaret yapmalarını tavsiye/talep etmiştir. Ona göre ülkelerin birbirine yapacakları en büyük yardım, karşılıklı ticari faaliyetlerde bulunmaktır. Çünkü ekonomik ilişkiler, ülkeler arasında var olan siyasi gerilimleri hafifletecek ve siyasi anlaşmalar yolunu açacaktır (Naltbanoğlu, 1986: 114).

Finansal kiralama sistemi, modern bankacılık ekonomik yaşantımıza girmiştir.

Katma değer, vergi iadesi gibi ileri vergi sistemleri getirilmiştir.

Kurulan Menkul Kıymetler Borsası büyük atılım içindedir. Para, faiz, altın, mal ve hizmetler serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre fonksiyonlarını yapmaktadır. (1 Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Özal, dünya politik sahnesini, ülkelerin ekonomik güçleriyle orantılı olarak rol oynadıkları bir sahne olarak görmektedir. Bir gazetecinin “sizi eleştirenler, dış politikayı da ekonomi ağırlıklı olarak yönlendirdiğinizi iddia ediyorlar. Sizce,

uluslararası ilişkilerde ekonomik kararlarla, siyasi tercihler arasındaki etkileşim nasıl olmalıdır? Sorusuna Özal (1984: 385), şu yanıtı vermiştir: “Ekonomisi dışarıya el açmayı icap ettiren bir ülkenin siyasi ağırlığı da olamayacağına inanıyoruz. Ekonomisi kuvvetlenen ülke siyasi ağırlığa sahip olur. Bir ülkenin dış siyasetinde benim kanaatim, ekonomi yüzde 80 ağırlıktadır.” Türkiye’nin bölgesinde siyasal bir güç olabilmesi için de başta ekonomik açıdan gelişmiş ülkeler düzeyine gelmesi ve bunun için de sanayi maddelerine dayalı bir ihracat rejimine geçmesi gerektiğini düşünen Özal, hem Ortadoğu hem Avrupa hem de Amerika ile yakın ilişkiler kurmaya çaba göstermiştir. Bu çabaların merkezinde, Türk sermayesini dünyaya açmak, Türk işadamlarını dünyada iş yapar hâle getirmek ve Türk işgücü aracılığıyla Ortadoğu sermayesini Batı teknolojisiyle buluşturmak düşüncesi vardır. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için de dışa açık ve serbest rekabete dayalı bir ekonomik model (liberalizm) takip etmiştir.).

Bu durumda Özal’ın gerçekleştirdiği liberal politikalarda küresel gelişmelerden kaynaklanan ve 1980’lerden itibaren dünyada popüler bir yaklaşım olan “yeni sağ” politik anlayışı bulunmaktadır (Duman, 2008: 237).

Bu dönemde Türkiye’de “ihracata yönelik gelişme” stratejisi çerçevesinde ithalat korumaları kaldırılmış ve Türk ekonomisinin dünya ekonomilerine, mal ve finans piyasalarına eklenmesi sağlanmıştır. Bu dönüşümün temel hedefi, ekonominin birikiminin ve kaynaklarının dağılımında pazar fiyatlarının belirleyici unsur oluşturması, mal ve hizmet ihracatının yoğun devlet desteğiyle artırılması ve ülkenin dışa açılma stratejisinin sürdürülmesidir (Yeldan, 2001: 39).

Bu bağlamda ihracatta teşvik sistemi uygulanmış, döviz kuru aşınmaya bırakılmış ve faiz- kredi tahsisleri kolaylaştırılmıştır. Ekonomik zihniyet değişimini şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Kamu İktisadi Teşebbüsleri sanayileşmenin motoru, maliyet-fiyat ilişkisi açısından tüketici için sübvansiyon sağlayan ve yönetici yetiştiren kurumlar olarak faaliyet gösteriyorlardı. 1980 sonrası Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ürettiği mal ve hizmet fiyatları serbest bırakılmış ve daha köklü bir çözüm olarak bunların özelleştirilmeleri kararlaştırılmıştır.

- Kamu hizmeti anlayışındaki değişiklikler: Önceden kamu hizmetlerini kullanan vatandaştan herhangi bir ücret alınması düşünülmezdi. Ama yeni dönemde bu hizmetler kısmen veya tamamen piyasa ekonomisine göre fiyatlandırılmıştır. İlk defa bu yıllarda paralı yol uygulamasına geçilmiş ve devlet hastanelerindeki sağlık hizmetlerinin ücretleri arttırılmıştır
- Ekonomik tabloda tüketiciler ve üreticilerin yer ve ağırlığına dikkat çekilmiş ve fiyatların arz-talep dengesi içinde teşekkül etmesine çalışılmıştır.
- 1980-1990 dönemi tasarrufların asıl gövdesini gönüllü özel tasarruflar oluşturmuştur. 1980 öncesi dönemde bankalar ikramiyeler yoluyla mevduat toplarken, 1980 sonrası faiz en önemli enstrüman halini almıştır.
- Bu dönem “Ekonomik kalkınmanın temeli altyapı yatırımları ile oluşur” ilkesi doğrultusunda kamu altyapı yatırımlarına ağırlık verilen yıllar olmuştur.
- Ücretlerin düşürülmesi yoluyla yurtiçi talep daraltılarak, yurtdışı pazara ihraç edecek artık oluşturulmuştur.
- Özel kesim hükümetin “konut yapımı” politikaları doğrultusunda imkânlarını bu sektöre yöneltmiştir (Kılıçbay, 1991:209).

Bütün bu gelişmelerin sonucunda imalat sanayi reel ihracatı 1988 sonuna kadar %15 artmış, ihracatın GSMH içindeki payı 1980’de %5,1’den 1988’de %12,8’e yükselmiştir. Devletin ulusal ekonomideki payının düşürülmesi politikası sonucu ise aynı dönemde kamu yatırımlarındaki artış %1,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1980 yılında GSMH %-1,1 büyürken, bu oran 1983’te %3,2, 1984’te %5,9 ve 1985-1989 yılları arası %5,1 olmuştur. Gelişmişliğin önemli bir göstergesi olan kişi başına milli gelir rakamları 1982’de 935 dolar iken 1991’de 1666 dolara çıkmıştır (Kuyucuklu, 1993: 13-17).

Özal’ın hedef tuttuğu öncelikli konu dış politika ilişkilerinde ekonomik tavırlardı (Demiray, 2002: 294).

Bu yüzden Özal’ın dış politikaya bakışı hep ekonomi merkezliydi. Bu yaklaşımı yüzünden, Özal, güney komşularımız İran, Irak, ve Batıda Yunanistan ile Rusya gibi ülkelere dış politikada yakınlık göstermemiştir. Bunun nedeni, bu komşularla zaten var olan siyasi-ideolojik sorunlardır. Bu durum ekonomik ilişkilere de yansıtacağını düşünen Özal, bu ülkelerde ki rejimlerin dış politik işlerinde

Türkiye'ye yakın olamayacaklarını düşünmüştür. Türkiye'nin de kendine has hassas yapısı olduğu unutulmamalıdır (Ulman, 1988: 10).

Özal devraldığında oldukça bozuk olan dış ticaret de, Özal'a yapılan acımasız eleştirilere rağmen uygulamalar gerçekleşince iyileştirmelerin gerçekliği ortaya çıktı. Dünyanın genelinde ihracat oranları 1980-1988 yılları arasında % 40 artmışken, Türkiye'de ihracat oranı % 300 oranında artmıştır. Türkiye'nin ihracatı 1980 itibariyle 2,9 milyar USD iken bu rakam 1988'de 11,6 milyar USD olarak gerçekleşti. Döviz rezervlerinde ise 1983 yılında sadece 1,2 milyar USD olarak gerçekleşmişken, bu rakam 1991 yılında 12 milyar USD olarak kayda geçmiştir. Bunun dışında tarıma dayalı ihracat geliştirildi (Mercan, 2001). Uygulanan reformlar Türkiye'yi yeniden hayata döndürdü. Kalkınma hızı başarılı şekilde gerçekleştirildi. Bu durum dış politikada yansımaları neden oldu.

3.3.2.Sosyo-Ekonomik Bir Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Özal'ın yaklaşımları ile devlete yeni bir bakış oluşturulmuş oldu. Devletin yetkilerinin sınırlanması gerektiği ortaya çıktı. Devletin Türk insanı üzerinde oluşturduğu geleneksel baskıcı yapısı yani kutsal olması fikri, yerine devletin insanlara saygı duymasını gerektirmektedir. Bu bakımdan, belediyelerde yetkilendirme artırıldı ve adem-i merkeziyetçi yapı benimsendi Belediye yönetimlerinde mahalle sakinlerinin de yönetime katılması ve de departmanlarda uygun görülen alanda faaliyet göstermeleri öngörüldü. Özal'a göre, sosyal hizmetler olan yol, elektrik, su, eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlerin giderek genişlemesi yüzünden bu alanların yerel birimlere devredilmesi gerekiyordu. "Devlet idaresinde merkeziyetçiliğin azaltılmasını; hizmetlerin daha etkin, daha müessir, süratli ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için mahalli idarelerin yetkiler ve imkânlar yönünden güçlendirilmesini zorunlu görüyoruz". Bu durum doğal olarak yerel yönetimlerin aktif olmasını gerektiriyordu. Ayrıca böylelikle yerel yönetimlerde etkin bir politika izleyebilecek vatandaşın her an yanında olarak kopmamış olacaktı. Buradan hareketle, "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı" getirildi.

1991’de gerçekleşen ve 3723 sayılı yasa ile bilinen yasa ile Özal idealleri her zaman aynı olamadı (Öngen 2003:174).

3.3.3.24 Ocak Kararları ve Sonuçları

24 Ocak İstikrar Programıyla Türk ekonomisini dışa açan ve ihracata ağırlık veren bir sistem benimsemiştir. Başlangıçta başarılı sayılabilecek sonuçlar elde edilmiştir. 1980-1988 yılları arasında toplam ihracat milli gelire daha fazla çıkmıştır. Fakat toplam ithalat oranı yükselmesine rağmen bu oran ihracattan daha düşük düzeyde kalmıştır. Ancak, ardından gelen yıllarda Türkiye ekonomisi yüksek enflasyon ve yüksek faiz, bütçe açıkları, ve ulusal paranın değer kaybı ile karşı karşıya kalmıştır. 1994 krizi ve 1998-1999 Rusya krizi ve 1999 yılında Türkiye’de meydana gelen şiddetli iki deprem Türk ekonomisini çok derinden sarsmıştır. Daha sonraki yıllarda kamu sektöründe borçlanma, yerel yönetimler, döner sermayeli kuruluşlar kendi giderlerini karşılamak için dış borca yönelmişlerdir (Savran 2005).

1979 yılının sonuna doğru, ekonomik bunalımın etkisi toplumun her kesiminde hissedilmekteydi. Yüksek enflasyon ücretleri kemiriyordu. Üretimde(dolayısıyla artık kitlesinde) büyüme durmuştu. Sanayi burjuvazisinin artı-değeri yükseltebilmesi için değişken maliyetleri azaltmak yani ücretleri düşürmekten başka çıkar yolu yoktu. Ancak sendikal direniş oldukça güçlüydü. 1977–1980 yıllarında, iş günlerindeki grevler nedeniyle gerçekleşen kayıp 1973–1976 yıllarına kıyasla iki misli artmıştı. Büyük sermaye çevreleri bu durumdan oldukça rahatsızdı ve güçlü sendikal direnişin disiplin altına alınmasını istiyorlardı. 1979 yılında, T. Özal tarafından hazırlanan “24 Ocak Kararları” açıklandı. Raporda, Türkiye’nin bu kadar yüksek ücretlerle ihracat yapamayacağı ve batacağı görüşüne yer verilmekteydi. Bu görüş büyük sermayenin görüşleriyle tam bir uyum içerisindeydi. 24 Ocak programında yer alan devalüasyon, KİT zamları, fiyat denetimlerinin kaldırılması gibi uygulamalar nicel olarak IMF’nin önceki hükümetlerden istediği boyutları fazlasıyla aşmıştı. 24 Ocak kararları bir istikrar programı olmasının ötesinde, uluslararası sermayenin IMF ve DB aracılığıyla pazarladığı iki stratejik hedefi de bünyesinde taşımaktaydı. Bunlardan birincisi, içeride ve dışarıda piyasa serbestliği uygulaması, ikincisi, uluslar arası ve yerli sermayenin emeğe karşı

güçlendirilmesiydi. Söz konusu dönemde iktidarda bulunan Demirel hükümeti, bu yapısal uyum programını gerçekleştirecek araçlara sahip değildi. 12 Eylül 1980 Darbesi, yapısal uyum programının önündeki engelleri kaldırdı (Akkaya 2004: 151).

1994 krizi sonrasında alınan 5 Nisan Kararlarının temel amacı, enflasyonu azaltmak, kamu açıklarını düşürmek ve dış ticaret açığını azaltmaktır. Temel olarak hedef, KİT'lerin özelleştirilmesi, sınırlı bir vergi yasası değişikliği ve tarımda destekleme alımlarının sınırlandırılması oluşturmaktadır. Kamu gelirlerinin yükseltilerek, kamu harcamalarının düşürülmesi amaçlanmış ve büyük oranlı bir devalüasyon yapılmak zorunda kalınmıştır.

1979 yılında, Özal tarafından hazırlanan “24 Ocak Kararları”nda, Türkiye'nin bu kadar yüksek ücretlerle ihracat yapamayacağı ve batacağı görüşüne yer verilmekteydi. Bu görüş büyük sermayenin görüşleriyle tam bir uyum içerisindeydi. 24 Ocak programında yer alan devalüasyon, KİT zamları, fiyat denetimlerinin kaldırılması gibi uygulamalar nicel olarak IMF'nin önceki hükümetlerden istediği boyutları fazlasıyla aşmıştı. 24 Ocak kararları bir istikrar programı olmasının ötesinde, uluslararası sermayenin IMF ve DB aracılığıyla pazarladığı iki stratejik hedefi de bünyesinde taşımaktaydı. Bunlardan birincisi, içerde ve dışarıda piyasa serbestliği uygulaması, ikincisi, uluslar arası ve yerli sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesiydi. Söz konusu dönemde iktidarda bulunan Demirel hükümeti, bu yapısal uyum programını gerçekleştirecek araçlara sahip değildi. 12 Eylül 1980 Darbesi, yapısal uyum programının önündeki engelleri kaldırdı (Çavdar 1992: 228-229).

1990 sonrası yaşanan finansal krizlerin temel nedeni, sermaye hareketlerinden kaynaklanan bir çevrimin (dalgalanmanın) sert bir “iniş” gerçekleştirmesidir. Çevrimin “çıkış” noktasını ise yüksek arbitraj beklentisiyle ülkeye giren spekülasyon sermayenin ulusal ekonomi üzerindeki ilk etkileri oluşturur. Spekülasyon sermaye girişi döviz ucuzlaştırarak parasal genişlemeye ve talep artışına yol açar. İlerleyen zamanlarda cari işlem açıkları büyümeye, bankalar sistemindeki riskler artmaya, dış borç göstergelerinde bozulmalar oluşmaya ve ekonomiye ilişkin belirsizlikler baş göstermeye başlar. Söz konusu olumsuz gelişmeler, finans – kapital ve rantiyeye

beklentilerinin olumsuzlaşmasına yol açarak çevrimin “iniş” aşamasının ön koşullarını hazırlar. Birinci aşamada sıcak sermaye ülkeyi hızla terk eder. İkinci aşamada da döviz piyasasında ve bankalar sisteminde çöküş yaşanır. Böylece çevrim, krizin patlak vermesiyle tamamlanır

1990’lı yıllar, Türkiye’de ve dünyada küreselleşme yeni yeni filizlenmeye başlamıştır. Bu dönemde gelişmiş ülkelerdeki sermaye, karlılığını artırmak için üçüncü dünya ülkelerine yönelmiş, IMF ve DB gibi kurumların bu ülkelere yönelik faaliyetleri artmıştır. 1994 krizinin en önemli nedenlerinden birisi, kamu kesiminin içinde bulunduğu sağlıklı yapıdır. KKBG çok büyümüş, üstelik bu açık MB kaynaklarından karşılanarak ülkede enflasyonist bir sürecin yaşanmasının zemini hazırlanmıştır. Kriz sonrasında kamu kesimine yönelik önemli adımlar atılmış ve gerekli uygulamalar (Hazine kısa vadeli avansının düşürülmesi, kamu kredilerine tavan getirilmesi) hayata geçirilerek bu sağlıklı yapıya bir anlamda müdahale edilmiştir. 1994 krizine yol açan bir başka etmen ise, MB’nın düşük kur- yüksek faiz politikasıdır. Söz konusu politika, ülkeyi kısa vadeli spekülasyon sermaye için oldukça karlı ve cazip bir pazar haline getirmiştir. Aşırı değerli kur politikası dış ticarete de darbe vurmuş, ihracat azalırken, yurtdışında ithal mallara yönelik talep artmıştır. Kaynak sorunu olan ülkenin döviz kazandırıcı en önemli faaliyeti darbe alırken, döviz cinsinden yükümlülüğünü artıran faaliyet körüklenmiştir. Söz konusu süreçte giderek büyüyen cari açık sıcak para ile finanse edilerek ülkenin dışa bağımlılığı artmış ve finansal dengeler pamuk ipliğine bağlanmıştır (Ercan 2004: 193).

3.3.4. Yeni Sağ

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yönetim, devlet, demokrasi ve siyaset gibi kavramlar yeniden tanımlanmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, ulus devletlerin küreselleşme ve uluslararası örgütlerin baskısıyla aşınması, modernist-pozitivist düşüncenin mutlak hâkimiyeti, geleneksel kabullerin yıkılarak yerine yeni düzenlerin inşa edilmesine zemin hazırlamıştır. 1929 dünya ekonomik buhranının ardından liberal düşünce rafa kaldırılmaya başlanmış ve devletçi eğilimler, refah devleti gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Fakat 1970’li yıllara gelindiğinde ekonomik ve mali bunalımlar,

hükümetlerin aşırı yüklenmesi ve demokrasi krizleriyle beraber bu düşünce akımı da iflas etmeye başlamıştır (Özkazanç, 1996: 1219).

Batı'da yaşanan gelişmeler etkisinde, Türkiye'de de yeni sağın gelişimi zemin ve zaman olarak 1980'li yıllarda öne çıkmıştır.1946'da çok partili siyasi sisteme geçişle birlikte ekonomik, toplumsal ve politik yapıda önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan çok partili sisteme geçişe kadar yaşanan "seçkin devlet" anlayışı (Kahraman, 1995: 75), Türkiye'de demokrasinin önünü açan sağ eğilimli bir kitle partisi kimliğini üstlenen Demokrat Parti iktidarı ile zafiyete uğramıştır.50'li yıllarda Demokrat Parti iktidarı ile yaşanan toplumsal değişimler, Türk siyasetinde yaşanan ilk askeri müdahaleyi beraberinde getirmiştir. Kahraman'a göre yaşanan 1960 askeri müdahalesi ve hazırlanan yeni Anayasa, devlet yönetimini bürokrasi-burjuvazi arasında bir paylaşırma girişimi olarak algılanmaktadır.

1960'ların sonlarından itibaren benimsenen ithal ikameci ve korumacı ekonomik politikalara dayalı sanayileşme politikaları, gerek dış ticaret hacmindeki darlık, gerekse döviz dar boğazları sonucu 70'li yıllara büyük sorunlar taşımıştır.1970'lerde yaşanan uluslararası ekonomik kriz paralelinde Türkiye, cumhuriyet tarihinde karşılaşılan en ciddi politik ve sosyo-ekonomik krizin içine girmiştir. Sosyal çalkantılar, siyasal terör, işsizlik, döviz sıkıntısı, büyüyen dış borç, enflasyon, ekonomide küçülme, yokluklar, büyüyen dış ticaret açığı ve ödemeler dengesindeki açıklar (Tünay, 1993: 1) ile kendini gösteren bu kriz dönemi, 1973 ve 1979 yıllarında uluslararası piyasalarda yaşanan petrol fiyatları dalgalanmaları ile de karşılaşınca "borç ödeme" konusunda önemli bir sorunla karşı karşıya kalmıştır (Celasun, 1989: 193).

Türk yeni sağ, ekonomik ve toplumsal geçmişindeki farklılıklar ve yeterli stratejik ve taktik planlama sağlanamadan yaşanan Özal dönemi ile Batı örneklerinden farklı bir seyir izlemiştir. Türkiye'nin "dışa açılma politikaları" ile hızlı ve antidemokratik bir biçimde küreselleşmenin içine girişi toplumsal sorunları hızlandırmıştır. Türkiye'de (Latin Amerika ve Asya ülkeleri gibi) toplumsal kargaşalar sonrasında gelen 12 Eylül askeri müdahalesi "yeni "ye yol açmış, bu yol Özal iktidarının ekonomi politiğin yerine politik ekonomiyi oturtma çabasını hızlı ve

etkin bir biçimde uygulamasını, bu yolla da sivil yaşama geçişteki egemenliğini kurmasını sağlamıştır. Türkiye’de daha sonra yaşanan toplumsal değişimler ise, üç hürriyetin eksiliğini hissettirmektedir (Özkazanç, 1996: 1219).

3.3.5.Turgut Özal ve Yeni Sağ

1980’li yılların küresel eğilim ve yönelişlerini iyi fark etmiş olan Özal Türkiye’nin mevcut hâliyle, yani o günkü siyasi ve ekonomik yapısıyla bu eğilim ve yönelişlere ayak uyduramayacağını, bu noktada devletin yeniden yapılandırılmasının yani karma ekonomik modelin değiştirilmesini değil, cumhuriyet rejiminin temel ilkelerini oluşturan –Kemalist felsefenin- de değişimini öngören bir restorasyon projesi olarak da görülebilir. Nitekim Özal, konuşma, demeç, mesaj ve beyanatlarında bu yeni yapılandırma programının, ekonomide yapısal bir dönüşümü, siyasette de zihniyet değişimini içerdiğini belirtmekten çekinmemiştir. Üç Hürriyet teorisi başta iki grup olarak birbirine düşman davranışlar sergileyen sol ve sağ grupları birbirine yaklaştırmıştır. Özal yeni bir sağ anlayışını Üç Hürriyet teorisine kanalize etmiştir. Üç Hürriyet teorisi ülkede farklı kanallar kullanarak halkı şaşırtmaya çalışan insanları ikna etmiştir. 1980 Darbesi sonrasında devletin reorganizasyonu çabasında Özal’ın liberal-muhafazakâr politikaları bu açıdan belirleyici olmuştur denilebilir. Bu politikalarla, Türkiye’de Tanzimat’tan beri süregelen *politik ve* bürokratik modernleşme yerini, iktisadi rasyonalizmi öne çıkaran ticari ve mali bir modernleşmeye bırakmıştır. Bu açıdan Özal, bütün sorunların kökeninde ekonomik faktörleri bulduğu için politikalarında da, ekonomiyi merkeze almaya çalışmış, yeni sağın, ‘devletin ekonomik açıdan küçük ama siyasi açıdan güçlü’ olma ilkesi doğrultusunda hareket etmiştir (Duman, 2008: 150-151).

Bu serbest ortamı yaratmak için liberal politikalara ağırlık veren Özal, yeni dönemle birlikte devletin, artık sosyal yükümlülüklerini yerine getiremeyecek kadar hantal bir yapıya büründüğünü, klasik rol ve fonksiyonlarını bile yerine getiremez olduğunu vurgulamıştır. Bundan dolayı da devlet karşısında bireyin özgürlük ve girişim ruhunu öne çıkaran politikalara ağırlık verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Üç Hürriyet teorisinden biri olan Düşünce Teorisinde özgürlük anlayışı hâkim olarak bir serbesti gibi görünse de asıl amaç demokratik olmaktır. Düşünce teorisi demokrasi

anlayışında geliştirilen bir amaç taşımaktadır. Bu düşüncesini, 4–7 Haziran 1992’de Üçüncü İzmir İktisat Kongresinde şöyle ifade ediyordu “Güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir; güçlü devlet harcamaları çok fakat iki yakası bir araya gelemeyen devlet değildir. Güçlü devlet, bir istihdam kapısı değildir, güçlü devlet, bir mabut veya baba değildir... aslolan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır (Barlas, 2001: 263).

Bu uygulamalara bakıldığında, Özal’ın; sosyal güvenlik, vergilere, eğitim ve sağlık harcamalarından, sosyal sigorta primlerine kadar birçok alanda devletin lehinde olacak biçimde yasal düzenlemeler yaptığını görebiliriz. Üç Hürriyet teorisi çeşitli aşamalar içermektedir. Temelde devletin bekasını düşünene ama halkçı bir yapıya sahiptir. Bu düzenlemelerin ayrıntısına indiğimizde; emekli sandığına bağlı çalışanların ücretleri ve sosyal kurumlara ayrılan payların önemli oranda düşürüldüğü, işçilerin sosyal sigorta primlerinin artırıldığı, düşük ücret politikası uygulanarak sosyal harcamaların -eğitim ve sağlık başta olmak üzere- kısılmaya çalışıldığı, emeklilik yaşının yükseltildiği, özel sektöre bir tarafta finansal destek ve düşük faizli krediler sunulurken, diğer taraftan ödedikleri vergilerde indirimle gidildiğini görmekteyiz. Ayrıca, hükümetin kamu yatırımları ve istihdama dönük ilk yıllarda uyguladığı sosyal politikalar, son dönemlerde özel sektöre devretmek suretiyle piyasanın inisiyatifine bırakmaya çalıştığını da eklemeliyiz. Özal, iktidarının ilk döneminde altyapı yatırımlarını ağırlık verdiği sosyal politikalarından, -elektrik, su, kanalizasyon, telekomünikasyon, otoyollar, barajların yapımı- 1990’lara doğru artan enflasyonist baskılar ve bütçe açıkları nedeniyle vazgeçti ve bu alanları özel sektöre bırakmaya çalıştı. Söz konusu yeni sağ siyasetin hedeflediği ‘ekonomik açıdan küçük ama siyasi açıdan güçlü devlet’ anlayışı, Özal’ın bu politikalarıyla Türkiye’de önemli oranda da başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Bugün ise döviz sıkıntımız kalmamıştır.

Döviz rezervlerimiz rekor bir seviyeye 11 milyar dolara ulaşmıştır.

Türk Lirası tam konvertibiliteye geçmiştir.

Serbest bölgeler kurulmuştur.

Finansal kiralama sistemi, modern bankacılık ekonomik yaşantımıza girmiştir.

Katma değer, vergi iadesi gibi ileri vergi sistemleri getirilmiştir. (1 Eylül 1989 Meclis Konuşmasından)

Özal'a göre aslında yeni sağ siyaset, Türk modernleşmesi açısından çok önemli bir fırsat da sunmuştur. Çünkü Özkazaç'ın da (2007: 97) yerinde belirttiği gibi; yeni sağ siyaset, meşruiyetini gelenek ile modernlik, din ile serbest rekabet ekonomisi, liberalizm ile muhafazakârlık arasında kurmaya çalıştığı sentezde aramıştır. Bu özgün senteze dayanan liberal-muhafazakâr politika, Özal'ın dünya görüşüyle de birebir örtüşmüştür (aktaran Duman, 2008: 152). Yukarıda ki açıklamalardan anlaşılacağı üzere liberal anlayış ile yeni gelişen formlar Özal'ın geliştirdiği Üç Hürriyet teorisi ile örtüşmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL'IN DIŞ POLİTİKA FELSEFESİ

Sürekli iç dünya dış dünya uyumunu sağlamaya ve tesis etmeye çalışan liderler, değişim toplumunda zorlanmakta geliştirilen yönetim işlevleri çok fazla süremeden etkisini kaybetmektedir. Yönetim ve liderlik konuları küreselleşen ve küreselleşmeyi kanıksamış bir dünya da işlevlerini kaybetmek üzeredir.

Ekonomisi gelişmemiş ülkelerde demokrasiden bahsedilemezdi: “Önce ekonomi, sonra demokrasi” biçiminde lanse edilen liberalizmden kasıtı Özal şu şekilde açıklar; “*Önce ekonomi yasaklardan arındırılacak, tam liberal olacak. Bu yolla ekonomi güçlenecek, havadan para kazanma yolları kapanacak. Bütün bunlara paralel olarak da demokrasi gelişecek. Batı’da da demokrasinin temelinde liberal ekonomi yatmıyor mu? Karaborsayla, kuyrukla demokrasi kurulamaz. Demokrasi için ekonominin ayakları üstünde kalması lazım*”. Bu durum dış politikada ki aktifliğe işaret ediyordu. İç piyasanın düzgünlüğü sadece demokrasi değil, diğer bütün özgürlükler de içine alarak sağlanabilir ve bu ne kadar dışa yansıtılırsa gerekli yatırımlar bu şekilde çekilebilirdi: “*Savunduğumuz serbest rekabet düzeni, serbest piyasa ekonomisi, basın ve düşünce hürriyetinin yerleştiği en iyi ortamdır. Serbest rekabet sisteminin serbest pazar ekonomilerinin uygulandığı tüm ülkelere bakalım. Bir de serbest rekabet sisteminin uygulanmadığı Doğu Bloku ülkelerine bakalım. Hangisinde acaba fikir hürriyeti, basın hürriyeti, düşünce hürriyet gelişmiştir*”. (1 Eylül 1989 Meclis Konuşmasından). Dış politikanın en önemli silahı ise özgürlükler olacaktır. Özal buradan hareketle Üç Hürriyet teorisi ile Türkiye’yi özgürlükler ülkesi yapmayı hedeflemişti.

4.1.ÖZAL'IN DEVLET FELSEFESİ VE REFORMİST TARAFI

1983 genel seçimleri Türkiye’de reformist hareketlerin başlangıç noktasını temsil etmektedir. Özal iktidara geldiğinde “bireyin devlet için değil, devletin birey için var olduğunu” iddia ederek demokratik bir sürece işaret etmektedir. Devlet demokrasi ile yönetildiğine göre birey de demokratik bir anlayışa sahip olmak zorundadır. Özal Üç Hürriyet teorisi ile devlet ve birey arasında ki ilişkilerde

özgürlük tamamıyla yer almalıdır ifadesini sunmuştur. Bu açılım, özel girişimciliğin ekonomide yaygınlaştırılmasını ve etkili bir uygulama olacağı kanaati içermektedir. Özal'a göre 1980'li yıllarda Devlete karşı bir karşıt duruş bulunmaktadır. Bununla mücadele için ekonominin iyileştirilmesi gereklidir. Devlet bunu tek başına değil, bireylerin de içine alınarak ortak hareket edilerek bu zihniyetin değiştirilebileceğini iddia eder (Özal, 1992: 14).

Özal'ın iktidara gelmesiyle birlikte devletin yeni bir yapılanmaya girdiği görülmektedir. Bunun nedeni, Özal devlet yapısını yetersiz görmektedir. Radikal bir değişim, yeni düzenlemeler, Türkiye'nin içinde bulunduğu gidişatı değiştirmeye faydalı görülmektedir. Bu durum Özal'ın gerek kendi partisi gerekse halk tarafından destek görmesi ile sonuçlanmıştır (Timur, 2000: 338).

Turgut Özal, 1980 sonrası yapılanmayı ekonomi üzerine yoğunlaşarak radikal değişikliklerle ve farklı siyasi üslubuyla düzenlemeye çalışmıştır. *Hatırlayacaksınız*,

Ülke içinde, siyasi kimliği 'liberal-muhafazakâr' olan Özal, Türkiye'yi ekonomi ve siyaset olarak iki ana bölüme ayırarak şekillendirmiştir.

Özal, kutsal devlet, otoriter devlet anlayışı olarak hissedildiği Türkiye'sinde bu anlayışının Türk dış ilişkilerinde ki konumunu zayıflatacağını ve hatta düşüreceğini fark etmiştir. Bu durum bürokratik olarak ta devletin gücünü zayıflatıyordu.

Özal, bankacılık sektörünün iyileştirilmesine yönelik adımlar 1990'lı yılların sonuna doğru gerçekleştirmiştir. Piyasada yıllarca yüksek açık pozisyonla, yetersiz sermayeli faaliyet göstermesine göz yumulan bankalara ilişkin birdenbire alınan rehabilite kararları bankaları panik havasına sokmuştur. Yabancı para pozisyon açıklarını kapatmaya çalışan bankaların telasını gören kısa vadeli spekülâtif sermaye ülkeyi hızla terk ederken ekonomideki balon da şiddetle patlamıştır. 1994 yılı krizi 2001 yılı krizine kıyasla daha hafif atlatılmıştır. 1994 krizi, ekonominin aynı tempoyla daha fazla devam edemeyeceğinin ve birtakım önlemler alınması gerektiğinin sinyalini vermiştir. Ancak gerekli ve yeterli önlemler alınmamış ve 1994 krizinin birikimli tekrarlanması olan 1999 yılı sarsıntısı, ardından da büyük bunalıma yol açan 2001 krizi gerçekleşmiştir. 2001 krizinden sonra 44000 kişi işsiz kalmıştır. Bununla birlikte işsizliğin niteliği değişmiştir. İşsiz kalanların büyük çoğunluğunu

yüksek eğitimli kişiler oluşturmuştur. Bu sonucun yaşanmasında, 2001’de bankacılık sektörünün aldığı ağır darbenin payı vardır. Bankacılık sektörüne ilişkin yapısal düzenlemelerin 1994’te gerçekleştirilmesi gerekirken, söz konusu düzenlemeler ve önlemler ancak 2001 krizinden sonra uygulamaya konulmuştur. Ancak geciken önlemlerin hayata geçirilmesinin faturası ağır olmuştur. Bankacılık sektörüne yüklü bir kaynak aktarılması zorunluluğu doğmuştur.

İhracatın ithalatı karşılama oranı, hem 1994 hem de 2001 krizlerinden önce anlamlı bir düşüş sergilemiştir. Türkiye’de ihracat gelirinin, ithalat gereksinimini karşılamaya yetmemesi bu durumun döviz dar boğazından kaynaklanan krizlerin yaşanmasında önemli payının olması nedeniyle söz konusu oran takip edilmesi ve dikkate alınması gereken bir gösterge niteliğindedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı, hem 1994 hem de 2001 krizleri için öncü gösterge olarak kabul edilmiştir.

(Güler, 2005: 272).

Özal modernleşmeyi radikal değişimin en önemli parçası olarak görüyordu. Modernleşme aynı zamanda ekonominin dinamiklerini de tetikleyecekti. Bu durum, Batı egemenliğinde ulusal şirketlerin hâkim olduğu, sanayi, ihracat ve ithalat alanlarının da bu güçlerle baş etmek için en ideal yaklaşımdı. Bunun için özel girişimciliği yaygınlaştırmak için, Özal, 22 Ağustos 1988’de “Uluslararası Kamu Finansmanı Enstitüsü’nün 44. Kongresinin açılışında şu şekilde ifade etmiştir (Özal, 1988: 109);

Türkiye, liberal piyasa ekonomisine geç girdi. 200 yıllık batılılaşma reformu olarak her şeyi yaptık, ama batının üstünlüğünün liberal ekonomiden geldiğini anlayamadık. 1980’e kadar ekonomimiz içe dönük, müdahaleci ve ithal ikameci niteliğini muhafaza etti. Müteşebbislere, piyasaya ve piyasa güçlerinin işbirliğine kuşkuyla baktık. Savunmasız bir refleksle, ithalata karşı kendimizi koruduk ve ihracatı artırmaktan kaçındık. Bu nedenlerle, kamu sektörü aşırı güçlendi; merkezi planlama büyük ölçüde piyasanın yerine geçti; fiyat, kambiyo ve dış ticaret kontrolleriyle sübvansiyonlar kaynak tahsisini temelden çarpıttılar. Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne katkıda bulunan bu müdahaleleri tevarüs ettik ve yeni şartlara uydurduk. Popülist ideoloji bu kalıntıları çağdaş milliyetçi olarak gösterdi.

Özal'ın devlet ve reformist yaklaşımını şu üç özelliği ile ifade edilebilir. İlk olarak Özal'ın vizyon sahibi ve liderlik vasıfları olan bir ekonomist ve siyasetçi olması. Türkiye'nin gidişatını anlayabiliyor ve yön verebiliyordu. İkincisi, Özal'ın Türkiye'nin gündemini kendisinin belirlediği bir tarzı olduğudur. Medyanın dikkatini çekerek, onu kendi söylemlerine kanalize ederek toplumu yönlendirebiliyordu. Üçüncüsü ise, Özal halka karşı yumuşak bir hareket tarzına sahipti. Gerek televizyon gerekse, dış ilişkilerinde oldukça duygusal bir tarza sahipti. Halkın değerlerine dikkat ediyor Cuma namazına, Hacca gidiyor, oruç tutuyor ve çok saygılı davranıyordu (Yayla, 2001: 17). Üç Hürriyet teorisini bir değerler teorisi olarak ta görebiliriz. Türk halkı değerlerine düşkün bir millettir. Din ve düşünce konularında özgürlüğü ilke edinirler. Bu yüzden Özal'ın bu teorisi Türkleri bir altına almış gözükmektedir.

Özal herhangi bir tarafı tutmuyor ya da temsil etmiyordu. Ne tam bir İslamcı ne de tam bir laik görünmese de her iki tarafın değerlerini ve sınırlarını biliyordu. Ne tam bir gelenekçi, ne de tam bir modernist olmasa da her ikisine de sahipti. Farklı iki kutbun tam ortasındaydı hep (Gözen, 2003: 313). Düşünce hürriyetinde Özal taraf tutma eğilimlerinin tek bir tarafa odaklanmalarını çeşitli fikirlerin ortaya çıkmasını amaç edinmiştir.

Özal'ın radikal değişime odaklı siyasi yaşamının aşağıdaki alanlarda etkili olduğu görülmektedir:

1. *İdari Reform*: Devlet teşkilatında radikal yapılandırmalar.
2. *Personel Reformu*: Kamu çalışanlarının şartları iyileştirildi. Mali olarak standardizasyona gidildi.
3. *Hukuk ve Adalet Reformu*: Yargıda kanunlar azaltıldı. Hükümlüler için yeni düzenlemeler getirildi. Özal'ın Üç Hürriyet teorisinin karşısında ki en büyük engeli 141, 142 ve 163.maddeleri kaldırarak sağlamıştır.
4. *Vergi Reformu*: Faturaya vergi iadesi sistemi getirildi (KDV).
5. *Kambiyo ve Dış Ticaret Reformu*: ihracat ve ithalat serbestleştirildi.
6. *Mahalli İdareler Reformu*: Başta büyükşehirlere, Büyükşehir Belediyesi statüsü getirildi.
7. *Eğitim Reformu*: Çıraklık ve Mesleki eğitim amaçlı okullar açıldı.

Bunun yanında, Özal döneminin halk tarafından ulaşım, iletişim, enerji, su, kanalizasyon, otoyol, baraj, elektrik, telekomünikasyon gibi en dikkat çekici reformları ise şu şekildedir;

1. Fatih Sultan Mehmet köprüsü.
2. GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi)
3. Trakya gazının sanayide kullanımını amaçlayan Hamitabat Tabii Gaz Santrali yapıldı.
4. Kerkük-Yumurtalık petrol hattı yanına, ikinci petrol boru hattı yapıldı.
5. Orta Anadolu Rafinerisi yapıldı.
6. Çankırı Uçaksavar Top Fabrikası yapıldı.
7. Başta büyükşehirlerde olmak üzere her ile serbest sanayi bölgeleri açıldı.
8. Edirne'den Ankara'ya kadar otoyol projesi yapıldı.
9. Eskişehir'de F-16 için jet motor fabrikası, Ankara'da F-16 uçak Fabrikası ve çok namlulu roket projesi hayata geçirildi.
10. Ankara'da metro projesine başlandı.
11. Sovyet Rusya'dan doğal gaz projesi hayata geçirildi.

4.2.TURGUT ÖZAL'IN DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMI

1983-1993 dönemi Türkiye'de siyasal alanda ciddi girişimlerle doludur. Özal dış politikayı iç politikada olduğu gibi herkese göre radikal ama aslında olması gereken bir politik yaklaşımla yönlendirmiştir. Turgut Özal dış politikada 80'lerin çıkışı olan küreselleşmenin serbest ticaret sistemini getirdiğini fark etmişti. Özal, demokrasi ve küreselleşmenin etkileşimle ekonomiyi ve serbest pazar sistemini tetiklediğini düşünerek, Türkiye'yi bu sisteme dâhil etmeyi planladı (Gürbey, 2003: 288).Özal'ın teşebbüs hürriyetinde bireylerin girişimcilik çabalarını artırma ya da geliştirme amacı hedeflenmiştir.

Özal dış politikada serbest Pazar sistemini oturtmaya çalışmakla işe başladı. Özal'a göre, dış politikanın dengesi, ekonomi ile siyasetin aynı ayarda bulunması gerekiyordu. Özal Türkiye'nin kalkınmakta olan ülkeler arasında meydana gelen siyaset-ekonomi ilişkisindeki kriz ve çıkmazlarının olduğunu tespit etmişti. Bunun dış politikada ciddi tehlikeler meydana getireceğini, karşılıklı menfaat güden ülkelere

karşı ticari açıdan çok fazla hasar ortaya çıkacağını sürekli konuşmalarında vurgulamaktaydı (Gürbey, 2003: 289).

Turgut Özal, Amerika'da ki çalışmaları ve ekonomi temelli öğrenim yaşantısının etkisiyle dış politikanın Türkiye'yi değiştirebilecek en önemli dinamik olduğunu sürekli savunmaktaydı. Bürokrasinin Türkiye'ye çok zarar verdiğini, kendi çalıştığı bürokratik sistemden bilmektedir. Ancak sorunların çözümünün sürekli ekonomiye dayandığını biliyordu Menderes, Demirel ya da Ecevit'e göre, Özal, Amerikan ekonomik felsefelerine yakın duruyordu. Özal dönemi dış ilişkilerinde, Türkiye daha önce hiç görülmeyen bir dış politika yoğunluğuna girdi. Bunun nedeni, Özal'ın ihracatı canlandırmak istemeseydi. Özal'ın özellikle, İran ve Irak pazarlarını hedef alan yaklaşımı önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye Özal döneminde Amerikan pazarında Türk mallarının yer almasını sağlamıştır. Özal döneminde ki en önemli dış politika yaklaşımı Özal'ın girişimleriyle kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ile siyasi ve askeri olmaktan çok ekonomik konular iyileştirilmiştir. Türkiye'nin hem Ortadoğu hem de İslam dünyası ile ilişkilerinde en ağırlıklı konular hep ekonomi alanında olmuştur. Teşebbüs hürriyetinde Özal, dış yatırımların Türkiye'ye kanalize edilmesini hedeflemiştir (Gözen, 2003: 118). Özal dış politikada "karşılıklı bağımlılık" ilkesini ön planda tutması ile başarılı olmuştur. Karşılıklı bağımlılık ilkesi aynı zamanda işbirliğinde ki ülkeler arasında oluşabilecek riskleri de azaltıyordu. Özal'ın ikinci döneminde (Cumhurbaşkanlığı dönemi) bu politikaları daha da uzun vadeli olmak amacıyla "aktif dış politika" görevini sürdürdü. Bu süre içinde, özellikle, Kuzey Irak'ta Türkiye'yi aktif tutmak için, bu bölgeye Türkiye'den elektrik verilmesi ve Türk parasının burada da geçerli hale getirilmesi sağlanmıştır (Laçiner, 2003: 25).

Özal, sürekli Türkiye'yi hem siyasi hem de ekonomik anlamda bölgede ki en güçlü devlet olarak lanse ediyordu. Bu durum, Türkiye'nin diğer ülkeler ile arasında ki bağı güçlü tutmayı amaçlaması yüzündendi. Türkiye'nin ekonomik olarak diğer ülkelere yaklaşımı o ülkelerle siyasi ilişkilerini de etkiliyordu. Daha doğrusu, ekonomik ilişkilerin artırılması siyasi ilişkilerde zorluk yaşanan durumlarında çözümünü sağlıyordu. Bununla birlikte güvenlik açısından da komşu ülkeler içinde güven ortamı sağlanmış olmaktadır (Laçiner, 2003: 26).

Özal'ın Türk dış politikasında en önemli gördüğü iki isim vardı; Atatürk ve İnönü. Ona göre Atatürk dış politikada pragmatik, aktif ve cesurken, İnönü ise, devletçi, statükocu, değişmeleri hiç nazarı itibara alamayan, pasif bürokratik bir şahsiyetti. Özal, Türk Dışişleri Teşkilatı'nın bu dış politika zihniyetini devam ettirdiğine inanıyordu. Ancak Türkiye'nin dünyadaki siyasi değişimde rol alabilmesi için daha aktif bir dış politika izlemesi gerekiyordu. Özal, geleneksel pasif ve ihtiyatlı bir dış politika yerine inisiyatif alan aktif bir dış politika hedeflemiştir (Cemal, 1990: 288).

4.2.1. Türkiye-AB İle İlgili Gelişmeler

Özal, Avrupa Birliği'ni çok ciddi bir vizyon olarak görüyordu. Bu nedenle, ANAP'ın birinci hükümet programında Birliğe tam üyeliğin vazgeçilmez bir hedef olduğunu ilan etmiştir. 12 Eylül askeri darbesi, aynı zamanda demokrasi konusunda Türkiye'ye AB'ne katılım açısından ciddi bir darbe de vurmakta ve Avrupa konseyi ile olan ilişkilerini büyük bir kesintiye uğratmıştır. Hatta Türkiye konseyden çıkarılmasa da konsey organlarındaki temsili sınırlanmıştır. Bundan sonra, Türkiye'nin yapacağı girişimlerin olumsuz bulunmasına neden olmuştur.

1983 yılı itibariyle ANAP iktidarı darbenin zihinlerden silinmesi için yönetime askeri müdahalenin olmamasına dikkat etmiştir. Bunun nedeni, AB ilişkilerinin canlı tutulması için, acilen Türkiye'nin insan hakları performansının ve demokrasinin iyileşmesinin sağlanmasının gerekliliği idi (Dağı, 2003: 252).

24 Ocak İstikrar Programıyla Türk ekonomisini dışa açan ve ihracata ağırlık veren bir AB sistemi benimsenmiştir. Başlangıçta başarılı sayılabilecek sonuçlar elde edilmiştir. 1980-1988 yılları arasında toplam ihracat milli gelire daha fazla çıkmıştır. Fakat toplam ithalat oranı yükselmesine rağmen bu oran ihracattan daha düşük düzeyde kalmıştır. Ancak, ardından gelen yıllarda Türkiye ekonomisi yüksek enflasyon ve yüksek faiz, bütçe açıkları, ve ulusal paranın değer kaybı ile karşı karşıya kalmıştır. 1994 krizi ve 1998-1999 Rusya krizi ve 1999 yılında Türkiye'de meydana gelen şiddetli iki deprem Türk ekonomisini çok derinden sarsmıştır. Daha sonraki yıllarda kamu sektöründe borçlanma, yerel yönetimler, döner sermayeli kuruluşlar kendi giderlerini karşılamak için dış borca yönelmişlerdir.

Cari açığı büyük, bankalarının yabancı para açık pozisyonu yüksek, reel döviz kuru aşırı değerli ve döviz rezervleri yetersiz olan ülkeler yüksek risk grubunda değerlendirilmektedir. Söz konusu ülkelerin, beklentilerin olumsuzlaşması sonucunda sıcak paranın ülkeyi hızla terk etmesi neticesinde ağır bir kriz yaşadığı tespit edilmiştir. Kriz sürecinde ülkenin döviz rezervleri erimekte, kur riskinin gerçekleşmesi neticesinde yüksek açık pozisyonla çalışan bankacılık sektörü çökmekte, yerli para değer kaybetmektedir. Finansal sektörde başlayan bunalım kısa bir süre sonra reel sektöre de yansımakta ve süreç, büyüme oranında ve çalışan sayısında ciddi azalmalarla sonuçlanmaktadır (Dağı, 2003: 275).

4.2.2.1987 AB'ye Tam Üyelik Başvurusu

Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olmasının sadece ekonomik ve jeopolitik açıdan değil, kültürel çeşitlilik, dinler arası diyalog ve karşılıklı hoşgörü ortamının yaratılması konusunda da önemli yararlar getireceğine inanan Özal, kendisine ait olduğu tartışmalı olan "La Turquie en Europe" adlı yapıtında bu konuyla ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur. "Avrupa bütünleşmesine giren her ülke kendi kültürel değerlerini bu sürece taşır. Kökenleri binlerce yıla uzanan Türk kültürünün ve geleneksel hoşgörünün Avrupa'ya kazandıracığı çok şeyler vardır. Aksine bir yaklaşım Avrupa'yı "boyutları olmayan kültür fakiri" yapar... Türkiye çağdaş ve laik değerleriyle Avrupa ile bütünleşecek tek İslam ülkesi ve Orta-Doğu ve Doğu'ya açılan penceresidir... Çoğulcu demokrasi, özgür rekabet, piyasa ekonomisi gibi çağdaş değerleri benimseyen Türkiye, Avrupa ve ileri sanayi ülkeleri için son derece önemli bir ekostratejik öneme sahiptir. Bu gelişmede Avrupa'nın da büyük çıkarları vardır." (Günüğur, 1996: 71-72).

4.2.3.Türkiye-Komsu İlişkileri ve Bölgesel İşbirlikleri

Ekonomik krizlerin ortaya çıkış sebepleri farklıdır ve farklı göstergelerle ilişkilendirilebilir. Ekonomik krizlerin sebeplerinden önemlileri dış borçlanmanın akılcı yapılamaması, uluslararası kuruluşlarca belirlenen standartların çok yüksek ya da çok düşük olması, gelişmekte olan ülkelerin, yurt içi tasarruflarının ve gelirlerinin yetersiz olması, büyümelerini sürdürmek için gerçekleştirmek zorunda oldukları büyük altyapı yatırımları ile risk almak zorunda kaldıkları en önemlileridir.

Teknolojik ilerlemeler ve ticarete serbestleşme anlaşmaları, sermayenin mobilizasyonunu artırmış ve “uluslararası sermaye” olarak ifade edilen bir kavram ortaya çıkmıştır. Bu süreçten itibaren sermayenin bir anavatanı olduğundan söz etmek güçtür. Sermaye artık karlılığını - spekülâtif ya da doğrudan yatırım aracılığıyla - en çoklaştırabileceği alanlarda faaliyet göstermektedir. Ülke ekonomileri açısından sermayenin en tehlikeli türü, yaygın kabulde “sıcak para” olarak adlandırılan kısa vadeli spekülâtif sermayedir. Ülke ekonomisine döviz olarak giriş yapıp yerli para cinsinden borçlanma araçlarına dönüşen sıcak para, beklentilerine ilişkin en ufak bir olumsuz gelişmede tekrar döviz dönerék ülkeyi hızla terk edebilmektedir. Girişi kadar çıkışı da hızlı ve yakıcı olan sıcak para adını bu özelliğinden almaktadır (Tanör, 2000: 106).

1980'li yılların sonlarına doğru S.S.C.B'nin dağılmasıyla, bağımsız Türk Cumhuriyetleri ortaya çıkmıştır. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla Türk dış politikasına yeni boyut kazandırmıştır. "Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türk kökenli ve Müslüman cumhuriyetleri dünya politik sahnesine çekerken, Türkiye'yi de dünya politikasında ön plana çekmiştir" (Kongar, 2001: 463).

Özal bu dönemde daha çok Ortadoğu Ülkeleri ile ekonomik ilişkilerle karşılıklı bağımlılık ilkesi gereğince, ekonomik bir pakt olan "barış suyu projesi" uygulaması ile ilgili öneri yaptı. Ancak bu proje herhangi bir destek göremedi.

Bu projeye göre, Türkiye Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin sularını iki boru hattı ile söz konusu ülkelere ulaştıracaktı. "Batı boru hattı" Suriye ve Ürdün üzerinden Suudi Arabistan'a varacaktı. "Doğu boru hattı" ise Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan üzerinden Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Umman'a varacaktı. Araplar İsrail'e de su sağlayan bu projeyi reddetmişlerdir (Ataman, 2003: 365).

4.2.4.Barış Suyu Projesi

Filistin Devleti ilk kez Türkiye tarafından Özal döneminde devlet olarak tanınmıştı. Bu durum Özal'ın Filistin'e yapılanlar yüzünden İsrail'e misilleme olarak alınan bir kararı olarak görülmüştü. Ancak, Özal İsrail'e düşmanca yaklaşmadı. Tam tersi, Araplar ile İsrail arasında arabuluculuk yapmaya çalıştı. Tam bu arabuluculuk

sırasında, Özal “barış suyu projesi” adlı bir proje ortaya çıkardı. Bu durum Ortadoğu’daki dengeler üzerine odaklanan bir projeydi. 1986 yılında planlanan ve 1988 yılında bölge ülkelerine sunulan bu projeye göre Türkiye bölge ülkelerine Türkiye’nin iç sularından (Ceyhan ve Seyhan nehirleri) çıkan iki farklı boru hattı ile su temin edecekti. Özal dış politikaya farklı bir açıyla bakıyordu. Bir yandan çevre ülkelerin lehine olacak bir proje olan Barış Suyu Projesi bir yandan ülke ekonomisini kalkındıracak bir dev boyuta sahipti.

Atatürk’ün ekonomi politikası Türk Milleti’ni modern dünyaya uyarlamak üzere kuruludur. Birçok savaştan harap bir şekilde çıkan Türkiye’nin elinde belli başlı tek sektör tarımdı. Tarım olarak ilkel araç ve gereçle yapılan ve piyasası oluşmamış ürünler bulunmaktaydı. Halkını eğitim seviyesi oldukça düşük bir dönemde ticari faaliyetlerden bahsetmek oldukça zor ama bir gerçektir. Bu dönem özellikle ithalat üst seviye yüzünden deniz hava ve kara trafiği dış yatırımcıların dikkatini çekmiyordu. Bu yüzden pek çok yabancı büyük firma Türkiye’yi terk etti. Bu durum devletin hazinesi olan Düyun-u Umumiye kurumunu zora soktu. Bütün ticari faaliyetler durma noktasına geldi. Türkiye’nin ekonomi açısından yeni baştan inşa edilmesi gerekiyordu. Osmanlı ticari sistemleri gelişen ticaret faaliyetlerinin gerisinde kalarak işlerliklerini kaybetmişti. Atatürk bunu fark ederek, ilk önce yeni sistemlerin konuşulup karara bağlandığı 1923’te ki İzmir İktisat Kongresi’ni tertiplemiştir.

4.2.5.Karadeniz Bölgesel İşbirliği

1990’ların başında SSCB’nin dağılmasının ve Rusya’nın etkinliğinin azalmasının ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal bölgesel işbirliği örgütünü başlatmıştı. KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü) 1992 yılında kurulmuş ve 1998 yılında anlaşmaya dayalı bölgesel ekonomik bir örgüt hâlini almıştı. Soğuk Savaşın sona ermesinin ertesinde bölgede ortaya çıkan çatışmalar, gelecekteki bölgesel işbirliğine gölge düşürmüştü. Bunun yanı sıra KEİ, bölgedeki çatışmalara çözüm üretebilecek bir siyasi oluşum değildir.

4.2.6. Türkiye-Körfez Ülkeleri Arasındaki İlişkileri

Özal, cumhuriyetin kurulduğu yılları baz alıyordu. 1923 ile 1929 arasında ki dönemde dünyada yaşanan küresel krizin ardında, yeni siyasi, hukuki ve sosyal iyileştirmelere odaklanılması gerektiği fark edilerek, özellikle para ekonomi politikalarına müdahale edilmesi gerçeğini göstermekteydi. Bu yüzden İktisat Kongresi'nin o dönemde bu durumun fark edilerek gerekli önlemlerin alınması açısından oldukça yerinde bir davranış olarak algılanmalıdır

Aşarın kaldırılması ile dolaylı vergiler bütçe gelirlerinde ön plana çıkar. Kamu yatırımlarının finansmanı vergi gelirleri, halktan alınan uzun vadeli borçlar yoluyla sağlanır. Kamu giderlerini, başta bayındırlık ve milli savunma giderleri ile iç ve dış borç ödemeleri oluşturur. Bayındırlık harcamaları bütçenin %15' lik payına sahip olmakla kuruluş yıllarında aldığı değeri sergiler. Ülkenin kamu maliyesini Prof. Herslag “ Bilhassa tabi kaynaklar bakımından özellikle zengin olmayan ülkeler arasında benzeri görülmesi nadir bir olaydır” şeklinde değerlendirmiştir (Gürbey 2003: 300).

Ülkede Cumhuriyet'in ilanı ile iktisadi siyaset yeni bir düşünce ile ele alınmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği özel teşebbüsü koruma gayretidir. Bu dönemin önemli bazı problemleri vardır. Bunlar:

- a) Yeterli iktisadi ve sınai bilgi ve tecrübelerin olmaması,
- b) Eğitim seviyesinin düşüklüğü,
- c) Nihayet sanayileşme ve gelişmek için gerekli tasarruf sermayesinin bulunmayışı (Tanör, 2000: 109).

4.2.7. Türk-Yunan İlişkileri

Türkiye her dönem olduğu gibi bu dönemde Yunanistan'la sorunlarla geçmiştir. Özellikle Ege suları en büyük ve tehlikeli sorundur. Türkiye ile Yunanistan arasında Ege'nin hakça kullanımı konusunda denge kurulmasını amaçlayan Lozan'ın hukuksal statüsünün ortadan kalkacak olmasıdır. Lozan Barış Andlaşması yapıldığı zaman Ege'nin yaklaşık % 75'ini açık deniz kesimi

oluşturmaktaydı. Türkiye'nin bu kesim üzerinde uluslararası hukukun yerleşmiş kuralları uyarınca kıyıdaş bir devlet olarak kendiliğinden (ipso facto) ve kuralın başlangıcından itibaren (ab initio) kıta sahanlığı hakkı mevcuttur. Bu nedenle Türkiye'nin bahse konu hakları ile birlikte Lozan Barış Andlaşması'nın hukuksal statüsünü de ortadan kaldıracak bir kıta sahanlığı sınırlaması Türkiye tarafından kabul edilemez (Tanör, 2000: 105).

4.2.8. Türk Amerikan İlişkileri

Amerikan'ın gerek ekonomi, gerek siyasi gerekse entelektüel düzeyde Özal ismiyle yakından ilgilenmesi, Özal'ın; Amerika Türkiye ilişkilerine özel bir önem atfetmesine, var olan ilişkileri devam ettirerek geliştirilmesine -özellikle askeri ve teknolojik işbirliği alanında- yol açmıştır. Özal açısından Amerika, hem ideal bir devlet yönetimine sahip olması hem de dünyanın tek belirleyici gücü olması noktasında vazgeçilemez bir müttefiktir. Ayrıca Özal'ın iki yıla yakın Amerika'da Dünya Bankasında çalışmış olması, gerek siyasetçiler gerekse finansal çevrelerle yakın temasta olması yukarıda da vurguladığımız gibi onu derinden etkilemiş ve tıpkı Menderes gibi o da, Türkiye'yi küçük bir Amerika yapmak isteğini sık sık dile getirmiştir. Özal'ın, hayranlığı da aşan bu Amerikan ilgisinin hiç şüphesiz ki en önemli nedeni, siyasi ve ekonomik açıdan ABD'nin çok önemli bir güce sahip olmasıdır. Bundan dolayı Özal, Amerika ile sorun yaşamamaya çalışmıştır. Ona göre Amerika'nın; "Eli kolu uzundur, bizi her taraftan rahatsız edebilir." (Cemal, 1990: 288). Çünkü ona göre, Amerikan yönetimi, Türkiye'nin aleyhinde olan iki önemli kozu elinde bulundurmaktadır: Ermeni soykırımını yasa tasarısı ve Rumların Kıbrıs talepleridir.

Gözen'e (2003: 127) göre Özal, Türk Amerikan ilişkileri konusunda iki noktada realist davranmıştır. "Birincisi, Özal'ın dış politika algılamaları, ABD'nin üstün gücünden ve dünya politikasındaki etkinliğinden büyük oranda etkilenmiştir... İkincisi, Türkiye'nin Batı'nın geliştirdiği ekonomik ve teknolojik avantajlardan yararlanmasının gerekli olduğuna; ülkenin ekonomik, siyasi ve askeri kalkınmasının kaynağının Batı dünyasında bulunduğu inanıyordu."

Bu inançtan hareketle Özal, Amerika'ya stratejik ortaklığın ötesinde bir anlam yüklemiştir. Bu amaçla Amerika ile daha yakın işbirliği kurmak için birçok kez resmi ve gayri resmi temaslarda bulunmuştur. Amerika Başkanlarıyla -3 Başkanla- görüşme olanağı olmuş, Reagan, Clinton ve Bush'la her defasında yakın işbirliği içinde olma talebinde bulunmuştur. Özal, Türkiye'nin Amerika'ya daha çok ihracat yapması gerektiğini, Amerika'nın da Türk malları için kota sınırlamasının kaldırılmasını istemiştir. Özal politikalarının, "ekonomi merkezli" olması teşebbüs hürriyetini ön planda tutmasından kaynaklanmaktadır. Bu tezi onun dış politikasından da kendisini hissettirmiştir. Örneğin, Özal, 28 Ekim 1985'te Birleşmiş Milletlerin 40 inci Yıldönümü Kutlama Törenlerine katılmak için gittiği New York'ta, bir gazetecinin Amerika Başkanından ne istediniz sorusuna, Başkan Reagan'a şunu söyledim. "We don't want more aid, we want more trade..." (daha çok yardım değil, daha çok ticaret istiyoruz) diyordu (Özal, 1985: 693).

"Amerika ile ilişkilerimizin mutlaka daha ileri götürülmesinden yanayım. Bu ilerleme hem siyasi hem de ticari alanda olmalı. Amerika artık süper güçtür. Bir gün bunları konuşurken, "Sen Avrupa'yı filan boş ver onlardan bir şey çıkmaz, esas olan Amerika'dır" demiştir. Çünkü Özal'a göre, Amerikan dış politikası, pragmatiktir (Barlas, 2001: 134).

4.3.Dış Politikada Genel Değerlendirme

Türkiye, soğuk savaş sürecinde edinmiş olduğu tecrübeler sayesinde bugün bütün imkanlarıyla çok yönlü bir dış politika gütmektedir. Buna değişen konjonktür de katkı sağlamaktadır. Örneğin bundan birkaç yıl öncesine kadar PKK terör örgütü sebebiyle Suriye ve İran ülkeleriyle sorunlar yasarken bugün Türkiye, Suriye'nin İsrail'le barışı için arabulucu fonksiyonunu yerine getirmeye çalışmaktadır. Aynı şekilde ABD tarafından bu ekseninde ilan edilen bu devletler, NATO'nun önemli bir üyesi ve bölgesel güçlerden olan Türkiye'nin tarafında olmak durumunda kalmışlardır. Türkiye de geçmişten gelen tecrübeleriyle bölgedeki savaş veya çatışmaların kendi ekonomisi ve güvenliğine getirmiş olduğu maliyetlerin farkındadır. Aynı zamanda bir Asya devleti olan İran'ın nükleer enerji kullanımı noktasında Türkiye'nin diplomasiden yana olması bu bağı güçlendirmektedir.

Böylece Türkiye, olası askeri bir müdahalenin maliyetlerinden kurtulmakta, dünya devleriyle aynı istikamette hareket etmekte ve son olarak bölgesinde güvenin teminatı olmaya devam etmektedir.

Balkanlarda soğuk savaş sonrası yaşanan gerginlikler bölgede ABD'nin etkisini bir kez daha göstermiştir. Orta Asya, Kafkaslar, Ortadoğu için Türkiye ayrı bir önem ifade etmelidir. Çünkü temel gereksinimlerinden olan hidrokarbon kaynakları ve taşıma yolları açısından Türkiye güzergahların tam ortasında yer almaktadır. Yine Ortadoğu' da İran'a uygulanan ambargonun kaldırılma ihtimali, yine bölge ülkelerinin ekonomik olarak batıyla bütünleşme olasılığı Türkiye'nin önemine önem katacaktır. Türkiye, bu enerji hatlarını Balkanlar üzerinden Avrupa'ya uzatacaktır. Böylece Türkiye hem stratejik önemini konumu sayesinde arttıracak, hem de enerjiden kaynaklanan bütçe açıklarını kapatma fırsatını yakalayacaktır. Enerji konusunda Rusya'nın etkisini azaltacak her türlü projeye ABD destek vermektedir. Bakü – Tiflis – Ceyhan, Bakü – Tiflis – Erzurum hatları bunlara örnektir. Unutmamak gerekir ki, ABD'de hatırı sayılır bir Türk diasporası oluşmaya başlamıştır.

Türkiye, zor coğrafyası, sorunlu komşuları dolayısıyla uluslararası kamuoyunu kullanabilmek adına söz konusu iki ülkeyle tatlı sert ilişkiler içerisinde olabilir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin fonksiyonu düşünüldüğünde Kıbrıs konusu gibi Türkiye açısından kritik konular iki ülkenin önemini göstermektedir. Ancak Türkiye, etkin olmak istiyorsa bu kurumlara ciddi mesajlar verebilecek oluşumlar içerisinde veya bu oluşumların başlatıcısı olabilmelidir.

SONUÇ

Özal, Türkiye’de önemli bir siyaset ve devlet adamı olarak bir döneme damgasını vurmuştur. Gerek başbakanlığı, gerekse cumhurbaşkanlığı döneminde Türk siyasetine farklı bir çizgi getirmiştir. Ayrıca Özal, Türk toplumunu sürekli yeni kavramlarla tanıştırmıştır. Bunlardan en ön plana çıkanlar “Orta Direk, Transformasyon-Dönüşüm, Özgüven, Özgürlük, Vizyon, Çağ Atlama ile Türk toplumunun düşünce yapısını değiştirmiştir. 1980 öncesini “Özal Öncesi Dönem” 1980 sonrasını ise “Özal Sonrası Dönem” olarak adlandırabilmek onun bir değişimi, daha doğrusu bir “zihniyet değişim”ini başarabildiğinin açık kanıtıdır.

Özal’ın iktidara geldiği 1980’li yıllar Avrupa ülkeleri açısından da değişimin yaşandığı bir süreç olmuştur. Dönemin yükselen değeri olan yeni sağ anlayışının Türkiye’deki savunucusu ve temsilcisi olan Özal, yönetim konusunda yeni sağ anlayışının hayata geçirilmesi için çaba göstermiştir. Partisinin dört eğilimini “muhafazakârlık, milliyetçilik, liberallik, sosyal adaletçilik” olarak tanımlayan Özal, üç özgürlüğün de üzerinde özellikle durmuştur. Bunlar; düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs özgürlüğüdür. Özal siyasi kimliğinde barındırdığı bu özellikler ile yönetim alanında değişiklikler yapmayı hedeflemiştir. Yine Özal Dönemi’nde yeni sağ anlayışının bir gereği olarak sosyal güvenlik, vergilere, eğitim ve sağlık harcamalarından, sosyal sigorta primlerine kadar birçok alanda devletin lehinde olacak biçimde yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Çalışmada incelenen üç hürriyet teorisi, günümüzde en fazla dikkat çeken bir devlet uygulaması olup halen bazı kurumlarda da ileri de uygulanması beklenen “özelleştirme” dir. Devlet, özellikle yeni gelişen sektörlerde bu uygulamaya sık sık başvurmuştur. Son özelleştirme uygulamalarında iletişim sektöründe, Türk Telekom gibi iletişim sektörünü özelleştirmiştir.

TURGUT ÖZAL ÖNCESİ DÖNEM			TURGUT ÖZAL DÖNEMİ			TURGUT ÖZAL SONRASI DÖNEM		
TEŞEBBÜS VE GİRİŞİM HÜRRİYETİ	DÜŞÜNCE VE İFADE HÜRRİYETİ	DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ	TEŞEBBÜS VE GİRİŞİM HÜRRİYETİ	DÜŞÜNCE VE İFADE HÜRRİYETİ	DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ	TEŞEBBÜS VE GİRİŞİM HÜRRİYETİ	DÜŞÜNCE VE İFADE HÜRRİYETİ	DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ
Özal öncesi yerli şirketler çeşitli bürokratik engeller yüzünden oldukça azdı: 6430	GAZETE: 38	Cami sayısı 31.000 bu sayı o dönem için çok fazla değildi	YERLİ ŞİRKET:10250	GAZETE: 41	Özal dönemi cami sayısı ise 55.000 e yükseldi. Bu din özgürlüğünün aktif olduğunun göstermektedir.	YERLİ ŞİRKET: 21128	GAZETE: 86	Özal sonrası cami sayısı 71.000 civarındadır. Gelişmeler dinin serbestisinin halka yansımalarını göstermektedir.
YABANCI ŞİRKET: 450	TV:2	Kuran kursu sayısı 11,000 di ve oldukça azdı	YABANCI ŞİRKET: 2501	TV:11	Kuran kursu sayısı 15.000 e çıktı bu durum Özal'ın muhafazakâr yapısını ve değerlere verdiği önemi göstermektedir.	YABANCI ŞİRKET: 4160	TV:151	Kuran kursu sayısı 25.000 e çıktı. Özal'ın mirası sürekliliğe işe yaradı.
İHRACATÇI:599	DERGİ:2200	Özal öncesi dönemde Cem evi sayısı oldukça azdı: 250	İHRACATÇI: 6500	DERGİ:2400	Özal dönemi hoşgörülük artmış ve sayı 503 olmuştur.	İHRACATÇI: 38100	DERGİ:2800	Özal sonrası ise cem evlerinde bir patlama yaşanmıştır. Sayı: 2.500
TURİZMCİ:2500	RADYO:16	Özal öncesi azınlıkların dini yerleri oldukça azdı: 301	TURİZMCİ:10002	RADYO:35	Özal dönemi ile azınlık yerleri sayısı arttı: 510	TURİZMCİ:45611	RADYO:192	Özal sonrası ise yayılan refah düzeyi ile azınlık yerleri de artış göstermiştir. 1602
KOBİ:755	KİTAP:4000		KOBİ:8501	KİTAP:8000		KOBİ:95025	KİTAP:30000	

Kaynak: TÜİK, 2014.

Yukarıda tablodan da net bir şekilde anlaşılacağı üzere, Özal'ın üç hürriyet teorisinin günümüzde ki getirilerini oldukça rahat olarak görebiliriz. Üç hürriyet teorisinin temel felsefesi özgürlüktür. Özal bu teorilerde özellikle Amerika'da ki özgürlük sistemini Türkiye'ye entegre etmek istemiştir. Özal'ın Türk halkının özgürlükçü yapısından hareketle başlattığı uygulamalarda en fazla dikkat çeken diğer bir konu ise, özellikle istihdam, ticaret, ihracat, ithalat ve diğer benzeri ekonomik konularda ki özgürlükçü yaklaşımı olan teşebbüs hürriyetidir. Yukarıdaki tabloda, Özal öncesi, Özal dönemi ve Özal sonrası dönemlere dikkat edildiğinde çok ciddi farklar olduğu hemen görülmektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Özal'ın teşebbüs hürriyeti teorisi çerçevesinde ki uygulamaları oldukça olumlu sonuçlar vermişti.

Özellikle, KDV ve ihracatı teşvik uygulamaları o dönem kredi dar boğazını aşmakta oldukça başarılı olarak kabul edeceğimiz en önemli uygulamalardır. Ayrıca yabancı yatırımcıların Türkiye'ye talebini artırarak uluslararası düzeyde ekonomik gelişim göstergelerini artırmak düşüncesi de bu teorinin getirileri olarak değerlendirilmelidir. Günümüzde de devam eden KDV uygulaması ve özelleştirme ile birlikte yabancı sermaye girişinin sağlanması amacıyla yapılan çalışmalarda Özal'ın katkılarını geniş bir ölçüde görmekteyiz.

Özal'ın düşünce özgürlüğü teorisi çerçevesinde uygulamalarında özellikle televizyon, gazete dergi ve benzeri yayınlarda çok büyük artış görülmektedir. 1980 darbesi ardından topluma hakim olan büyük bir çöküntü ve olumsuz atmosfer, Özal'ın düşünce ve ifade hürriyeti teorisi yaklaşımıyla birden dağılmış ve Türk insanı çeşitli televizyon, radyo, gazete ve dergilerle kendilerini ve toplumu ifade etmişlerdir. 1980 darbesi öncesi toplumda ki korkunun, toplumu en iyi ifade etme aracı olan televizyon gazete ve radyolara getirilen yayın yasakları ve kısıtlamalar yüzünden yayılması sonucu, Türk insanının çok fazla bunalımda olduğu bir dönemde, bu yasakların kaldırılarak dönemin küresel akımı olan özgürlük akımına uymaları Özal'ın teşebbüs hürriyeti yaklaşımının önüne geçer derecede bir yaklaşım olan düşünce ve ifade hürriyeti, en büyük başarı olarak kabul edilebilir. Düşünce ve ifade hürriyeti ayrıca Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve diğer uluslararası alanlarda gelişmişlik düzeyinin bir göstergesi olarak Türk toplumunu yurt dışında da ciddi derecede ilerleme düzeyini göstermekte, Osmanlı'dan kalan kapalılık geleneğini değiştirerek dışa açılma ile kastedilen uzlaşmacı, anlaşılabilir bir Türk imajının oluşturulmasında büyük katkı sağlamıştır.

Diğer bir teori olan din ve vicdan hürriyeti teorisinde ise, 1980 darbesinin en büyük getirilerinden biri olan 141, 142 ve 163.maddelerin kaldırılması ile Türk toplumunda saplantıya dönüşen korku kalkmıştır. Din insanın altı özelliğinden birisi olduğuna göre psikolojik açıdan dini eğitimin zaruri olması oldukça doğaldır. Motivelerini, içgüdüleriyle gideremeyen insanoğlu yaşam boyunca eğitim ve öğretim içerisinde. “Yedi yaşında ne isen yetmiş yaşında da osun” sözü klişeleşmiş bir kural olarak konunun ehemmiyetini ortaya koyar. Çağımızda, iletişim, teknolojinin ilerlemesi ve kentleşme beraberinde birçok problemler getirmiştir. Bu durum

toplumda en küçük yapı taşı olan aileyi de etkilemekte ana baba, çocukların yetişmesinde önemli ölçüde tesirsiz kalmaktadır. Bu sebeple ana-babanın manevi alandaki değer yargıları çocuğa yansıyamamakta hatta ileri yaşlarda ebeveynle çocuk arasında kopukluklar zuhur etmektedir. Bilhassa büyük şehirlerde ebeveynin her ikisinin de çalışmak zorunda kalması sebebiyle, ailede çocuğa bakacak kimsede yok ise çocuk mecburen kreş gibi kurumlara götürülmektedir. Bu yapının yayılıyor olması Özal'ı din ve vicdan hürriyeti teorisi çerçevesinde özgürlükçü fikirlere yöneltmiştir.

Özal, Türk toplumunu sürekli yeni kavramlarla tanıştırmış ve Türk toplumunun düşünce yapısını değiştirmiştir. 1980 öncesini “Özal Öncesi Dönem” 1980 sonrasını ise “Özal Sonrası Dönem” olarak adlandırabilmek onun bir değişimi, daha doğrusu bir “zihniyet değişimini” başarabildiğinin açık kanıtıdır. Yine Özal Dönemi'nde sosyal güvenlik, vergilere, eğitim ve sağlık harcamalarından, sosyal sigorta primlerine kadar birçok alanda reform niteliğinde yenilikçi politikalar geliştirmiş ve uygulamıştır.

Özal Dönemi'nde özel teşebbüsün teşvik edilmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının verilmesi, Kürtçe konuşma yasağının kaldırılması, TCK'nın 141, 142 ve 163.maddelerini kaldırma girişimleri, üniversitelerde kılık kıyafet yasağını aşmaya çalışması gibi uygulamaları da Özal'ı siyasal liberalizm alanında hak ettiği yere oturtacaktır.

Özal dönemi küreselleşme ile tanışma dönemidir. Bu yüzden Özal'la birlikte birçok kavram ve yaşam standardı ortaya çıkmış olmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte kentler dünya ölçeğinde konumlarını ve ekonomilerini belirlemeye çalışmaktadır. Süreç içerisinde ekonomik girdilerin büyük rol oynaması ile kentler iktisadi ve siyasi yaşamda yeni arayışlara girmişlerdir. Görsel deneyimler günümüzde mekanla kurduğumuz bedensel deneyimin önüne geçmiş ve bu durum yeni zaman ve mekan belirleyicisi olmuştur. Mekan duygusunun oluşmasına yönelik uzaklık, yakınlık, tanıdıklık gibi kavramlar yok olarak teknolojik zaman ve mekan kavramı duyuyla algılanabilir olanın yerini almıştır.

Özal'ın bu süreçte özellikle ulaşım sistemlerine eğilmesi kentleşmenin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Kentleşmeyi dar anlamda, kent sayısının ve kent nüfusunun artması olarak tanımlamak mümkündür. Kentleşme bir toplumun ekonomik ve doğal yapısındaki değişimlerden de kaynaklanabilir. Bu nedenle kentleşmeyi tanımlarken, nüfus hareketinin kaynağını oluşturan ekonomik ve toplumsal değişimlere de yer vermek gerekir.

Özal'ın dinamikleri içinde;

- Dünya ekonomisi ve gelişmiş iletişim faaliyetleri
- Organizasyonlara hakim noktalarda yerleşik olmak,
- Önemli finans merkezleri ve özelleşmiş üretici servis şirketlerine sahip olmak,
- Güç alanlarının koordinasyon merkezlerinde, endüstrileşme ve üretim formlarının yenilikçi alanlarında yer almak,
- Ürünler için market ve yeniliklerin üreticisi olmak, gelmektedir.

Küreselleşme süreci ile birlikte kentler bir dizi dönüşüm sürecine girmişlerdir. Yaşanan değişim ve dönüşüm ile birlikte birbirine benzeyen, birbirini taklit eden, küresel pazarda satılabilecek değişikliklerini ön plana çıkaran 'yarışan kentler' ortaya çıkmıştır. Bu noktada küresel sermayeye eklenilebilmenin bir yöntemi olarak kültür, yeni bir boyut kazanarak tanımlanmış, bir endüstri haline gelmiştir. Bu durum küresel pazarda ürün çeşitliliğini azaltırken, kentler dolaylı veya dolaysız bir biçimde geçmişlerini keşfetmeye başlayarak kendine özgü ve yerel olanı kullanma eğilimi içerisine girmişlerdir.

Özal, küreselleşme ile birlikte kültür yapılarının da değişeceğini ortaya koyan en büyük liderlerden biridir. Küreselleşme ile ilişkisi çerçevesinde kültürü küreselleşmenin bir boyutu olarak görmek gerekmektedir. Kültür insanların sembolik temsil pratikleri yoluyla anlam inşa etmeye çalıştıkları bir yaşam düzeni olarak görülebilir ve insanların devam eden "yaşam anlatılarına" katkıda bulunan bütün

günlük pratiklere işaret etmektedir. Günlük yaşamın içindeki karmaşık bağlantılılığının kesiti alındığında, üzerinde durulan konu, küreselleşmenin anlamını oluşturma bağlamında insanların kimlik arayışlarını, mekan ve mekanla ilişki içinde olan benlik deneyimlerini nasıl etkilediğini, yerel yaşam etrafında gelişen ortak anlayışları, değerleri, arzuları, mitleri, umutları ve korkuları bunlar üzerindeki etkilerini nasıl değişime uğrattığıdır. Kentlerin çekiciliğini çeşitli öğelerle tanımlamak mümkündür. Altyapının özellikle de ulaşım ağının etkinliği, kentsel çevre kalitesi, eğitim kalitesi ve iş fırsatlarına ulaşabilme, sokakların güvenli olması gibi somut faktörlerin yanı sıra, yerel ekonominin canlılığı, prestij ve kent imajı gibi daha az somut faktörler de bulunmaktadır.

Özal, üç hürriyet teorisi ile çekiciliği artırma konusunda fiziksel yenilik, kültür politikaları ve Türkiye'nin tanıtımını sağlamanın kültürden geçtiğini ifade etmektedir. Sanat, kültür ve eğlence işlevleri, tiyatro, müze, galeriler gibi kültürel altyapı, kentlere farklı bir canlılık ve dinamizm kazandırarak toplumun farklı kesimlerine çekici yaşam tarzı seçenekleri sunmaktadır. Kültür ve sanat politikalarının kentlerin yeniden canlandırılması, turistler için daha cazip olması ve kültürle ilişkili ekonomik faaliyetlerin yaygınlaşması açısından yaşamsal öneminin fark edilmesi, birçok kenti galeriler, tiyatrolar ve konser salonlarını kapsayan yeni bir kültürel altyapı oluşturma noktasına getirmektedir.

Özet olarak Özal'ın üç hürriyet teorisinin temel bileşenlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

Yerel ve uluslararası imajı artırmak

Ulusal ve uluslararası arenada dikkat çekmek

Ekonomiye canlılık ve iş imkanları sağlamak

Kentsel yaşam kalitesini arttırmak.

Kente gelen ziyaretçi sayısını artırmak

Sosyal birlikteliği artırmak.

Sanatsal etkinliklerde izleyici sayısını artırmak.

Sanatsal üretime katkıda bulunmak.

Eğitim ve eğlencede farklılık yaratmak

Kentsel ve kırsal alanların yeniden canlandırılmasını sağlamak

KAYNAKÇA

- AHMAD, F., (1995) Modern Türkiye'nin Doğuşu, Sarmel Yayınları, İstanbul.
- AKGÜÇ, Ö., (1988) "Zor Günler", Milliyet, 11 Haziran.
- AKKAYA, Yüksel, (2004) "Düzen ve Kalkınma Kıskaçında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık", Neoliberalizmin Tahribatı Türkiye'de Ekonomi Toplum ve Cinsiyet, Der: Balkan, Neşecan., Savran Sungur, Metis Yayınları, s.139-163, İstanbul.
- AKTAN, Coşkun Can, (1996) "Özal"ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili", *Türkiye Günlüğü Dergisi* (40), Mayıs-Haziran Sayısı, s. 15-31.
- AKTAN, Can Coşkun, (1996) Gerçek Liberalizm Nedir?, T Yayınevi, s. 15-16, İzmir.
- AKYOL, Mehmet, (2000) Beni Çok Ararsınız, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ALTAN, M., (2004) Hiçbir şey Değişmiyorsa On Yıl Önce On Yıl Sonra 1991 Yazıları, Can Düşünce Yayınları.
- Anavatan Partisi, (1983) Anavatan Partisi Programı, İstanbul.
- ARAL, B., (2003) "Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik Yada Kopuş", Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, s.219-245 İstanbul.
- ATAMAN, M., (2003) Özal ve İslam Dünyası: İnanç ve Pragmatizm, Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, s.351-384, s. 365, İstanbul.
- ATEŞ, T., (1994) Demokrasi ve Laiklik, Ümit Yayınları, İstanbul.
- BAÇ, Meltem Müftüleri, (2001) Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler, Alfa Yayınları, İstanbul.

- BARLAS, M. (2000) Turgut Özal'ın Anıları, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- BARLAS, Mehmet, (2001) Turgut Özal'ın Anıları, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- BAŞGİL, A. F., (1962) Din ve Laiklik, Yağmur Yayınları, Ankara.
- BİNARK, İsmet, (2008) *Bu Dünyadan Bir Turgut Özal Geçti*, Turgut Özal Düşünce ve Hamle Derneği Yayınları. Ankara.
- BİRAND Mehmet Ali, YALÇIN, Soner, (2001) The Özal, Bir Davanın Öyküsü, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- BORA, Tanıl ve Nemci, ERDOĞAN, (2003) "Biz, Anadolu'nun Bağı Yanık Çoukları..." Muhafazakâr Popülizm", Ed: Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık Cilt:5, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, K., (2000) "İktisat Tarihi (1981-1994)", Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, 3. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- BORATAV, Korkut, (2004) Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002, İmge Kitabevi, 8. Baskı, Ankara.
- CELASUN, Merih, (1990) "Fiscal Aspects of Adjustment in the 1980's", The Political Economy of Turkey, St. Martin's Press. New York.
- CEMAL, H., (1990) Özal Hikayesi, 8. Basım, Haziran, Ankara.
- CEMAL, Hasan, (1995) *Özal Hikâyesi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- CEMAL, H. (2000) Özal Hikayesi, Doğan Kitap, 9.Baskı, İstanbul.
- ÇAVDAR, T., (1992) Türkiye'de Liberalizm (1860-1990), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ÇETİN, H., (2002) Liberalizmin Tarihsel Kökenleri, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1.
- DAĞLI, N., AKTÜRK, B. (1988) Hükümetler ve Programları III (1980-1987), TBMM Basımevi, Ankara .

- DAĞI, İ., (2012) “Özal’ın Mirası Erdoğan’da”, Yeni Şafak, Htt://
Www.Moralhaber.Net/ 29 Nisan, (Erişim Tarihi: 03.03.2016).
- DAĞI, İ., (2003) "Özal'lı Yıllarda Türk Siyaseti:İnsan Hakları, Demokrasi ve Avrupa Birliği", Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, s.247-283, İstanbul.
- DEMİRAY, Muhittin, (2002) “Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Anlayışları”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- DUMAN, Zeki, (2008) Türkiye’de Modernleşme ve Liberal-Muhafazakâr Siyaset (Turgut Özal’ın Politikaları Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma), Kadim Yayınları, Ankara.
- ERCAN, Fuat, (2004) “Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiye'nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış”, Neoliberalizmin Tahribatı Türkiye'de Ekonomi Toplum ve Cinsiyet, Der: Neşecan Balkan, Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN, M., (2003) "Türk Politikasında Bir Reformist:Özal" Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, s.15- 31, İstanbul.
- ERGÜDER, Ü. (1991) The Matherland Party, 1983-1989”, *Political Parties and Democracy in Turkey*, Tauris & Co Ltd., London.
- EROĞLU, Ömer (2001) “Türkiye’nin Özelleştirme Engellerini Aşabilme Kapasitesi”, D.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, S. 5, Haziran.
- FREIDMAN, M., (1988) Kapitalizm ve Özgürlük, (Çev, Doğan Erbek), Altın KitaplarYayıncılık, İstanbul.
- GÖLE, N. (1992) “80 Sonrası Politik Kültür”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı.21, Kış
- GÖLE, N. (2000) .Melez Desenler, Metis Yayınları, İstanbul.
- GÖZE, A., (1987) Siyasi Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul.
- GÖZEN, Ramazan, (2000) Amerikan Kışkırtıcılığında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası, Liberte Yayınları, Ankara.

- GÖZEN, R., (2003) "Turgut Özal ve Körfez Savaşı: İdealler ve Gerçekler Açmazında Dış Politika", Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, s. 307-350, İstanbul.
- GÜLDEMİR, U., (1992) Texas-Malatya, Tekin Yayınları, İstanbul.
- GÜLER, B., A., (2005) Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- GÜNUĞUR, Haluk (1996) "Turgut Özal ve Avrupa Birliği", Edt. İ.Sezal, Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal, 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Yayınları, s. 71-72, İstanbul.
- GÜRBEY, G., (2003) "Özal'ın Dış Politika Anlayışı", Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, s.285-305, İstanbul.
- JASAY, A. de, (1998) Tercih, Sözleşme, Rıza: Liberalizme Yeni Bir Bakış, (Çev. Alişan Oktay), Liberte Yayınları, Ankara.
- KABAOĞLU, Ö., İ., (1997) Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü, Tügik Yayınları, İstanbul.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, (1995) Sağ Türkiye ve Partileri, İmge Yayınevi, Ankara.
- KILIÇBAY, A. (1991) Türkiye Ekonomisi, İş Bankası Yayınları No.263, Ankara.
- KONGAR, E., (2001) 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KONUKMAN, Ercüment, (1991) Çağ Atlayan Türkiye 1920-1983-1990, Hazırlayan: Kutlay DOĞAN, Türk Basın Birliği Ankara Temsilcisi, Ankara.
- KUYUCUKLU, N. (1993) Türkiye İktisadı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- LAÇİNER, S., (2003) "Özal Dönemi Türk Dış Politikası", 1980-2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları, T, Göksu, H. H. Çevik, A. Baharççek ve A. Şen (Ed.), Siyasal Kitabevi, s. 25-48, Ankara.
- LOCKE, J., (1969) "Civil Government", Siyasal Düşünceler Tarihi, Aktaran: Mete Tunçay, c.II, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.

- MARDİN, Ş. (1997) “Türk Siyasetini Açıklayacak Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri”, Türkiye’de Toplum ve Siyaset (içinde), Makaleler I, İletişim Yayınları, 6.Baskı, İstanbul.
- Mercan, Faruk, (2001) *Korkut Özal: „Bir Güzel İnsan“ Turgut Özal: Biyografi – Bir Dönemin Hikâyesi*, Feza Gazetecilik A.ğ., İstanbul.
- MERT, Nuray, (2007) *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul.
- MILL, J. S., (1986) *Faydacılık*, (Çev. Nazmi Coşkunlar), M.E.B.Yayınları, İstanbul.
- MİSES, L. von, (1956) *The Anticapitalistic Mentality*, Nosrand Company, London.
- NALBANTOĞLU, Muhiddin, (1986) *Turgut Özal’la Türkiye’nin Meseleleri Üzerine Konuşmalar*, Hürses Matbaacılık, İstanbul.
- NOHUTÇU, Ahmet, (2007) *Kamu Yönetimi*, Savas Yayınevi, Ankara.
- ÖNGEN, T., (2003) "Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi", *Küresel Düzen Birikim, Devlet ve Sınıflar, Derleyenler: A. H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZAL, Turgut, (1984) *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları–13.12.1983–12.12.1984*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- ÖZAL, Turgut (1985) *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları, 13.12.1984–12.12.1985*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- ÖZAL, Turgut, (1986) *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları 13.12.1985–12.12.1986*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- ÖZAL, Turgut (1988) *Başbakan Turgut Özal’ın Tesis Açılışları, Çeşitli Toplantılarda Yaptığı Konuşmaları, 13.12.1987–12.12.1988*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- ÖZAL, Turgut, (1989) *Başbakan Turgut Özal’ın TBMM Grup-MKYK ve Siyasi Konuşmaları 13.12.1988–31.10.1989*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- ÖZAL, Turgut, (1991) *Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Bazı Konuşmaları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

- ÖZAL, T. (1993) Değişim Belgeleri 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, İstanbul.
- ÖZKAN, F. (1998) "Türkiye Türkülerini Söylüyor", Sözleşme, Sayı.7, Mayıs.
- ÖZKAN, N., (2004) Seçim Kazandıran Kampanyalar, İstanbul.
- ÖZKAZANÇ, Alev, (1996) "Türkiye'de Yeni Sağ", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:15, İletişim Yayınları.
- ÖZSOY, O. (1998) Özal'ın Misyonu, Türdav Yayınları, İstanbul.
- SAKMAN, S., (1988) "Terakki ve Hürriyet", Yeni Forum, c. 9,
- SAVRAN, S., (2005) "24 Ocak'ın 25. Yıldönümü Yeni-liberalizmin Tahakkümünde Çeyrek Yüzyıl Eleştirel Bir Bilanço", <http://www.iscimucadelesi.net/guendem/24.01.2005> HTML, (Erişim Tarihi: 03.03.2016).
- TANÖR, B., (2000) "Siyasal Tarih (1980-1995)", Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, 3. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, (2000) Türkiye ve Avrupa Birliği 3, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- TİMUR, T., (2000) Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, İmge Kitabevi, 2. Baskı Ankara.
- TOKATLI, O., (1999) Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özallı Yılları, 1. Baskı, Doğan Kitapçılık A. Ş., İstanbul.
- TOSUN, Tanju, (1999) Merkez Sağ ve Solda Parçalanma, İstanbul: Boyut Yayınları, İstanbul.
- TÜNAY, Muharrem, (1993) "The Turkish New Right's Attempt at Hegemony", The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey, Praeger Pres, London.
- TUNCER, Acar, (1986) Lider Özal ve Anavatan, Doğruluk Matbaacılık, İzmir.
- TÜİK (2014) 2014 yıllık rapor

ÜLMAN, Haluk, (1988). “Özal ve Dış Politika”, Hürriyet, 01 Mart.

YAYLA, A., (1992) Liberalizm, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

YAYLA, Atilla (2001) “Turgut Özal’ın Siyasi Anlayışı ve Siyasi Liberalizm”, Edt. V.Bıçak, Liberalizmin İncelenmesi Friedrich Naumann Vakfı’nın Türkiye’de On Yıllık Siyasi Çalışması, Ankara: Friedrich Naumann Vakfı ve Liberal Düşünce Topluluğu Uluslar arası Konferans.

YAVUZ, Turgay, (2013) *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli Özal’ın Mirası*, Ufuk Yayınları, İstanbul.

YAZAN, Ü.M. (1997) Türkiye Kanatlarımızın Altında, İz Yayınları, İstanbul.

YELDAN, E., (2001) Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, 3. Baskı, İletişim Yayınları 710, Araştırma-İnceleme Dizisi 109, İletişim Yayınları, İstanbul.